
कविकुलगुरु - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

॥ अथश्रीमद्भागवतप्रथमस्कंधप्रारंभः ॥

सूत
नारद
शौनक
परीक्षि
कलि
गाई
बैल
अश्वत्थामा
उत्तरा
कृष्ण
कृष्ण
पांडव
भीष्म
शमीकऋषी
परीक्षित
परि
ऋ मंडल

श्रीगणेशायनमः ॥ नमः परमहंसास्वादितचरणकमलचिन्मकरंदाय भक्तजनमानसनिवासाय श्रीरामचंद्राय ॥ वागीशा यस्य वदने लक्ष्मीर्यस्य च
वक्षसि । यस्यास्ते हृदये संवित्तं नृसिंहमहं भजे १ विश्वसर्गविसर्गादिनवलक्षणलक्षितम् । श्रीकृष्णाख्यं परं धाम जगद्धाम नमामि तत् २ माधवोमाधवा
वीशौ सर्वसिद्धिविधायिनौ । वंदे परस्परात्मानौ परस्परनुतिप्रियौ ३ संप्रदायानुरोधेन पौर्वापर्यानुसारतः । श्रीभागवतभावार्थदीपिकेयं प्रतन्यते ४ का
हं मंदमतिः क्वेदं मंथनं क्षीरवारिधेः । किं तत्र परमाणुर्वै यत्र मज्जति मंदरः ५ मूकं करोति वाचालं पंगुं लंघयते गिरिम् । यत्कृपा तमहं वंदे परमानंदमाधवम् ६
श्रीमद्भागवताभिधः सुरतरुस्तारांकुरः सज्जनिः स्कंधैर्द्वादशभिस्ततः प्रविलसद्भक्त्यालवालोदयः । द्वात्रिंशत्त्रिशतं च यस्य विलसच्छाखाः सहस्राण्यलं पर्णा
न्यष्टदशेष्टदोऽतिसुलभो वर्वर्ति सर्वोपरि ७ अथ नानापुराणशास्त्रप्रबंधैश्चित्तप्रसत्तिमलभमानस्तत्र तत्रापरितुष्यन्नारदोपदेशतः श्रीमद्भगवद्गुणवर्णा
नप्रधानं भागवतशास्त्रं प्रारिप्सुर्वेदव्यासस्तत्प्रतिपाद्यपरदेवतानुस्मरणलक्षणं मंगलमाचरति जन्मादीति परं परमेश्वरम् धीमहीति ध्यायतेर्लिङि छां
दसं ध्यायेमेत्यर्थः बहुवचनं शिष्याभिप्रायम् तमेव स्वरूपतटस्थलक्षणाभ्यामुपलक्षयति तत्र स्वरूपलक्षणं सत्यमिति सत्यत्वे हेतुः यत्र यस्मिन्त्रयाणां
मायागुणानां तमोरजः सत्वानां सर्गो भूतेंद्रियदेवतारूपः अमृषा सत्यः यत्सत्यतया मिथ्यासर्गोऽपि सत्यवत्प्रतीयते तं परं सत्यमित्यर्थः अत्र दृष्टांतः तेजो-
वारिमृदां यथा विनिमयो व्यत्ययः अन्यस्मिन्नन्यावभासः स यथाऽधिष्ठानसत्तया सद्वत्प्रतीयत इत्यर्थः तत्र तेजसि वारिबुद्धिः मरीचितोये प्रसिद्धा मृदादिका
चादौ वारिबुद्धिरित्यादि यथायथमूह्यम् यद्वा तस्यैव परमार्थसत्यत्वप्रतिपादनाय तदितरस्य मिथ्यात्वमुक्तम् यत्र मृषैवायं त्रिसर्गो न वस्तुतः सन्निति य
त्रेत्यनेन प्रतीतमुपाधिसंबंधं वारयति स्वेनैव धाम्ना महसा निरस्तं कुहकं कपटं यस्मिन्तम् तटस्थलक्षणमाह जन्मादीति अस्य विश्वस्य जन्मस्थितिभं
गा यतो भवंति तं धीमहीति तत्र हेतुः अन्वयादितरतश्चार्थेषु कार्येषु परमेश्वरस्य सद्रूपेणान्वयादकार्येभ्यश्च खपुष्पादिभ्यस्तद्व्यतिरेकात् यद्वा अन्व
यशब्देनानुवृत्तिरितरशब्देन व्यावृत्तिः अनुवृत्तत्वात्सद्रूपं ब्रह्म कारणम् मृत्सुवर्णादिवत् व्यावृत्तत्वाद्विश्वं कार्यं घटकुंडलादिवदित्यर्थः यद्वा सावयव
त्वादन्वयव्यतिरेकाभ्यां यदस्य जन्मादि तत् यतो भवतीति संबंधः यतो वा इमानि भूतानि जायंते येन जातानि जीवंति यत्प्रयंत्यभिसंविशंतीत्याद्याः श्रुत-
यः स्मृतयश्च यतः सर्वाणि भूतानि भवंत्यादियुगागमे यस्मिंश्च प्रलयं यांति पुनरेव युगक्षय इत्याद्याः तर्हि किं प्रधानं जगत्कारणत्वात् ध्येयमभिमतं नेत्या
ह अभिज्ञो यः तम् स ऐक्षत लोकान्नु सृजा इति स इमाँल्लोकानसृजतेति श्रुतेः ईक्षतेर्नाशब्दमिति न्यायाच्च तर्हि जीवः स्यान्नेत्याह स्वराट् स्वेनैव राजते
यः तं स्वतःसिद्धज्ञानवानित्यर्थः तर्हि किं ब्रह्मा हिरण्यगर्भः समवर्त्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेक आसीदिति श्रुतेः नेत्याह तेन इति आदिकवये ब्रह्मणेऽपि
ब्रह्म वेदं यः तेने प्रकाशितवान् यो ब्रह्माणं विदधाति पूर्वं यो वै वेदांश्च प्रहिणोति तस्मै तं ह देवमात्मबुद्धिप्रकाशं मुमुक्षुर्वै शरणमहं प्रपद्य इति श्रुतेः ननु ब्र
ह्मणोऽन्यतो वेदाध्ययनमप्रसिद्धम् सत्यम् तत्तु हृदा मनसैव तेने अनेन बुद्धिवृत्तिप्रवर्तकत्वेन गायत्र्यर्थो दर्शितः वक्ष्यति हि प्रचोदिता येन पुरा सरस्वती-
वितन्वताऽजस्य सतीं स्मृतिं हृदि स्वलक्षणा प्रादुरभूत्किलास्यतः स मे ऋषीणामृषभः प्रसीदतामिति ननु ब्रह्मा स्वयमेव सुप्तप्रबुद्धन्यायेन वेदमुपल-
भतां नेत्याह यद्यस्मिन् ब्रह्मणि सूरयोऽपि मुह्यंति [illegible] पि पराधीनज्ञानत्वात् स्वतःसिद्धज्ञानः परमेश्वर एव जगत्कारणम् अतएव सत्यः अ

सतः सत्तामदत्त्वाच्च परमार्थसत्यः सर्वज्ञत्वेन च निरस्तकुह[illegible] गायत्र्या प्रारंभेण च गायत्र्याख्यब्रह्मविद्यारूपमेतत्पुराणमिति दर्शितम् यथोक्तं मत्स्यपुराणे पुराणदानप्रस्तावे यत्राधिकृत्य गायत्रीं वर्ण्यते धर्मविस्तरः वृत्रासुरवधोपेतं तद्भागवतमिष्यते लिखित्वा तच्च यो दद्याद्धेमसिंहसमन्वितम् प्रौष्ठपद्यां पौर्णमास्यां स याति परमं पदम् अष्टादशसहस्राणि पुराणं तत्प्रकीर्तितम् पुराणान्तरे च ग्रंथोऽष्टादशसाहस्रो द्वादशस्कंधसंमितः हयग्रीवब्रह्मविद्या यत्र वृत्रवधस्तथा गायत्र्या च समारंभस्तद्वै भागवतं विदुः पद्मपुराणे अंबरीषं प्रति गौतमोक्तिः अंबरीष शुकप्रोक्तं नित्यं भागवतं शृणु पठस्व स्वमुखेनापि यदीच्छसि भवक्षयमिति अत एवेदं भागवतं नामान्यदित्यपि न शंकनीयम् १ इदानीं श्रोतृप्रवर्त्तनाय श्रीभागवतस्य कांडत्रयविषयेभ्यः सर्वशास्त्रेभ्यः श्रैष्ठ्यं दर्शयति धर्म इति अत्र श्रीमति सुंदरे भागवते परमो धर्मो निरूप्यते परमत्वे हेतुः प्रकर्षेण उज्झितं कैतवं फलाभिसंधिलक्षणं कपटं यस्मिन् सः प्रशब्देन मोक्षाभिसंधिरपि निरस्तः केवलमीश्वराराधनलक्षणो धर्मो निरूप्यत इति अधिकारितोऽपि धर्मस्य परमत्वमाह निर्मत्सराणां प

जन्माद्यस्य यतोऽन्वयादितरतश्चार्थेष्वभिज्ञः स्वराट् तेने ब्रह्म हृदा य आदिकवये मुह्यंति यत्सूरयः तेजोवारिमृदां यथा विनिमयो यत्र त्रिसर्गोऽमृषा धाम्ना स्वेन सदा निरस्तकुहकं सत्यं परं धीमहि १ धर्मः प्रोज्झितकैतवोऽत्र परमो निर्मत्सराणां सतां वेद्यं वास्तवमत्र वस्तु शिवदं तापत्रयोन्मूलनम् श्रीमद्भागवते महामुनिकृते किं वा परैरीश्वरः सद्यो हृद्यवरुध्यतेऽत्र कृतिभिः शुश्रूषुभिस्तत्क्षणात् २

रोत्कर्षासहनं मत्सरः तद्रहितानां सतां भूतानुकंपिनाम् एवं कर्मकांडविषयेभ्यः शास्त्रेभ्यः श्रैष्ठ्यमुक्तम् ज्ञानकांडविषयेभ्योऽपि श्रैष्ठ्यमाह वेद्यमिति वास्तवं परमार्थभूतं वस्तु वेद्यम् न तु वैशेषिकाणामिव द्रव्यगुणादिरूपम् यद्वा वास्तवशब्देन वस्तुनोंऽशो जीवः वस्तुनः शक्तिर्माया वस्तुनः कार्यं जगच्च तत्सर्वं वस्त्वेव न ततः पृथगिति वेद्यम् अयत्नेनैव ज्ञातुं शक्यमित्यर्थः ततः किमत आह शिवदं परमसुखदम् किंच आध्यात्मिकादितापत्रयोन्मूलनं च अनेन ज्ञानकांडविषयेभ्यः श्रैष्ठ्यं दर्शितम् कर्तृतोऽपि श्रैष्ठ्यमाह महामुनिः श्रीनारायणः तेन प्रथमं संक्षेपतः कृते देवताकांडविषयगतं श्रैष्ठ्यमाह परैः शास्त्रैः तदुक्तसाधनैर्वा ईश्वरो हृदि किं सद्य एवावरुध्यते स्थिरीक्रियते वाशब्दः कटाक्षे किंतु विलंबेन कथंचिदेव अत्र तु शुश्रूषुभिः श्रोतुमिच्छद्भिरेव तत्क्षणादेवावरुध्यते इदमेव तर्हि किमिति सर्वे न शृण्वंति तत्राह कृतिभिरिति श्रवणेच्छा तु पुण्यैर्विना नोत्पद्यत इत्यर्थः तस्मादत्र कांडत्रयार्थस्यापि यथावत्प्रतिपादनादिदमेव सर्वशास्त्रेभ्यः श्रेष्ठम् अतो नित्यमेतदेव श्रोतव्यमिति भावः २ ५ ५ ५ ५

इदानींतुनकेवलंसर्वशास्त्रेभ्यः श्रेष्ठत्वादस्यश्रवणंविधीयते अपितुसर्वशास्त्रफलरूपमिदमतः परमादरेणसेव्यमित्याह निगमेति निगमोवेदः सएवकल्पतरुः स
र्वपुरुषार्थोपायत्वात् तस्यफलमिदंभागवतंनाम तत्तुवैकुंठगतंनारदेनानीयमह्यंदत्तम् मयाचशुकस्यमुखेनिहितम् तच्चतन्मुखाद्भुविगलितम् शिष्यप्र-
शिष्यादिरूपपल्लवपरंपरयाशनैरखंडमेवावतीर्णम् नतूच्चपातेनस्फुटितमित्यर्थः एतच्चभविष्यदपिभूतवन्निर्दिष्टम् अनागताख्यानेनैवास्यशास्त्रस्य
प्रवृत्तेः अतएवामृतरूपेण द्रवेणसंयुतम् लोकेहिशुकमुखस्पृष्टंफलममृतमिवस्वादुभवतीतिप्रसिद्धम् अत्रशुकोमुनिः अमृतंपरमानंदः सएवद्रवोरसः रसो
वैसः रसंह्येवायंलब्ध्वानंदीभवतीतिश्रुतेः अतोरसिकाः हेरसज्ञाः तत्रापिभावुकाः हेरसविशेषभावनाचतुराः अहोभुविगलितमित्यलभ्यलाभोक्तिः इदंभा
गवतंनामफलंमुहुःपिबत ननुत्वगष्ट्यादिकंविहायफलाद्रसः पीयते कथंफलमेवपातव्यंतत्राह रसंरसरूपम् अतस्त्वगष्ट्यादेर्हेयांशस्याभावात्फलमेवकृ-
त्स्नंपिबत अत्रचरसतादात्म्यविवक्षयारसवत्त्वस्याविवक्षितत्वाद्गुणवचनेऽपिरसशब्देमतुपः प्राप्त्यभावात्तेनविनैवरसंफलमितिसामानाधिकरण्यम्
तत्रफलमित्युक्तेपानासंभवोहेयांशप्रसक्तिश्चभवेदितितन्निवृत्त्यर्थंरसमित्युक्तम् रसमित्युक्तेऽपिगलितस्यरसस्यपातुमशक्यत्वात्फलमितिद्रष्टव्यम् नच
भागवतामृतपानंमोक्षेऽपित्याज्यमित्याह आलयंलयोमोक्षःअभिविधावाकारः लयमभिव्याप्य नहीदंस्वर्गादिसुखवन्मुक्तैरुपेक्ष्यते किंतुसेव्यतएव वक्ष्यति

निगमकल्पतरोर्गलितंफलंशुकमुखादमृतद्रवसंयुतम् पिबतभागवतंरसमालयंमुहुरहोरसिकाभुविभावुकाः ३ नैमिशेऽनि
मिषक्षेत्रेऋषयःशौनकादयः सत्रंस्वर्गायलोकायसहस्रसममासत ४

हि आत्मारामाश्चमुनयोनिर्ग्रंथाअप्युरुक्रमे कुर्वंत्यहैतुकींभक्तिमित्थं
भूतगुणोहरिरिति ३ तदेवमनेनश्लोकत्रयेणविशिष्टेष्टदेवतानुस्मरणपूर्वकंप्रारीप्सितस्यशास्त्रस्यविषयप्रयोजनादिवैशिष्ट्येनसुखसेव्यत्वेनचश्रोतॄनभिमुखी
कृत्यशास्त्रमारभते नैमिशइति ब्रह्मणाविसृष्टस्यमनोमयस्यचक्रस्यनेमिः शीर्यते कुंठीभवतियत्रतन्नेमिशम् नेमिशमेवनैमिशम् तथाचवायवीये एतन्म-
नोमयंचक्रंमयासृष्टंविसृज्यते यत्रास्यशीर्यतेनेमिः सदेशस्तपसःशुभः इत्युक्त्वासूर्यसंकाशंचक्रंसृष्ट्वामनोमयम् प्रणिपत्यमहादेवंविससर्जपितामहः तेऽ
पिहृष्टतमाविप्राः प्रणम्यजगतांप्रभुम् प्रययुस्तस्यचक्रस्ययत्रनेमिर्व्यशीर्यत तद्वनंतेनविख्यातंनैमिशंमुनिपूजितमिति नैमिषइतिपाठेवाराहपुराणोक्तंद्र
ष्टव्यम् तथाहि गौरमुखमृषिंप्रतिभगवद्वाक्यम् एवंकृत्वाततोदेवोमुनिंगौरमुखंतदा उवाचनिमिषेणेदंनिहतंदानवंबलम् अरण्येस्मिंस्ततस्त्वेतन्नैमिषारण्य
संज्ञितम् भविष्यतियथार्थंवैब्राह्मणानांविशेषकमिति अनिमिषः श्रीविष्णुः अलुप्तदृष्टित्वात् तस्यक्षेत्रे तथाचात्रैवशौनकादिवचनम् क्षेत्रेऽस्मिन्वैष्णवेवय
मिति स्वःस्वर्गेगीयतइतिस्वर्गायोहरिः सएवलोकः भक्तानांनिवासस्थानंतस्मै तत्प्राप्तयइत्यर्थः सहस्रंसमाः संवत्सराः अनुष्ठानकालोयस्यतत् सत्रंसत्रसंज्ञकं
कर्मोद्दिश्यआसतउपविविशुः यद्वा आसतअकुर्वतेत [illegible] यंतीत्यादिवत् प्रत्ययोच्चारणमात्रार्थत्वेन आसतेर्धात्वर्थस्याविवक्षितत्वात् ४

मानःकालेहुताएवहुताअग्नयोयैस्ते अनेननित्यनैमि[torn] इदंवक्ष्यमाणमादरात्सप्रच्छुः ५ विविदिषितानर्थान्प्रष्टुंसूतस्यसर्वशास्त्रज्ञाना
निशयमाहुः त्वयेतित्रिभिः श्लोकैः इतिहासोमहाभारत[torn]सेतिहासानि नकेवलमधीतानि अपितुआख्यातान्यपिव्याख्यातानिच उतअपियानिधर्मशास्त्रा
णितान्यपि ६ किंच यानीत्यादि विदांविदुषांमध्येश्रेष्ठोव्यासः यानिवेद परावरेसगुणनिर्गुणेब्रह्मणीविदंतीतितथा ७ वेत्थजानासि सौम्यहेसाधो ते
षामनुग्रहात् तत्तत्तोज्ञानेहेतुमाह ब्रूयुरिति स्निग्धस्यप्रेमवतः उतएवरहस्यमपिब्रूयुरेव ८ अंजसांग्रंथार्जवेन एकांततःश्रेयः अव्यभिचारिश्रेयःसा
धनम् ९ अन्येऽपिबहुनाकालेनबहुशास्त्रश्रवणादिभिर्विचिन्वंतु नेत्याहुः प्रायेणेति हेसभ्यसाधोअस्मिन्युगेकलौअल्पायुषोजनाः तत्रापिमंदाःअ

तएकदातुमुनयःप्रातर्हुतहुताग्नयः सत्कृतंसूतमासीनंपप्रच्छुरिदमादरात् ५ ऋषयऊचुः त्वयाखलुपुराणानिसेतिहासानि
चानघ आख्यातान्यप्यधीतानिधर्मशास्त्राणियान्युत ६ यानिवेदविदांश्रेष्ठोभगवान्बादरायणः अन्येचमुनयःसूतपरावरविदोविदुः
७ वेत्थत्वंसौम्यतत्सर्वंतत्त्वतस्तदनुग्रहात् ब्रूयुःस्निग्धस्यशिष्यस्यगुरवोगुह्यमप्युत ८ तत्रतत्रांजसाऽऽयुष्मन्भवतायद्विनिश्चित
म् पुंसामेकांततःश्रेयस्तन्नःशंसितुमर्हसि ९ प्रायेणाल्पायुषःसभ्यकलावस्मिन्युगेजनाः मंदाःसुमंदमतयोमंदभाग्याह्युपद्रुताः
१० भूरीणिभूरिकर्माणिश्रोतव्यानिविभागशः अतःसाधोऽत्रयत्सारंसमुद्धृत्यमनीषया ११ ब्रूहिनःश्रद्दधानानांयेनात्मासंप्रसीदति
११ सूतजानासिभद्रंतेभगवान्सात्वतांपतिः देवक्यांवसुदेवस्यजातोयस्यचिकीर्षया १२ तन्नःशुश्रूषमाणानामर्हस्यंगानुवर्णितु
म् यस्यावतारोभूतानांक्षेमायचभवायच १३ आपन्नःसंसृतिंघोरांयन्नामविवशोगृणन् ततःसद्योविमुच्येतयद्बिभेतिस्वयंभयम् १४

लसाः तत्रापिसुमंदमतयः तत्रापिमंदभाग्याः तत्राप्युपद्रुताः रोगादिभिः १० नचबहुशास्त्रश्रवणेऽपितावतैवफलसिद्धिरित्याहुः भूरीणिकर्माण्यनुष्ठेयानियेषुता
नि समुद्धृत्ययथावदुद्धृत्य येनउद्धृतवचनेन आत्माबुद्धिः संप्रसीदति सम्यगुपशाम्यति ११ प्रश्नांतरंसूतजानासीतिपंचभिः भद्रंतइत्यौत्सुक्येनाशीर्वादः भगवा-
न्निरतिशयैश्वर्यादिगुणः सात्वतांसच्छब्देनसत्त्वमूर्तिर्भगवान् सउपास्यतयाविद्यतेयेषामितिसात्वंतोभक्ताः स्वार्थेअण् राक्षसवायसादिवत् तस्यंचाश्रवणमा
र्षम् तदेवंसात्वतंइतिभवति तेषांपतिः पालकः यस्यार्थविशेषस्यचिकीर्षयावसुदेवस्यभार्यायांदेवक्यांजातः १२ अंगहेसूत तन्नोवर्णयितुमर्हसि सामान्यतःताव
त् यस्यावतारोभूतानांक्षेमायपालनाय भवायसमृद्धये १३ तत्प्रभावमनुवर्णयंतस्तद्यशःश्रवणौत्सुक्यमाविष्कुर्वंति आपन्नइतित्रिभिः संसृतिमापन्नःप्राप्तः
विवशोऽपि ततःसंसृतेः तत्रहेतुः यद्यतोनाम्नः भयमपिअविद्यालक्षणंतमः स्वयमेवबिभेति १४ ७ ७ ७

किंच यस्यपादः संश्रयोयेषाम् अतएवप्रशमोऽयनंवर्त्माश्रयोवायेषांतेमुनयः उपस्पृशः सन्निधिमात्रेण सेविताः सद्यः पुनंति स्वर्धुनीगंगातस्याआपस्तुतत्पादा न्निःसृताः ननुतत्रैवतिष्ठंति अतस्तत्संबंधेनैवपुनंत्योऽप्यनुसेवयापुनंति नतुसद्यइतिमुनीनामुत्कर्षोक्तिः १५ पुण्यश्लोकैरीड्यानिस्तव्यानिकर्माणियस्यतस्य यशः १६ प्रश्नांतरंतस्येति उदाराणिमहांतिविश्वसृष्ट्यादीनि सूरिभिर्नारदादिभिः कलाः ब्रह्मरुद्रादिमूर्तीः १७ अथेतिप्रश्नांतरे अवतारकथाःस्थित्यर्थमेवतत्त द्वसरेयेमत्स्याद्यवताराः नदीयाःकथाः स्वैरंलीलाः कुर्वतः श्रीकृष्णावतारप्रयोजनप्रश्नेनैवतच्चरितप्रश्नोऽपिजातएव १८ अत्यौत्सुक्येनपुनरपितच्चरिता न्येवश्रोतुमिच्छंतस्तत्रात्मनस्तृप्त्यभावमावेदयंति वयंत्विति योगयागादिषुतृप्ताःस्म उद्गच्छतितमोयस्मात् सउत्तमः तथाभूतः श्लोकोयशोयस्यतस्यविक्र मेतुविशेषेणनतृप्यामः अलमितिनमन्यामहे तत्रहेतुः यद्विक्रमंशृण्वताम् यद्वा अन्येतृप्यंतुनाम वयंतुनेतितुशब्दस्यान्वयः अयमर्थः नेधात्यलंबुद्धिर्भवति

यत्पादसंश्रयाः सूतमुनयः प्रशमायनाः सद्यः पुनंत्युपस्पृष्टाः स्वर्धुन्यापोऽनुसेवया १५ कोवाभगवतस्तस्यपुण्यश्लोकेड्यकर्मणः शुद्धिकामोनशृणुयाद्यशः कलिमलापहम् १६ तस्यकर्माण्युदाराणिपरिगीतानिसूरिभिः ब्रूहिनः श्रद्दधानानांलीलयादधतः कलाः १७ अथाख्याहिहरेर्धीमन्नवतारकथाः शुभाः लीलाविदधतः स्वैरमीश्वरस्यात्ममायया १८ वयंतुनवितृप्याम उत्तमश्लोकविक्रमे यच्छृण्वतांरसज्ञानांस्वादुस्वादुपदेपदे १९ कृतवान्किलवीर्याणिसहरामेणकेशवः अतिमर्त्यानिभगवान्गूढः कपटमानुषः २० कलिमागतमाज्ञाय क्षेत्रेऽस्मिन्वैष्णवेवयम् आसीनादीर्घसत्रेणकथायांसक्षणाहरेः २१ त्वंनः संदर्शितोधात्रादुस्तरंनिस्तितीर्षताम् कलिंसत्वहरंपुंसां कर्णधारइवार्णवम् २२ ब्रूहियोगेश्वरेकृष्णेब्रह्मण्येधर्मवर्मणि स्वांकाष्ठामधुनोपेतेधर्मः कंशरणंगतः २३ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कन्धेनैमिषेयोपाख्यानेप्रथमोऽध्यायः १

उदरादिभरणेनवा रसाज्ञानेनवा स्वादुविशेषाभावाद्वा तत्रशृण्वतामित्यनेन नश्रोत्रस्याकाशत्वादभरणमित्युक्तम् रसज्ञानामित्यनेनचाज्ञानतः पशुवत्तृप्तिर्निराकृता इक्षुभक्षणवत्रसांतराभावेनतृप्तिंनिराकरोति पदेपदेप्रतिक्षणं स्वादुतोऽपिस्वादु १९ अतः श्रीकृष्णचरितानिकथयेत्याशयेनाहुः कृतवानिति अतिमर्त्यानिमर्त्यानतिक्रांतानिगोवर्द्धनोद्धरणादीनि मनुष्येष्वसंभाविता नीत्यर्थः २० ननुयाजनाध्यापनादिव्यग्राणांकुतएतच्छ्रवणावकाशः स्यादतआहुः कलिमागतंज्ञात्वातद्भियाविष्णुपदंगंतुकामाः दीर्घसत्रेणनिमित्तेनात्रासीनाः हरेः कथायांसक्षणाः लब्धावसराः २१ अस्मिंश्चसमयेत्वद्दर्शनमीश्वरेणैवसंपादितमित्यभिनंदंति त्वमिति कलिंनिस्तर्तुमिच्छतामर्णवंनिनीर्षतांकर्णधारो नाविकइव २२ पुनः प्रश्नांतरंब्रूहीति धर्मस्यवर्मणिकवचवद्रक्षके स्वांकाष्ठांमर्यादांस्वरूपमित्यर्थः अस्यचोत्तरंकृष्णेस्वधामोपगतेधर्मज्ञानादिभिः सहेत्ययं श्लोकः २३ इतिश्रीप्रथमेटीकायांप्रथमो ऽध्या

तदेवंप्रथमेऽध्यायेषट्प्रश्नामुनिभिःकृताः द्वितीयेतू [illegible] श्च १ विप्राणामिति एवंभूतैःसम्यक्प्रश्नैःसम्यक्हृष्टोरोमहर्षणस्यपुत्रउग्रश्रवाः तेषांवचः प्रतिपूज्यसत्कृत्यप्रवक्तुमुपचक्रमे उपक्रांतवान् १ प्रवचनस्योपक्रमोनामगुरुदेवतानमस्कारइति तमाहत्रिभिः यमिति तत्रस्वगुरोःशुकस्यैश्वर्यंतत्प्र रितेनैवद्योतयन्नाह यंप्रव्रजंतंसंन्यस्यगच्छंतम् अनुपेतंमामुपनयस्वेत्कपनयनार्थमनुपसन्नम् यद्वा केनाप्यनुपेतमननुगतमेकाकिनमित्यर्थः तत्रहेतुःअपेत- कृत्यंकृत्यशून्यम् कर्ममार्गेअप्रवर्त्तमानम् नैष्ठिकत्वात् द्वैपायनोव्यासः विरहात्कातरोभीतःपुत्र३इतिप्लुतेनाजुहाव आहूतवान् दूराद्धानेप्लुतेसत्यपिसंधि रार्षः तदातन्मयतयाशुककरूपतयातरवोऽभिनेदुः प्रत्युत्तरमुक्तवंतःपितुःस्नेहानुबंधपरिहारायायोवृक्षरूपेणोत्तरंदत्तवानित्यर्थः तंमुनिमानतोऽस्मि तन्मय- त्वोपपादनायविशेषणम् सर्वभूतानांहृन्मनः अयतेयोगबलेनप्रविशतीति सर्वभूतहृदयःतम् २ तत्कृपालुतांदर्शयन्नाह यइति अंधंगाढंतमःसंसाराख्यंम तिनर्त्तुमिच्छतांपुराणानांमध्येगुह्यंगोप्यम् तत्रहेतुत्वेनचत्वारिविशेषणानि स्वःनिजःअसाधारणःअनुभावःप्रभावोयस्यतत्स्वानुभावम् अखिलश्रुतीनां

व्यासउवाच इतिसंप्रश्नसंहृष्टोविप्राणांरौमहर्षणिः प्रतिपूज्यवचस्तेषांप्रवक्तुमुपचक्रमे १ सूतउवाच यंप्रव्रजंतमनुपेतमपे तकृत्यंद्वैपायनोविरहकातरआजुहाव पुत्रेतितन्मयतयातरवोऽभिनेदुस्तंसर्वभूतहृदयंमुनिमानतोऽस्मि २ यःस्वानुभावमखिलश्रुतिसा रमेकमध्यात्मदीपमतितितीर्षतांतमोंऽधम् संसारिणांकरुणयाऽहपुराणगुह्यंतंव्याससूनुमुपयामिगुरुंमुनीनाम् ३ नारायणंनमस्कृत्य नरंचैवनरोत्तमम् देवींसरस्वतींचैवततोजयमुदीरयेत् ४ मुनयःसाधुपृष्टोऽहंभवद्भिर्लोकमंगलम् यत्कृतःकृष्णसंप्रश्नोयेनात्मासुप्रसी दति ५ सवैपुंसांपरोधर्मोयतोभक्तिरधोक्षजे अहैतुक्यप्रतिहताययाऽत्मासंप्रसीदति ६ वासुदेवेभगवतिभक्तियोगःप्रयोजितः जनयत्या शुवैराग्यंज्ञानंयत्तदहैतुकम् ७

सारम् एकमद्वितीयंअनुपममित्यर्थः आत्मानंकार्यकारणसंघातमधिकृत्यवर्त्तमानमात्मतत्त्वमध्यात्मंतस्यदीपंसाक्षात्प्रकाशक म् उपयामिशरणंव्रजामि ३ जयंत्यनेनसंसारमितिजयोग्रंथः तमुदीरयेदितिस्वयंतथोदीरयन् अन्यान्पौराणिकाननुशिक्षयति ४ तेषांवचःप्रतिपूज्येतियदुक्तंतत्प्रति- पूजनंकरोति हेमुनयः साधुयथाभवतितथाऽहंपृष्टः यतोलोकानांमंगलमेतत् यद्यतःकृष्णविषयःसंप्रश्नःकृतः सर्वशास्त्रार्थसारोद्धारप्रश्नस्यापिकृष्णोपर्यवसानादेव मुक्तम् ५ तत्रयत्प्रथमंपृष्टंसर्वशास्त्रसारमैकांतिकंश्रेयोब्रूहीतितत्रोत्तरम् सवैपुंसामिति अयमर्थः धर्मोद्विविधः प्रवृत्तिलक्षणोनिवृत्तिलक्षणश्च तत्रयःस्वर्गाद्यर्थःप्र वृत्तिलक्षणः सोऽपरः यतस्तुधर्मात्श्रवणादरादिलक्षणाभक्तिर्भवति सपरोधर्मः सएवैकांतिकंश्रेयइति कथंभूता अहैतुकी हेतुःफलानुसंधानंतद्रहिता अप्रतिह ताविघ्नैरनभिभूता ६ ननुतमेतमात्मानंवेदानुवचनेनब्राह्मणाविविदिषंति यज्ञेनदानेनतपसाऽनाशकेनेत्यादिश्रुतिभ्योधर्मस्यज्ञानांगत्वंप्रसिद्धम् तत्कु- तोभक्तिहेतुत्वमुच्यते सत्यम् ननुभक्तिद्वारेणेत्याह वासुदेवइति अहैतुकंशुष्कतर्काद्यगोचरमौपनिषदमित्यर्थः ७ ॐ ॐ

व्यतिरेकमाह धर्मइति योधर्मइतिप्रसिद्धः सयदिविष्वक्सेनस्यकथास्वरतिंनोत्पादयेत् तर्हिस्वनुष्ठितोऽपिसन्नयंश्रमोज्ञेयः ननुमोक्षार्थस्यापिधर्मस्यश्रमत्वमस्त्वेवा
तआह केवलंविफलश्रमइत्यर्थः नन्वस्तितत्रापिस्वर्गादिफलमित्याशंक्यएवकारेणनिराकरोति क्षयिष्णुत्वान्ननत्फलमित्यर्थः नन्वक्षय्यंहवैचातुर्मास्ययाजिनःसु
कृतंभवतिइत्यादिश्रुतेर्नतत्फलस्यक्षयिष्णुत्वमित्याशंक्यहिशब्देनसाधयति तद्यथेहकर्मचितोलोकः क्षीयतेएवमेवामुत्रपुण्यचितोलोकः क्षीयतइतितर्कानु
गृहीतयाश्रुत्याक्षयिष्णुत्वप्रतिपादनात् ८ तदेवंहरिभक्तिद्वारातदितरवैराग्यात्मज्ञानपर्यंतः परोधर्मइत्युक्तम् अन्येतुमन्यंते धर्मस्यार्थःफलम् तस्यचका
मःफलम् तस्यचेंद्रियप्रीतिः तत्प्रीतेश्चपुनरपिधर्मार्थादिपरंपरेति यथाहुः धर्मादर्थश्चकामश्चसकिमर्थंनसेव्यतइत्यादितन्निराकरोति धर्मस्येतिद्वाभ्याम्
अपवर्गस्यउक्तन्यायेनापवर्गपर्यंतस्यार्थायफलत्वायार्थोनोपकल्पते योग्योनभवति तथाऽर्थस्याप्येवंभूतधर्माव्यभिचारिणःकामोलाभायफलत्वायन
हिस्मृतोमुनिभिः ९ कामस्यचविषयभोगस्येंद्रियप्रीतिर्लाभः फलंनभवति किंतु यावताजीवेततावानेवकामस्यलाभः जीवनपर्याप्तएवकामःसेव्यइत्य

धर्मःस्वनुष्ठितःपुंसांविष्वक्सेनकथासुयः नोत्पादयेद्यदिरतिंश्रमएवहिकेवलम् ८ धर्मस्यह्यापवर्गस्यनार्थोऽर्थायोपकल्पते नार्थस्यध
र्मैकांतस्यकामोलाभायहिस्मृतः ९ कामस्यनेंद्रियप्रीतिर्लाभोजीवेतयावता जीवस्यतत्त्वजिज्ञासानार्थोयश्चेहकर्मभिः १० वदंतितत्त
त्त्वविदस्तत्त्वंयज्ज्ञानमद्वयम् ब्रह्मेतिपरमात्मेतिभगवानितिशब्द्यते ११ तच्छ्रद्दधानामुनयोज्ञानवैराग्ययुक्तया पश्यंत्यात्मनिचात्मानं
भक्त्याश्रुतगृहीतया १२ अतःपुंभिर्द्विजश्रेष्ठावर्णाश्रमविभागशः स्वनुष्ठितस्यधर्मस्यसंसिद्धिर्हरितोषणम् १३ तस्मादेकेनमनसाभ
गवान्सात्वतांपतिः श्रोतव्यःकीर्तितव्यश्चध्येयःपूज्यश्चनित्यदा १४ यदनुध्यासिनायुक्ताःकर्मग्रंथिनिबंधनम् छिंदंतिकोविदास्तस्य
कोनकुर्यात्कथारतिम् १५

र्थः जीवस्यजीवनस्यचपुनःकर्मानुष्ठानद्वाराकर्मभिर्यइहप्रसिद्धः सोऽर्थोनभवति किंतुतत्त्वजिज्ञासैवेति १० ननुचतत्त्व
जिज्ञासानामधर्मजिज्ञासैव धर्मएवहितत्त्वमितिकेचित्तत्राह तत्त्वविदस्तत्तदेवतत्त्वंवदंति किंतत् यत्ज्ञानंनाम अद्वयमिति क्षणिकविज्ञानपक्षंव्यावर्तयति
ननुतत्त्वविदोऽपिविगीतवचनाएव मैवम् तस्यैवतत्त्वस्यनामांतरैरभिधानादित्याह औपनिषदैर्ब्रह्मेति हैरण्यगर्भैःपरमात्मेति सात्वतैर्भगवानित्यभिधीयते
११ तच्चतत्त्वंसपरिकरयाभक्त्यैवप्राप्यतइत्याह तच्चेत्यन्वयः ज्ञानवैराग्ययुक्तयेत्यत्रज्ञानंपरोक्षम् तच्चतत्त्वमात्मनिक्षेत्रज्ञेपश्यंति किंतत् आत्मानंपरमात्मानं
श्रुतेनवेदांतादिश्रवणेनगृहीतयाप्रापयेतिभक्तेर्दार्ढ्यमुक्तम् १२ धर्मस्यफलंभक्तिः नार्थकामादिकमितीममर्थमुपपाद्योपसंहरति अतइति हेद्विजश्रेष्ठाः हरितो
षणंहरेराराधनंसंसिद्धिःफलम् १३ यस्माच्च भक्तिहीनोधर्मःकेवलंश्रमएव तस्माद्भक्तिप्रधानएवधर्मोऽनुष्ठेयइत्याह तस्मादिति एकेनएकाग्रेणमनसा १४ भ
क्तिरहितोधर्मःकेवलंश्रमएवेतिप्रपंचितम् इदानींतुभक्तेर्मुक्तिफलत्वंप्रपंचयति यदिति यस्यानुध्याऽनुध्यानंसैवअसिःखड्गस्तेनयुक्ताविवेकिनः ग्रंथिमहं-
कारंनिबध्नातियत्कर्मतत्छिंदंति तस्यकथायांरतिं

७ ७ ७ ५

ननुसत्यमेवकर्मनिर्मूलनीहरिकथारतिस्तथाऽपिनरे ... कुमस्तत्राह शुश्रूषोरिति पुण्यतीर्थनिषेवणादिभिर्निष्पापस्यमहत्सेवास्यात् तथाचक र्मश्रद्धा ततःश्रवणेच्छा ततोरुचिःस्यादित्यर्थः १६ ततश्चशृण्वतामिति पुण्येश्रवणकीर्तनेयस्यसः सतांसुहृत्तद्धितकारी हृदियान्यभद्राणिकामादिवासनाः तानिअंतस्थःहृदयस्थःसन् १७ ततश्चनष्टप्रायेष्विति सर्वाभद्रनाशस्य ज्ञानोत्तरकालत्वात्प्रायग्रहणम् भागवतानांभागवतशास्त्रस्यवासेवा यानैष्ठिकी निश्चला विक्षेपकाभावात् १८ रजश्चतमश्चयेनत्प्रभवाः कामादयस्तैरनाविद्धमनभिभूतं प्रसीदति उपशाम्यति १९ भगवद्भक्तियोगतः प्रसन्नमनसः अत एवमुक्तसंगस्य २० ज्ञानफलमाह भिद्यतइति हृदयमेवग्रंथिः चिज्जडग्रथनरूपोऽहंकारः अतएवसर्वेसंशयाः असंभावनादिरूपाः कर्माण्यनारब्धफला नि आत्मनिस्वरूपभूतेईश्वरेदृष्टेसाक्षात्कृतेसति एवकारेणज्ञानानंतरमेवेतिदर्शयति २१ तत्रसदाचारंदर्शयन्नुपसंहरति अतइति आत्मनःप्रसादनीम

शुश्रूषोःश्रद्दधानस्यवासुदेवकथारुचिः स्यान्महत्सेवयाविप्राःपुण्यतीर्थनिषेवणात् १६ शृण्वतांस्वकथांकृष्णःपुण्यश्रवणकीर्तनः हृद्यंतस्थोह्यभद्राणिविधुनोतिसुहृत्सताम् १७ नष्टप्रायेष्वभद्रेषुनित्यंभागवतसेवया भगवत्युत्तमश्लोकेभक्तिर्भवतिनैष्ठिकी १८ तदारजस्तमोभावाःकामलोभादयश्चये चेतएतैरनाविद्धंस्थितंसत्वेप्रसीदति १९ एवंप्रसन्नमनसोभगवद्भक्तियोगतः भग वत्तत्त्वविज्ञानंमुक्तसंगस्यजायते २० भिद्यतेहृदयग्रंथिश्छिद्यंतेसर्वसंशयाः क्षीयंतेचास्यकर्माणिदृष्टएवात्मनीश्वरे॥२१ अतोवै कवयोनित्यंभक्तिंपरमयामुदा वासुदेवेभगवतिकुर्वंत्यात्मप्रसादनीम् २२ सत्वंरजस्तमइतिप्रकृतेर्गुणास्तैर्युक्तःपरःपुरुषएकइ हास्यधत्ते स्थित्यादयेहरिविरिंचिहरेतिसंज्ञाःश्रेयांसितत्रखलुसत्वतनोर्नृणांस्युः २३ पार्थिवाद्दारुणोधूमस्तस्मादग्निस्त्रयी मयः तमसस्तुरजस्तस्मात्सत्त्वंयद्ब्रह्मदर्शनम् २४

नः शोधनीम् वासुदेवेभक्तिंकुर्वंतीतिभजनीयविशेषोदर्शितः २२ तदेवोपपादयितुंब्र ह्मादीनांत्रयाणामेकात्मकत्वेऽपिवासुदेवस्याधिक्यमाह सत्वमिति इहयद्यपिएकएवपरः पुमान् अस्यविश्वस्यस्थित्यादयेस्थितिसृष्टिप्रलयार्थंसंज्ञाः के वलंभिन्नाः धत्ते हरिविरंचिहराइतिवक्तव्येसंधिरार्षः तत्रतेषांमध्येश्रेयांसि शुभफलानिसत्वतनोः वासुदेवात्स्युः २३ उपाधिवैशिष्ट्येनफलवैशिष्ट्यंस दृष्टांतमाह पार्थिवात्स्वतः प्रवृत्तिप्रकाशरहितादारुणः काष्ठात्सकाशात्धूमः प्रवृत्तिस्वभावः त्रयीमयः वेदोक्तकर्मप्रचुरः ईषत्कर्मप्रत्यासत्तेः त स्मादप्यग्निः त्रयीमयः साक्षात्कर्मसाधनत्वात् एवंतमसः सकाशात्रजोब्रह्मदर्शनंब्रह्मप्रकाशकम् तुशब्देनलयात्मकात्तमसः सकाशाद्रजसःसो पाधिकज्ञानहेतुत्वेनकिंचित् ब्रह्मदर्शनप्रत्यासत्तिमात्रमुक्तं नतुसर्वथातत्प्रकाशकत्वम् विक्षेपकत्वात् यत्सत्वंतत्साक्षात्ब्रह्मदर्शनम् अतस्त द्गुणोपाधीनांब्रह्मादीनामपियथोत्तरंवैशिष्ट्यमितिभावः २४ ७ ७ ७ ७ ७

वासुदेवभक्तौ पूर्वाचारं प्रमाणयति भेजिरे इति अथ अतो हेतोः अग्रे पुरा विशुद्धसत्त्वमूर्तिं भगवंतमधोक्षजमतो ये तानन्नुवर्तंते त इह संसारे क्षेमाय कल्पंते २५
नन्वन्यानपि केचिद्भजंतो दृश्यंते सत्यम् मुमुक्षवस्तु अन्यान्न भजंति किंतु सकामा एवेत्याह मुमुक्षव इति द्वाभ्याम् भूतपतीनिति पितृप्रजेशादीनामुपलक्षणम् अनसूयवः देवतांतरानिंदकाः संतः २६ रजस्तमसी प्रकृतिः स्वभावो येषां ते अत एव पितृभूतादिभिः समं शीलं येषां ते श्रिया सह ऐश्वर्यं च प्रजाश्चेप्सं तीति तथा ते २७ मोक्षप्रदत्वाद्वासुदेवो भजनीय इत्युक्तम् सर्वशास्त्रतात्पर्यगोचरत्वादपीत्याह द्वाभ्याम् वासुदेवः परः तात्पर्यगोचरो येषां ते ननु वेदाम रवपरा दृश्यंते इत्याशंक्य तेऽपि तदाराधनार्थत्वात्तत्परा एवेत्युक्तम् योगाः योगशास्त्राणि तेषामप्यासनप्राणायामादिक्रियापरत्वमाशंक्य तासामपि त-त्प्राप्त्युपायत्वात्तत्परत्वमुक्तम् २८ ज्ञानं ज्ञानशास्त्रम् ननु च तज्ज्ञानपरमेवेत्याशंक्य ज्ञानस्यापि तत्परत्वमुक्तम् तपोऽत्र ज्ञानम् धर्मो धर्मशास्त्रं दानव्र तादिविषयम् ननु तत्स्वर्गपरमित्याशंक्य गम्यत इति गतिः स्वर्गादिफलं सोऽपि तदानंदांशरूपत्वात्तत्परैवेत्युक्तम् यद्वा वेदा इत्यनेनैव तन्मूलत्वात्सर्वाण्यपि वासुदे

भेजिरे मुनयोऽथाग्रे भगवंतमधोक्षजम् सत्त्वं विशुद्धं क्षेमाय कल्पंते येऽनु तानिह २५ मुमुक्षवो घोररूपान्हित्वा भूतपतीनथ नारायणक लाः शांता भजंति ह्यनसूयवः २६ रजस्तमः प्रकृतयः समशीला भजंति वै पितृभूतप्रजेशादीन् श्रियैश्वर्यप्रजेप्सवः २७ वासुदेवपरा वेदा वासुदेवपरा मखाः वासुदेवपरा योगा वासुदेवपराः क्रियाः २८ वासुदेवपरं ज्ञानं वासुदेवपरं तपः वासुदेवपरो धर्मो वासुदेवपरा गतिः सएवेदं ससर्जाग्रे भगवानात्ममायया सदसद्रूपया चासौ गुणमय्याऽगुणो विभुः ३० तया विलसितेष्वेषु गुणेषु गुणवानिव अंतःप्र विष्ट आभाति विज्ञानेन विजृंभितः ३१ यथा ह्यवहितो वह्निर्दारुष्वेकः स्वयोनिषु नानेव भाति विश्वात्मा भूतेषु च तथा पुमान् ३२ असौ गु णमयैर्भावैर्भूतसूक्ष्मेंद्रियात्मभिः स्वनिर्मितेषु निर्विष्टो भुंक्ते भूतेषु तद्गुणान् ३३

वपराणीत्युक्तम् तत्र ननु तेषां मखयोगक्रियादिनानार्थपरत्वा त्तदेकपरत्वमित्याशंक्य मखादीनामपि तत्परत्वमित्युक्तमिति द्रष्टव्यम् २९ ननु जगत्सर्गप्रवेशनियमनादिविलासयुक्ते वस्तुनि सर्वशास्त्रसमन्वयो दृश्यते कथं वासुदेवपरत्वं सर्वस्य तत्राह सएवेति चतुर्भिः एतैरेव श्लोकैस्तस्य कर्माण्युदाराणि ब्रूहीति प्रश्नस्योत्तरमुक्तम् सदसद्रूपया कार्यकारणात्मिकया अगुणश्चेत्यन्वयः स्वतो निर्गुणोऽपि सन्नित्यर्थः ३० भगवतो जगत्कारणत्वमुक्तम् प्रवेशनियमनलक्षणां लीलामाह तयेति विलसितेषु उद्भूतेषु गुणेषु आकाशादिषु अंतःप्रविष्टः स न्गुणवानिव मदधीना एते गुणा इत्यभिमानवानिव न तु वस्तुतस्तथा यतो विज्ञानेन चिच्छक्त्या विजृंभितः अत्यूर्जितः ३१ बहुरूपत्वलीलामाह यथेति स्वयोनिषु स्वाभिव्यंजकेषु अवहितो निहितः विश्वात्मा पुमान्परमेश्वरो भूतेषु प्राणिषु अंतर्यामिणोऽपि प्रतियोगिनानात्वेन नानात्वमिव उच्यते क्षेत्रज्ञरूपेण वा ३२ भोगरूपां लीलामाह असौ हरिः भूतसूक्ष्माणि च इंद्रियाणि चात्मा मनश्च तैः स्वयं निर्मितेषु भूतेषु चतुर्विधेषु स्थितिभोगस्वातन्त्र्यं द्योत्यते तद्गुणान् तत्तदनुरूपान्विषयानि च्छया भुंक्ते भोजयतीति णिजर्थो वा ज्ञेयः पालयती[illegible] [illegible]र्षम् भुजोऽनवन इति स्मरणात् ३३ ७ ७ ७

इदानीं सूत जानासीति प्रश्नस्योत्तरमाह भावयतीति [illegible] साधारणं प्रयोजनम् विशेषतः कृष्णावतारस्य कुंतीस्तुतौ वक्ष्यते लोकभावनः लोककर्ता देवादिषु ये लीलावतारास्तेष्वनुरतोऽनुरक्तः ३४ इति प्रथमे टीकायां द्वितीयोऽध्यायः २ अवतारकथाप्रश्नो तृतीये सूत्तराभिधा पुरुषाद्यवतारोक्त्यानन्तचारित्रवर्णनैः १ यदुक्तं यथा रव्याहि हरेर्धीमन्नवतारकथाः शुभा इति तदुत्तरत्वेनावतारान्नवतुक्रमिष्यन्प्रथमं पुरुषावतारमाह जगृह इति पंचभिः महदादिभिः महदहंकारपंचतन्मात्रैः संभूतं स्कनिष्पन्नम् एकादशेंद्रियाणि पंचमहाभूतानीति षोडश कला अंशा यस्मिन् यद्यपि भगवद्विग्रहो नैवंभूतस्तथाऽपि विराड्जीवांतर्यामिणो भगवतो विराड्रूपेणोपासनार्थमेवमुक्तमिति द्रष्टव्यम् १ कोऽसौ भगवानित्यपेक्षायां तं विशिनष्टि यस्यांभसि एकार्णवे शयानस्य विश्रांतस्य तत्रच योगः समाधिः तद्रूपां निद्रां विस्तारयतो नाभिरेव ह्रदः तस्मिन्यदंबुजं तस्मात्सकाशाद्ब्रह्माऽसीत् अभूत् पाद्मे कल्पे स पौरुषं रूपं जगृहे २ कीदृशं रूपं तदाह यस्येति ननु कीदृशो विग्रहस्तस्य योऽंभसि शेते स्म तदाह तत्तस्य भगवतो रूपं तु विशुद्धं रज आद्यसंभिन्नम् अ

भावयत्येष सत्त्वेन लोकान्वै लोकभावनः लीलावतारानुरतो देवतिर्यङ्नरादिषु ३४ इति श्रीभागवते महापुराणे प्रथमस्कंधे द्वितीयोऽध्यायः २ सूत उवाच जगृहे पौरुषं रूपं भगवान्महदादिभिः संभूतं षोडशकलमादौ लोकसिसृक्षया १ यस्यांभसि शयानस्य योगनिद्रां वितन्वतः नाभिह्रदांबुजादासीद्ब्रह्मा विश्वसृजां पतिः २ यस्यावयवसंस्थानैः कल्पितो लोकविस्तरः तद्वै भगवतो रूपं विशुद्धं सत्त्वमूर्जितम् ३ पश्यंत्यदो रूपमदभ्रचक्षुषा सहस्रपादोरुभुजाननाद्भुतम् सहस्रमूर्धश्रवणाक्षिनासिकं सहस्रमौल्यंबरकुंडलोल्लसत् ४ एतन्नानाऽवताराणां निधानं बीजमव्ययम् यस्यांशांशेन सृज्यंते देवतिर्यङ्नरादयः ५ स एव प्रथमं देवः कौमारं सर्गमास्थितः चचार दुश्चरं ब्रह्मा ब्रह्मचर्यमखंडितम् ६ द्वितीयं तु भवायास्य रसातलगतां महीम् उद्धरिष्यन्नुपादत्त यज्ञेशः सौकरं वपुः ७

त एवोर्जितं निरतिशयं सत्त्वम् ३ एतच्च योगिनां प्रत्यक्षमित्याह पश्यंतीति अदभ्रमनल्पं ज्ञानात्मकं यच्चक्षुः तेन सहस्रमपरिमितानि यानि पादादीनि तैरद्भुतम् सहस्रं मूर्धादयो यस्मिंस्तत् सहस्रं यानि मौल्यादीनि तै रुल्लसत् शोभमानम् ४ एतत्तु कूटस्थं न त्वन्यावतारवदाविर्भावतिरोभाववदित्याह एतदादिनारायणरूपम् निधीयतेऽस्मिन्निति निधानम् कार्यावसाने प्रवेशस्थानमित्यर्थः बीजमुद्गमस्थानम् बीजत्वेऽपि नान्यबीजतुल्यम् किंतु अव्ययम् न केवलमवताराणामेव बीजम् किंतु सर्वप्राणिनामपीत्याह यस्यांशो ब्रह्मा तस्यांशो मरीच्यादिस्तेन ५ सनत्कुमाराद्यवतारं तच्चरितं चाह स एवेति कौमार आर्षः प्राजापत्यो मानव इत्यादीनि सर्गविशेषनामानि यः पौरुषं रूपं जगृहे स एव देवः कौमाराख्यं सर्गमास्थितः सन् ब्रह्मा ब्राह्मणो भूत्वा ब्रह्मचर्यं चचार प्रथमद्वितीयादिशब्दा निर्देशमात्रापेक्षया ६ वाराहावतारमाह अस्य विश्वस्य भवाय उद्भवाय महीमुद्धरिष्यन्निति कर्मोक्तिः एवं सर्वत्रावतारस्तत्कर्म चोक्तमित्यनुसंधेयम् ७

नारदावतारमाह तृतीयमिति ऋषिसर्गमुपेत्य तत्रचदेवर्षित्वमुपेत्येत्यर्थः सात्वतंवैष्णवंतंत्रं पंचरात्रागममाचष्ट उक्तवान् यतस्तंत्रात् निर्गतंकर्मत्वंबंधहेतुत्वंयेभ्यस्तानिनिष्कर्माणितेषांभावोनैष्कर्म्यम् कर्मणामेवमोचकत्वंयतोभवतितदाचष्टेत्यर्थः ८ नरनारायणावतारमाह तुर्येचतुर्थेऽवतारेधर्मस्य-कलाअंशः भार्येत्यर्थः अर्धोवाएषआत्मनोयत्पत्नीतिश्रुतेः तस्याः सर्गेऋषीभूत्वेत्येकावतारत्वंदर्शयति ९ कपिलावतारमाह आसुरयेतन्नाम्नेब्राह्मणाय तत्वानांग्रामस्यसंघस्यविनिर्णयोयस्मिन् तत्सांख्यम् १० दत्तात्रेयावतारमाह षष्ठइति अत्रेरपत्यत्वंतेनैववृतः सन् प्राप्तः अत्रेरपत्यमभिकांक्षतआहतुष्ट इतिवक्ष्यमाणत्वात् कथंप्राप्तः अनसूययामत्सदृशापत्यमिषेणमामेवापत्यंवृतवानितिदोषदृष्टिमकुर्वन्नित्यर्थः आन्वीक्षिकीमात्मविद्यांप्रल्हादादिभ्यश्च आदिपदात् यदुहैहयाद्याग्रृह्यंते ११ यज्ञावतारमाह सयज्ञः यामाद्यैः स्वस्यैवपुत्रायामानामदेवाः तदाद्यैः सहस्वायंभुवंमन्वंतरंपालितवान् तदास्वय

तृतीयमृषिसर्गंचदेवर्षित्वमुपेत्यसः तंत्रंसात्वतमाचष्टनैष्कर्म्यंकर्मणांयतः ८ तुर्येधर्मकलासर्गेनरनारायणावृषी भूत्वात्मोऽपशमोपेतमकरोद्दुश्चरंतपः ९ पंचमःकपिलोनामसिद्धेशःकालविप्लुतम् प्रोवाचासुरयेसांख्यंतत्वग्रामविनिर्णयम् १० षष्ठेअत्रेरपत्यत्वं वृतःप्राप्तोऽनसूयया आन्वीक्षिकीमलर्कायप्रल्हादादिभ्यऊचिवान् ११ ततःसप्तमआकूत्यांरुचेर्यज्ञोऽभ्यजायत । सयामाद्यैःसुरगणैरपात्स्वायंभुवांतरम् १२ अष्टमेमेरुदेव्यांतुनाभेर्जातउरुक्रमः दर्शयन्वर्त्मधीराणांसर्वाश्रमनमस्कृतम् १३ ऋषिभिर्याचितोभेजेनवमंपार्थिवंवपुः दुग्धेमामोषधीर्विप्रास्तेनायंसउशत्तमः १४ रूपंसजगृहेमात्स्यंचाक्षुषोदधिसंप्लवे नाव्यारोप्यमहीमय्यामपाद्वैवस्वतंमनुम् १५ सुरासुराणामुदधिंमथ्नतांमंदराचलम् दध्रेकमठरूपेणपृष्ठएकादशोविभुः १६ धान्वंतरंद्वादशमंत्रयोदशममेवच अपाययत्सुरानन्यान्मोहिन्यामोहयन्स्त्रिया १७

मिंद्रोऽभूदित्यर्थः १२ ऋषभावतारमाह सर्वाश्रमनमस्कृतम् अंत्याश्रमंपारमहंस्यंवर्त्मधीराणां दर्शयन्नाभेराग्नीध्रपुत्रादृषभोजातः १३ पृथोरवतारमाह पार्थिवंवपुः राजदेहं पृथुरूपम् पाठांतरे पृथोरिदंपार्थिवम् औषधीरित्युपलक्षणम् इमांपृथिवीं सर्वाणिवस्तूनिदुग्धअदुग्ध अडागमाभावस्त्वार्षः हेविप्राः तेनपृथ्वीदोहनेनसोऽयमवतारउशत्तमः कमनीयतमः वशकांतावित्यस्मात् १४ मत्स्यावतार-माह चाक्षुषमन्वंतरेयउदधीनांसंप्लवः संश्लेषः तस्मिन्यद्यपिमन्वंतरावसानेप्रलयोनास्ति तथाऽपिकेनचित्कौतुकेनसत्यव्रतायमायाप्रदर्शिता यथाऽकांडेमार्कंडेयायेतिद्रष्टव्यम् महीमय्यांनाविनौकारूपायांमह्यामित्यर्थः अपात् रक्षितवान् वैवस्वतमितिभाविनीसंज्ञा १५ कूर्मावतारमाह कमठःकूर्मः तद्रूपेणैकादशेऽवतारेविभुर्दध्रे दधार १६ धन्वंतर्यवतारमाह धान्वंतरंधन्वंतरिरूपम् द्वादशमादिप्रयोगस्त्वार्षः त्रयोदशममेवस्वरूपंतच्चरितेनसहदर्शयति अपाययदित्यत्रसुधामित्यध्याहारः मोहिन्यास्त्रियातद्रूपेण अन्यानसुरान् मोहयन् धन्वंतरिरूपेणामृतमानीयमोहिन्याऽपाययदित्यर्थः

१७ श्रीगोपालोविजयते

नृसिंहावतारमाह नारसिंहंरूपं [illegible] कृतम् एरकांनिर्ग्र [illegible] तारमाह दुष्टानांमदंवामयतीनिवा मनकंरूपम् कृत्स्वंवा प्रत्यादित्सुः तस्मादा-
च्छिद्य गृहीतुमिच्छुः १९ परशुरामावतारमाह अवतारे [illegible] त्रिः त्रिगुणं यथा भवति तथा सप्त कृत्वः सप्तवारान् एकविंशतिवारानित्यर्थः २० व्यासावता
रमाह अल्पमेधसः अल्पप्रज्ञान् पुंसो दृष्ट्वा तदनुग्रहार्थं शाखाश्चक्रे २१ रामावतारमाह नरदेवत्वं राघवरूपेण प्राप्तः सन् अतः परमष्टादशे २२ रामकृ
ष्णावतारमाह विंशतितम इति वक्तव्ये नकारलोपश्छंदोऽनुरोधेन रामकृष्णावित्येवंनामनीजन्मनीप्राप्य २३ बुद्धावतारमाह अजनस्यसुतः जिनसु
त इति पाठे जिनोऽपि स एव कीकटेषु मध्ये गयाप्रदेशे तु २४ कल्क्यवतारमाह युगसंध्यायां भाव्यायामित्यर्थः कलेरंते विष्णुयशसो ब्राह्मणात् सका
शात् जनिता जनिष्यते २५ अनुक्तसर्वसंग्रहार्थमाह अवतारा इति असंख्येयत्वे दृष्टांतः यथेति अविदासिनः उपक्षयशून्यात् दसुउपक्षय इत्यस्मा

चतुर्दशंनारसिंहंबिभ्रद्दैत्येंद्रमूर्जितम् ददारकरजैर्वक्षस्येरकांकटकृद्यथा १८ पंचदशंवामनकंकृत्वाऽगादध्वरंबलेः पदत्रयंयाच
मानःप्रत्यादित्सुस्त्रिविष्टपम् १९ अवतारेषोडशमेपश्यन्ब्रह्मद्रुहोनृपान् त्रिःसप्तकृत्वःकुपितोनिःक्षत्रामकरोन्महीम् २० ततः
सप्तदशेजातःसत्यवत्यांपराशरात् चक्रेवेदतरोःशाखादृष्ट्वापुंसोऽल्पमेधसः २१ नरदेवत्वमापन्नःसुरकार्यचिकीर्षया समुद्रनि
ग्रहादीनिचक्रेवीर्याण्यतःपरम् २२ एकोनविंशेविंशतिमेवृष्णिषुप्राप्यजन्मनी रामकृष्णावितिभुवोभगवानहरद्भरम् २३ ततः
कलौसंप्रवृत्तेसंमोहायसुरद्विषाम् बुद्धोनाम्नाऽजनसुतःकीकटेषुभविष्यति २४ अथासौयुगसंध्यायांदस्युप्रायेषुराजसु
जनिताविष्णुयशसोनाम्नाकल्किर्जगत्पतिः २५ अवताराह्यसंख्येयाहरेःसत्वनिधेर्द्विजाः यथाविदासिनःकुल्याःसरसःस्युःसह
स्रशः २६ ऋषयोमनवोदेवामनुपुत्रामहौजसः कलाःसर्वेहरेरेवसप्रजापतयस्तथा २७ एतेचांशकलाःपुंसःकृष्णस्तुभगवान्स्वय
म् इंद्रारिव्याकुलंलोकंमृडयंतियुगेयुगे २८ जन्मगुह्यंभगवतोयएतत्प्रयतोनरः सायंप्रातर्गृणन्भक्त्यादुःखग्रामाद्विमुच्यते २९
एतद्रूपंभगवतोह्यरूपस्यचिदात्मनः मायागुणैर्विरचितंमहदादिभिरात्मनि ३०

त् सरसः सकाशात् कुल्याः क्षुद्रप्रवाहाः २६ विभूती
राह ऋषय इति २७ तत्र विशेषमाह एते चेति पुंसः परमेश्वरस्य केचिदंशाः केचित् कलाः विभूतयश्च तत्र मत्स्यादीनामवतारत्वेन सर्वज्ञत्व सर्वशक्तिमत्वेऽ
पि यथोपयोगमेव ज्ञानक्रियाशक्त्याविष्करणम् कुमारनारदादिष्वाधिकारिकेषु यथोपयोगमंशकलावेशः कृष्णस्तु भगवान् साक्षात् नारायण एव आविर्भू
त सर्वशक्तित्वात् सर्वेषां प्रयोजनमाह इंद्रारयो दैत्यास्तैर्व्याकुलमुपद्रुतं लोकं मृडयंति सुखिनं कुर्वंति २८ एतत्कीर्तनफलमाह जन्मेति गुह्यमतिरह
स्यं जन्म प्रयतः शुचिः सन् दुःखग्रामात् संसारात् २९ विमुच्यत इति यदुक्तं तत्र कथं देहद्वयसंबंधे सति तद्विमुक्तिरित्याशंक्य देहद्वयसंबंधस्य भगव-
न्मायोत्थाविद्याविलसितत्वादेतच्छ्रवणादिजनितविद्यया तन्निवृत्तिरुपपद्यत इत्याशयेनाह एतदिति पंचभिः अरूपस्य चि देकरसस्यात्मनो जीवस्यैत
त्स्थूलं रूपं शरीरं भगवतो या माया तस्या गुणैर्महदादिरूपैर्विरचितम् क्व आत्मनि आत्मस्थाने शरीरं कृतमित्यर्थः ३०

कथमित्यपेक्षायांस्वरूपावरणेन तदध्यासत इति सदृष्टांतमाह यथावाय्वाश्रितोमेघोघोनभसिआकाशेअबुद्धिभिरज्ञैः आरोपितः यथावापार्थिवोरेणुः तद्ग
तंधूसरत्वाद्यनिले एवंद्रष्टरिआत्मनिदृश्यत्वंदृश्यत्वादिधर्मकंशरीरमारोपितमित्यर्थः ३१ किंच अतःस्थूलाद्रूपात्परमन्यदपिरूपमारोपितमित्यनुषंगः
कथंभूतंतत् यत्अव्यक्तंसूक्ष्मम् तत्रहेतुः अव्यूढगुणव्यूहितंव्यूहः करचरणादिपरिणामः तथाअव्यूढाअपरिणतायेगुणास्तैर्व्यूहितंरचितम् आका
रविशेषरहितत्वादव्यक्तमित्यर्थः एतदेवकुतस्तत्राह अदृष्टाश्रुतवस्तुत्वात् यच्चाकारविशेषवद्वस्तुतदस्मदादिवत्दृश्यते श्रूयतेवाइंद्रादिवत् इदंतु
नतथा तर्हिनस्यसत्वेकिंप्रमाणंतत्राह सजावः जीवोपाधिः जीवोजीवेननिर्मुक्तः जीवोजीवंविहायेत्यादौजीवोपाधौलिंगदेहेजीवशब्दप्रयोगात्तज्जी
वोपाधितयाकल्प्यत इत्यर्थः ननुस्थूलमेवभोगायतनत्वाज्जीवोपाधिरस्तु किमन्यकल्पनयेत्यत आह यद्यस्मात्सूक्ष्मात्पुनर्भवः पुनःपुनर्जन्म उत्क्रां
तिगत्यागतीनांतेनविनाऽसंभवादितिभावः ३२ तदेवमुपाधिद्वयमुक्त्वातदपवादेनजीवस्यब्रह्मतामाह यत्रयदाइमेस्थूलसूक्ष्मेरूपेस्वसंविदास्वरूपस-

यथानभसिमेघौघोरेणुर्वापार्थिवोऽनिले एवंद्रष्टरिदृश्यत्वमारोपितमबुद्धिभिः ३१ अतःपरंयदव्यक्तमव्यूढगुणव्यूहितम् अदृष्टाश्रुतव
स्तुत्वात्सजीवोयत्पुनर्भवः ३२ यत्रेमेसदसद्रूपेप्रतिषिद्धेस्वसंविदा अविद्ययात्मनिकृतेइतितद्ब्रह्मदर्शनम् ३३ यद्येषोपरतादेवीमायावै
शारदीमतिः संपन्नएवेतिविदुर्महिम्निस्वेमहीयते ३४ एवंजन्मानिकर्माणित्ह्यकर्तुरजनस्यच वर्णयंतिस्मकवयोवेदगुह्यानिहृत्पतेः
३५ सवाइदंविश्वममोघलीलःसृजत्यवत्यत्तिनसज्जतेऽस्मिन् भूतेषुचांतर्हितआत्मतंत्रः षाड्वर्गिकंजिघ्रतिषड्गुणेशः ३६

म्यक्ज्ञानेनप्रतिषिद्धेभवतः ज्ञानेनप्रतिषेधार्हत्वेमायागुणैर्विरचितत्वमेवहेतुमाह अविद्ययाआत्मनिकृतेकल्पितेइतिहेतोः तद्ब्रह्मतदाजीवोब्रह्मैवभवतीत्य
र्थः कथंभूतंदर्शनम् ज्ञानैकस्वरूपम् ३३ तथाऽपिभगवन्मायायाः संसृतिकारणभूतायाविद्यमानत्वात्कथंब्रह्मतातत्राह यदीति असंदेहसंदेहवचनम् य
दिवेदाःप्रमाणंस्फुरितितद्वत् वैशारदीविशारदः सर्वज्ञईश्वरस्तदीयादेवीसंसारचक्रेणक्रीडंतीएषामायायद्युपरताभवति किमित्युपरताभवेत्तत्राह मतिर्वि-
द्या अयंभावः यावदविद्यात्मनाआवरणविक्षेपौकरोति तावन्नोपरमति यदातुसैवविद्यारूपेणपरिणतातदासदसद्रूपंजीवोपाधिंदग्ध्वानिरिंधनाग्निवत्स्वय
मेवोपरमेदिति तदासंपन्नः ब्रह्मस्वरूपंप्राप्तएवेतिविदुस्तत्त्वज्ञाः किमतोयद्येवंस्वेमहिम्निपरमानंदस्वरूपेमहीयते पूज्यते विराजत इत्यर्थः ३४ यथाजीवस्य-
जन्मादिर्मायाएवमीश्वरस्यापिजन्मादिर्मायेत्याह एवमिति अकर्तुःकर्माणिअजनस्यजन्मानिहृत्पतेःअंतर्यामिणः ३५ तर्हिजीवादीश्वरस्यकोविशेषः स्वातं
त्र्यमेवविशेषइत्याह सवाइति षाड्वर्गिकमिंद्रियषड्वर्गविषयं [illegible] ति दूरादेवगंधवत्गृह्णाति ननुसज्जत इत्यर्थः कुतःषड्गुणेशःषडिंद्रियनियंता ३६

नन्नुकिमीश्वरस्य सृष्ट्यादिकर्मो [illegible] विषयभोगैर्वा नत्राह [illegible] धातुरीश्वरस्य ऊतीर्लीलाः कुमनीषः कुबुद्धिः निपुणेनतर्कादिकौशलेन नावैति नजानाति मनसा रूपाणि वचसा नामानि संतन्वतः सम्यग्विस्तारयतः वचोभिरिति बहुत्वं श्रुत्यभिप्रायेण मनोवचोभिः सहेतिवा ३७ भक्तस्तु कथं चिज्जानातीत्याह सवेदेति अमायया अकुटिलभावेन संततया निरंतरया अनुवृत्त्या अनुकूल्येन भजेत ३८ भक्तिमार्गप्रवृत्तानृषीनभिनंदति अथेति यतो भक्त एव भगवत्तत्वं जानाति अथ अतः भगवंतः सर्वज्ञाः भवंतो धन्याः कृतार्थाः कुतः यद्यस्मादित्थं प्रश्नैर्वासुदेवे आत्मभावं मनोवृत्तिं कुर्वंति सर्वात्मकमैकांतिकम् यत्र यस्मिन् भावे सति भूयः परिवर्तो जन्ममरणाद्यावर्तो न भवति ३९ सूत किमेतच्छास्त्रमपूर्वं कथयसि तत्राह ब्रह्मसंमितं सर्ववेदतुल्यम् उत्तमश्लोकस्य चरितं यस्मि

नचास्य कश्चिन्निपुणेन धातुरवैति जंतुः कुमनीष ऊतीः नामानि रूपाणि मनोवचोभिः संतन्वतो नटचर्यामिवाज्ञः ३७ सवेद धातुः पदवीं परस्य दुरंतवीर्यस्य रथांगपाणेः योऽमायया संततयाऽनुवृत्त्या भजेत तत्पादसरोजगंधम् ३८ अथेह धन्या भगवंत इत्थं यद्वासुदेवेऽखिललोकनाथे कुर्वंति सर्वात्मकमात्मभावं नयत्र भूयः परिवर्त उग्रः ३९ इदं भागवतं नाम पुराणं ब्रह्मसंमितम् उत्तमश्लोकचरितं चकार भगवानृषिः ४० निःश्रेयसाय लोकस्य धन्यं स्वस्त्ययनं महत् तदिदं ग्राहयामास सुतमात्मवतां वरम् सर्ववेदेतिहासानां सारं सारं समुद्धृतम् ४१ सतु संश्रावयामास महाराजं परीक्षितम् प्रायोपविष्टं गंगायां परीतं परमर्षिभिः ४२ कृष्णे स्वधामोपगते धर्मज्ञानादिभिः सह कलौ नष्टदृशामेष पुराणार्कोऽधुनोदितः ४३ तत्र कीर्तयतो विप्रा विप्रर्षेर्भूरितेजसः अहं चाध्यगमं तत्र निविष्टस्तदनुग्रहात् सोऽहं वः श्रावयिष्यामि यथाधीतं यथामति ४४ इति श्रीभागवते महापुराणे प्रथमस्कंधे तृतीयोऽध्यायः ३ व्यास उवाच इति ब्रुवाणं संस्तूय मुनीनां दीर्घसत्रिणाम् वृद्धः कुलपतिः सूतं बह्वृचः शौनकोऽब्रवीत् १ शौनक उवाच सूत सूत महाभाग वद नो वदतां वर कथां भागवतीं पुण्यां यदाह भगवाञ्छुकः २ कस्मिन्युगे प्रवृत्तेयं स्थाने वा केन हेतुना कुतः संचोदितः कृष्णः कृतवान्संहितां मुनिः ३

तत्र ऋषिर्व्यासः ४० तत्संप्रदायप्रवृत्तिमाह तदिदमिति सुतं शुकम् ४१ प्रायेण मृत्युपर्यंतानाशकेनोपविष्टमिति परमवैराग्योक्तिः ४२ ४३ हे विप्राः विप्रर्षेः सकाशादध्यगमं ज्ञातवानस्मि तत्र कीर्तयतः तत्र निविष्ट इति चान्वयभेदात्तत्रपदावृत्तिरदोषः यथाऽधीतम् नतु स्वमतिविलसितम् तत्रतु यथामति स्वमत्यनुसारेण संक्षेपतः कथितम् विस्तरतः श्रावयिष्यामि ४४ इति प्रथमे टीकायां तृतीयोऽध्यायः ३ तुर्ये भागवतारंभकारणत्वेन वर्ण्यते व्यासस्यापरितोषस्तु तपःप्रवचनादिभिः १ इति एवं प्रसन्नतया श्रावयिष्यामीति ब्रुवाणम् मुनीनां बहूनां मध्ये एकेन वक्तव्येति वृद्धः वृद्धेष्वपि बहुषु यः कुलपतिः गणमुख्यः तेष्वपि बहुषु यो बह्वृचः ऋग्वेदी तेन वक्तव्यम् अत एवं भूतत्वात् शौनकोऽब्रवीत् १ यत्र्यां कथामाह २ कस्मिन्वास्थाने केन हेतुनेति महाभारतादिधर्मशास्त्राणि कृतवतः पुनरेतत्संहिताकरणे किं कारणमित्यर्थः कुत इति सार्वविभक्तिकस्तसिः केन प्रवर्तित इत्यर्थः कृष्णो व्यासः ३

यदुक्तं सतु संश्रावयामासेतितम् शुकस्य व्याख्यानादिकं कथं घटितमिति प्रष्टुं तस्यासंगोदासीनतामाह द्वाभ्याम् तस्येति समदृक् समं ब्रह्म पश्यति अतो निर्विकल्प
कः स्वार्थैकः निरस्तभेदः किंच एकस्मिन्नेवांतः समाधिर्यस्याः तथाभूता मतिर्यस्य सः यतः उन्निद्रः मायाशयनादुद्बुद्धः या निशा सर्वभूतानां तस्यां जागर्ति सं
यमीति स्मृतेः अत एव गूढः अप्रकटः मूढ इव प्रतीयते ४ निर्विकल्पकत्वं प्रपंचयति दृष्ट्वेति आत्मजं शुकं प्रव्रजंतं अनुगच्छंतं ऋषिं व्यासं अनग्नमपि दृष्ट्वा जले
क्रीडंत्यो देव्यः अप्सरसः ह्रिया लज्जया परिदधुः वस्त्रपरिधानं कृतवत्यः अनग्नमपीत्यनेनार्थात्तत्कृतो नग्न इत्युक्तम् नग्नस्य पुरतो गच्छतः सुतस्य तु न परिद
धुः तच्चित्रं वीक्ष्य इयं स्त्री अयं पुमानिति भिदा भेदः न वास्ति विविक्ता पूता दृष्टिर्यस्य ५ एवंभूतोऽसौ कथमालक्षितः ज्ञातः कुरवो जांगलाश्च देशविशेषाः तान्
संप्राप्तः प्रथमं ततो गजसाह्वये विचरन् गजेन सहित आह्वयो नाम यस्य तस्मिन् हस्तिनापुरे हस्तीनाम राजा तेन निर्मितत्वात् ६ एवंभूतेन मुनिना सह यत्र संवा

तस्य पुत्रो महायोगी समदृङ् निर्विकल्पकः एकांतमतिरुन्निद्रो गूढो मूढ इवेयते ४ दृष्ट्वाऽनुयांतमृषिमात्मजमप्यनग्नं देव्यो ह्रिया परि
दधुर्न सुतस्य चित्रम् तद्वीक्ष्य पृच्छति मुनौ जगदुस्तवास्ति स्त्रीपुंभिदा न तु सुतस्य विविक्तदृष्टेः ५ कथमालक्षितः पौरैः संप्राप्तः कुरुजांग
लान् उन्मत्तमूकजडवद्विचरन् गजसाह्वये ६ कथं वा पांडवेयस्य राजर्षेर्मुनिना सह संवादः समभूत्तात यत्रैषा सात्वती श्रुतिः ७ स गोदो
हनमात्रं हि गृहेषु गृहमेधिनाम् अवेक्षते महाभागस्तीर्थीकुर्वंस्तदाश्रमम् ८ अभिमन्युसुतं सूत प्राहुर्भागवतोत्तमम् तस्य जन्म म-
हाश्चर्यं कर्माणि च गृणीहि नः ९ स सम्राट् कस्य वा हेतोः पांडूनां मानवर्धनः प्रायोपविष्टो गंगायामनादृत्याधिराट्श्रियम् १० नमंति य
त्पादनिकेतमात्मनः शिवाय हानीय धनानि शत्रवः कथं स वीरः श्रियमंग दुस्त्यजां युवैषतोत्स्रष्टुमहो सहासुभिः ११ शिवाय लोकस्य भ
वाय भूतये य उत्तमश्लोकपरायणा जनाः जीवंति नात्मार्थमसौ पराश्रयं मुमोच निर्विद्य कुतः कलेवरम् १२ तत्सर्वं नः समाचक्ष्व पृष्टो यदिह
किंचन मन्ये त्वां विषये वाचां स्नातमन्यत्र छांदसात् १३

दे एषा सात्वती भागवती श्रुतिः संहिता ७ एतद्व्याख्यानं बहुकालावस्थानापेक्षम् तस्य तु ए
कत्रावस्थानं दुर्लभमित्याह स इति गोदोहनमात्रं कालं प्रतीक्षते तदपि न भिक्षार्थम् किंतु तेषामाश्रमं गृहं तीर्थीकुर्वन् पवित्रीकुर्वन् ८ तस्मादेवंभूतोऽयं वक्ते
त्याश्चर्यं श्रोतुरुत्कं चरितमतीवाश्चर्यं प्रायोपवेशनं यतः अतः कथयेत्याह अभिमन्युसुत इति पंचभिः गृणीहि कथय ९ सम्राट् चक्रवर्ती वेति वितर्के कस्य वा
हेतोः कस्मात्कारणात् अधिराट्श्रियं अधिराजश्रियं संपदमनादृत्य १० यस्य पादनिकेतं चरणपीठम् ह स्फुटम् धनान्यानीय शत्रवो नमंति अंग हे सूत यु
वानरूण एव ऐषत् ऐच्छत् अत्रार्षमात्मनेपदम् असुभिः प्राणैः सह ११ विरक्तस्य किं धनादिभिरिति चेत्तत्राह लोकस्य शिवाय सुखाय भवाय समृद्ध्यै भूतये ऐ
श्वर्याय च ते जीवंति न त्वात्मार्थम् एवं सत्यसौ राजा निर्विद्य विरज्यापि परेषामाश्रयं कलेवरं कुतो हेतोर्मुमोच न हि परोपजीवनं स्वयं त्यक्तुमुचितमित्यर्थः १२
यत्किंचन पृष्टोऽसि तत्सर्वं नो [illegible] समाचक्ष्व यद्य [illegible] गोचरेऽर्थे स्नातं पारंगतं त्वां मन्ये छांदसादन्यत्र वैदिकात् व्यतिरेकेण अत्रैवर्णिकत्वात् १३

कस्मिन्युगेइत्यादिप्रश्नोत्तरं जन्मकथनपूर्वकं [illegible] नुमासे कदेत्यपेक्षायामाह तृतीयेयुगस्यपर्ययेपरिवर्ते वासव्यांसुपरिचरस्यवसोर्वी र्यज्जातायांसत्यवत्यां योगीज्ञानीव्यासोजातः १४ जलमुपस्पृश्य जलेस्नानादिकंकृत्वेत्यर्थः आसीनोबभूवेतिशेषः विविक्तदेशइत्यादिचिन्तैकाग्र्यार्थमुक्त म् अनेनैवबदरिकाश्रमस्थानंसूचितम् १५ ततश्चसऋषिर्युगधर्मव्यतिकरादिकंवीक्ष्यसर्ववर्णाश्रमाणांयद्धितंतद्दध्यौविनितृतीयेनान्वयः परावरज्ञः अती- तानागतवित् अव्यक्तंरंहोवेगोयस्यतेनकालेनयुगधर्माणांव्यतिकरं संकरंप्राप्तंवीक्ष्य तथाभुवियुगेयुगे १६ भौतिकानांशरीरादीनांतत्कृतंकालकृतम् निः सत्त्वान् धैर्यशून्यान् दुर्मेधान् मंदमतीन् १७ १८ ततश्चहोत्रोपलक्षिताश्चत्वारऋत्विजश्चतुर्होतारस्तैरनुष्ठेयंकर्मचातुर्होत्रम् शुद्धंशुद्धिकरम् यज्ञसंत

सूतउवाच द्वापरेसमनुप्राप्तेतृतीयेयुगपर्यये जातःपराशराद्योगीवासव्यांकलयाहरेः १४ सकदाचित्सरस्वत्याउपस्पृश्यजलंशुचि वि विक्तएकआसीनउदितेरविमंडले १५ परावरज्ञःसऋषिःकालेनाव्यक्तरंहसा युगधर्मव्यतिकरंप्राप्तंभुवियुगेयुगे १६ भौतिकानांचभा वानांशक्तिह्रासंचतत्कृतम् अश्रद्दधानान्निःसत्त्वान्दुर्मेधान्ह्रसितायुषः १७ दुर्भगांश्चजनान्वीक्ष्यमुनिर्दिव्येनचक्षुषा सर्ववर्णाश्रमा णांयद्दध्यौहितममोघदृक् १८ चातुर्होत्रंकर्मशुद्धंप्रजानांवीक्ष्यवैदिकम् व्यदधाद्यज्ञसंतत्यैवेदमेकंचतुर्विधम् १९ ऋग्यजुःसामाथ र्वाख्यावेदाश्चत्वारउद्धृताः इतिहासपुराणंचपंचमोवेदउच्यते २० तत्रर्ग्वेदधरःपैलःसामगोजैमिनिःकविः वैशंपायनएवैकोनिष्णातो यजुषामुत २१ अथर्वांगिरसामासीत्सुमंतुर्दारुणोमुनिः इतिहासपुराणानांपितामेरोमहर्षणः २२ तएतऋषयोवेदंस्वंस्वंव्यस्यन्ननेक धा शिष्यैःप्रशिष्यैस्तच्छिष्यैर्वेदास्तेशाखिनोऽभवन् २३ तएववेदादुर्मेधैर्धार्यंतेपुरुषैर्यथा एवंचकारभगवान्व्यासःकृपणवत्सलः २४ स्त्रीशूद्रद्विजबंधूनांत्रयीनश्रुतिगोचरा कर्मश्रेयसिमूढानांश्रेयएवंभवेदिह २५ इतिभारतमाख्यानंकृपयामुनिनाकृतम् २५ एवंप्रवृत्तस्य सदाभूतानांश्रेयसिद्विजाः सर्वात्मकेनापियदानातुष्यद्धृदयंततः २६ नातिप्रसीदद्धृदयःसरस्वत्यास्तटेशुचौ वितर्कयन्विविक्तस्थइदं प्रोवाचधर्मवित् २७ धृतव्रतेनहिमयाछंदांसिगुरवोऽग्नयः मानितानिर्व्यलीकेनगृहीतंचानुशासनम् २८ भारतव्यपदेशेनह्याम्नाया र्थश्चदर्शितः दृश्यतेयत्रधर्मादिस्त्रीशूद्रादिभिरप्युत २९ अथापिबतमेदैह्योह्यात्माचैवात्मनाविभुः असंपन्नइवाभातिब्रह्मवर्चस्य सत्तमः ३०

त्यैयज्ञानामविच्छेदाय १९ चातुर्विध्यमेवाह ऋगिति उद्धृताः पृथक्कृताः २० २१ दारुणः अथर्वोक्ताभिचारादिप्रवृत्तेः २२ व्यस्यन् विभक्तवंतः २३ वेदविभागप्रयोजनमाह तएवेति येपूर्वंमतिमेधाविभिर्धार्यंतेस्मतएव २४ किंच स्त्रीशूद्रेतिद्विजबंधवः त्रैवर्णिकेष्वधमाः तेषांकर्मरूपेश्रेयसिश्रेयःसाधने ए वंभवेत् अनेनैवप्रकारेणभवत्विति २५ भूतानांश्रेयसिहितेसर्वात्मकेनापिअनेकोद्देशवताऽपिकर्मणा २६ नअतिप्रसीदन्हृदयंयस्यसः चित्ताप्रसत्तोहेतुंवितर्कयन्निद मुवाचस्वगतम् २७ मानिताः पूजिताः २८ २९ दैह्यः देहेभवःआत्माजीवः वस्तुतोविभुःपरिपूर्णएव आत्मनास्वेनरूपेणासंपन्नःतादात्म्यमप्राप्तइवाभाति ब्रह्मव र्चसंवेदश्रवणाध्यापनोत्कर्षजंतेजः तत्रसाधवोब्रह्मवर्चस्याः तेषुसत्तमःअतिश्रेष्ठोऽपि यद्वा नकेवलमसंपन्नइवाभाति प्रत्युतब्रह्मवर्चसीब्रह्मवर्चसवानपिअसत्त मइवाभाति पाठांतरेकमनीयतमोऽपीति ३०

असंपत्तौहेतुंस्वयमेवाशंकते किंवेति प्रायेणभूयस्त्वेन हियस्मात्तएवधर्माः अच्युतस्यप्रियाः ३१ खिलंन्यूनम् खिद्यतः खेदंप्राप्नुवतः कृष्णस्यव्यासस्यप्रा गुदाहृतंसरस्वतीतीरस्थम् ३२ तंनारदमागतमभिज्ञायसहसाप्रत्युत्थायविधिवत्पूजयामासेति ३३ इतिप्रथमेटीकायांचतुर्थः ४ पंचमेसर्वध र्मेभ्योहरिकीर्त्तनगौरवम् व्यासचित्तप्रसादायनारदेनोपदृश्यते १ उपसमीपेआसीनंविप्रर्षिंव्यासम् बृहच्छ्रवाः महायशाः स्मयन्ईषद्धसन्निवेत्यने नमुखप्रसत्तिर्द्योत्यते यद्वा इवेत्यनधिकारार्थम् अहोमहानपिमुह्यतीतिस्मयमानः १ शारीरः शरीराभिमानीआत्मा आत्मनानेनशरीरेण कच्चित्किं परितुष्यतिमानसआत्मामनोऽभिमानीनेनमनसापरितुष्यति कच्चिन्नोवेति २ तेजिज्ञासितंज्ञातुमिष्टंधर्मादियत्तत्सर्वंसुसंपन्नम् सम्यक्ज्ञातम् अ पिशब्दादनुष्ठितंचेत्यर्थः अधीतिपाठेसंबोधनम् सुसंपन्नत्वेहेतुः महदद्भुतमित्यादि सर्वैरर्थैर्धर्मादिभिः परिबृंहितंपरिपूर्णम् ३ किंच यत्सनातनंनित्यं

किंवाभागवताधर्मानप्रायेणनिरूपिताः प्रियाःपरमहंसानांतएवत्वच्युतप्रियाः ३१ तस्यैवंखिलमात्मानंमन्यमानस्यखिद्यतः कृष्ण स्यनारदोऽभ्यागादाश्रमंप्रागुदाहृतम् ३२ तमभिज्ञायसहसाप्रत्युत्थायागतंमुनिः पूजयामासविधिवन्नारदंसुरपूजितम् ३३ इ तिश्रीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेचतुर्थोऽध्यायः ४ सूतउवाच अथतंसुखमासीनउपासीनंबृहच्छ्रवाः देवर्षिःप्राहविप्रर्षिंवी णापाणिःस्मयन्निव १ नारदउवाच पाराशर्यमहाभागभवतःकच्चिदात्मना परितुष्यतिशारीरआत्मामानसएववा २ जिज्ञा सितंसुसंपन्नमपितेमहदद्भुतम् कृतवान्भारतंयस्त्वंसर्वार्थपरिबृंहितम् ३ जिज्ञासितमधीतंचयत्तद्ब्रह्मसनातनम् अथापिशोचस्या त्मानमकृतार्थइवप्रभो ४ व्यासउवाच अस्त्येवमेसर्वमिदंत्वयोक्तंतथाऽपिनात्मापरितुष्यतेमे तन्मूलमव्यक्तमगाधबोधंपृच्छा महेत्वात्मभवात्मभूतम् ५ सवैभवान्वेदसमस्तगुह्यमुपासितोयत्पुरुषःपुराणः परावरेशोमनसैवविश्वंसृजत्यवत्यत्तिगुणैरसंगः ६ त्वंपर्यटन्नर्कइवत्रिलोकीमंतश्चरोवायुरिवात्मसाक्षी परावरेब्रह्मणिधर्मतोव्रतैःस्नातस्यमेन्यूनमलंविचक्ष्व ७

परंब्रह्मतच्चत्वयाजिज्ञासितंविचारितम् अधीतमधिगतंमासंचेत्यर्थः अथापिशोचसितत्किमर्थमितिशेषः ४ आत्माशारीरोमानसश्चतन्मूलं तस्यापरितो षस्यकारणम् अव्यक्तमस्फुटम् हेनारदत्वात्वांपृच्छामहे आत्मभवोब्रह्मातस्यात्मनोदेहादुद्भूतःतम् अतएवागाधोऽतिगंभीरोबोधोयस्यतंत्वाम् ५ अगाधबोधतांप्रपंचयन्नाह सवाइतिद्वाभ्याम् सर्वगुह्यज्ञानेहेतुः यद्यस्मात्पुराणः पुरुषउपासितस्त्वया कथंभूतः परावरेशः कार्यकारणनियं ता मनसैवसंकल्पमात्रेणगुणैः कृत्वाविश्वंसृजतीत्यादि ६ किंच त्वंत्रिलोकींपर्यटन् अर्कइवसर्वदर्शी योगबलेनप्राणवायुरिवसर्वप्राणिनामं तश्चरः सन्नात्मसाक्षिबुद्धिवृत्तिज्ञः अतःपरेब्रह्मणिधर्मतोयोगेननिष्णातस्य तदुक्तंयाज्ञवल्क्येन इज्याचारदमाहिंसादानस्वाध्या यकर्मणाम् अयंतुपरमोधर्मोयद्योगेनात्मदर्शनमिति अवरेचब्रह्मणिवेदाख्येव्रतैः स्वाध्यायनियमैर्निष्णातस्यमे अलमत्यर्थंयन्न्यूनंतत् द्विचक्ष्व वितर्कय

अनुदितप्रायमनुक्तप्रायं [illegible] मलं भगवद्यशो विना [illegible] नासौ भगवान्तुष्येत् तदेव दर्शनं ज्ञानं खिलं न्यूनं मन्येऽहम् ८ ननु भगवद्यश एव तत्र तत्रानुवर्णितं तत्राह यथेति चशब्दाद्धर्मादिसाधनानि च तथा धर्मादिवत्प्राधान्येन वासुदेवस्य महिमा नत्वनुक्त इत्यर्थः ९ वासुदेवव्यतिरिक्तान्यविषयज्ञानवदेवान्यविषयं वाक्चातुर्थं च खिलमेवेत्याह नेति चित्रपदमिति यद्वचो हरेर्यशो न प्रगृणीत तद्वायसं तीर्थं काकतुल्यानां कामिनां रतिस्थानम् उशंति मन्यंते कुतः मानसाः सत्त्वप्रधाने मनसि वर्त्तमानाः हंसाः यतयो यत्र न निरमंति कर्हिचिदपि नितरां न रमंते उशिक्क्षयाः उशिक् कमनीयं ब्रह्म क्षयो निवासो येषां ते यथा प्रसिद्धा हंसा मानसे सरसि चरंतः कमनीयपद्मखंडनिवासास्त्यक्त्वा विचित्रान्नादियुक्तेऽप्युच्छिष्टगर्त्ते काकक्रीडास्थाने न निरमंत इति शेषः १० विनाऽपि पदचातुर्यं भगवद्यशः प्रधानं वचः पवित्रमित्याह तद्वाग्विसर्गः सचासौ वाग्विसर्गो वाचः प्रयोगः जनसमूहो जनता तस्या अघं विप्लावयति नाशयतीति तथा सः यस्मिन्वाग्विसर्गे अबद्धवत्यपि अपशब्दादियुक्तेऽपि प्रतिश्लोकम् अनंतस्य यशसांऽकितानि नामानि भवंति तत्र हेतुः यत् यानि नामा-

नारद उवाच भवताऽनुदितप्रायं यशो भगवतोऽमलम् येनैवासौ न तुष्येत मन्ये तद्दर्शनं खिलम् ८ यथा धर्मादयश्चार्था मुनिवर्यानुकीर्त्तिताः न तथा वासुदेवस्य महिमा ह्यनुवर्णितः ९ न यद्वचश्चित्रपदं हरेर्यशो जगत्पवित्रं प्रगृहीत कर्हिचित् तद्वायसं तीर्थमुशंति मानसा न यत्र हंसा निरमंत्युशिक्क्षयाः १० तद्वाग्विसर्गो जनताघविप्लवो यस्मिन्प्रतिश्लोकमबद्धवत्यपि नामान्यनंतस्य यशोऽंकितानि यच्छृण्वंति गायंति गृणंति साधवः ११ नैष्कर्म्यमप्यच्युतभाववर्जितं न शोभते ज्ञानमलं निरंजनम् कुतः पुनः शश्वदभद्रमीश्वरे न चार्पितं कर्म यदप्यकारणम् १२ अथो महाभाग भवानमोघदृक् शुचिश्रवाः सत्यरतो धृतव्रतः उरुक्रमस्याखिलबंधमुक्तये समाधिनाऽनुस्मर तद्विचेष्टितम् १३

नि साधवो महांतो वक्तरि सति शृण्वंति श्रोतरि सति गृणंति अन्यदा तु स्वयमेव गायंति कीर्त्तयंतीति ११ भक्तिहीनं कर्मशून्यमेवेति कैमुत्यन्यायेन दर्शयति नैष्कर्म्यमिति कर्मनिवृत्तिप्राप्यत्वात् निष्कर्म ब्रह्म तदेकाकारत्वान्निष्कर्मता रूपं नैष्कर्म्यम् अज्यतेऽनेनेत्यंजनमुपाधिः तन्निवर्त्तकं निरंजनम् एवंभूतमपि ज्ञानम् अच्युते भावो भक्तिस्तद्वर्जितं चेदलमत्यर्थं न शोभते सम्यगपरोक्षाय न कल्पत इत्यर्थः तदा शश्वत् साधनकाले चाभद्रं दुःखरूपं यत्काम्यं कर्म यदप्यकारणमकाम्यं तच्चेति चकारस्यान्वयः तदपि कर्म ईश्वरे नार्पितं चेत्कुतः पुनः शोभेत बहिर्मुखत्वेन सत्त्वशोधकत्वाभावात् १२ तदेवं भक्तिशून्यानि ज्ञानवाक्चातुर्यकर्मकौशलानि व्यर्थान्येव यतः अतो हरेश्चरितमेवानुवर्णयेत्याह अथो अतः कारणात् अमोघा यथार्था दृक् धीर्यस्य शुचि शुद्धं श्रवो यशो यस्य सत्ये रतः धृतानि व्रतानि येन स भवानेवं महागुणत्वात् अतः उरुक्रमस्य विविधं चेष्टितं लीलां समाधिना चित्तैकाग्र्येण अखिलस्य बंधमुक्तये त्वमनुस्मर स्मृत्वा वर्णयेत्यर्थः एतच्च वाक्यांतरमिति मध्यमपुरुषप्रयोगो नानुपपन्नः १३ ७ ५

विपक्षे दोषांतरमाह ततउरुक्रमचेष्टितात् पृथक्दृशः अतएवान्यथाप्रकारांतरेणयत्किंचिदर्थांतरंविवक्षतः तयाविवक्षयाकृतैः स्फुरितैः रूपैः नामभि-
श्ववक्तृव्यक्तेनोपस्थितैः दुःस्थितानवस्थितासतीमतिः कदाचित्क्वापिविषयेआस्पदंस्थानंनलभेत वातेनाहताआघूर्णितानौरिव तदुक्तंगीतासु व्यव
सायात्मिकाबुद्धिरेकेहकुरुनंदन बहुशाखाह्यनंताश्चबुद्धयोऽव्यवसायिनामित्यादि १४ तदेवंहरियशोविनाभारतादिषुकृतंधर्मादिवर्णनमकिंचि
त्करमित्युक्तम् प्रत्युतविरुद्धमेवजातमित्याह जुगुप्सितंनिंद्यंकाम्यकर्मादिस्वभावतएवरक्तस्य तत्ररागिणः पुरुषस्यधर्मकृतेधर्मार्थमनुशासत-
स्तवमहानयंव्यतिक्रमः अन्यायः कुतइत्यतआह यस्यवाक्यतोऽयमेवमुख्योधर्मइतिस्थितइतरः प्राकृतोजनः तस्यकाम्यकर्मादेरन्येनतत्त्वज्ञे
नक्रियमाणंनिवारणंस्वप्नमेववाल्पयाक्रियमाणम् यद्वा नकर्मणानप्रजयाधनेनत्यागेनैकेअमृतत्वमानशुरित्यादिश्रुत्याक्रियमाणंनिवारणंयथार्थ
मेतदितिनमन्यते किंतु प्रवृत्तिमार्गानधिकृतविषयंतदितिकल्पयति तदुक्तंमतांतरोपन्यासेभट्टैः नत्रैवंशक्यतेवक्तुंयेऽधपंग्वादयोनराः गृहस्थत्वं
नशक्ष्यंति कर्तुंतेषामयंविधिः नैष्ठिकब्रह्मचर्यंवापरिव्राजकताऽपिवा तैरवश्यंगृहीतव्यातेनादावेतदुच्यतइत्यादि १५ ननुयद्येवंप्रवृत्तिमार्गोनिंद्यते

ततोऽन्यथाकिंचनयद्विवक्षतः पृथग्दृशस्तत्कृतरूपनामभिः नकुत्रचित्क्वापिचदुःस्थितामतिर्लभेतवाताहतनौरिवास्पदम् १४
जुगुप्सितंधर्मकृतेऽनुशासतःस्वभावरक्तस्यमहान्व्यतिक्रमः यद्वाक्यतोधर्मइतीतरःस्थितोनमन्यतेतस्यनिवारणंजनः १५ वि
चक्षणोऽस्यार्हतिवेदितुंविभोरनंतपारस्यनिवृत्तितःसुखम् प्रवर्तमानस्यगुणैरनात्मनस्ततोभवान्दर्शयचेष्टितंविभोः १६
त्यक्त्वास्वधर्मंचरणांबुजंहरेर्भजन्नपक्वोऽथपतेत्ततोयदि यत्रक्ववाऽभद्रमभूदमुष्यकिंकोवाऽर्थआप्तोऽभजतांस्वधर्मतः १७

तर्हिनिवृत्तिमार्गेसर्वक्रियात्यागेनैवपारमेश्वरसुखरूपानुभूतेः किंतद्यशः कथनेनापितत्राह विचक्षणोऽतिनिपुणः कश्चिदेवनिवृत्तितः सर्वक्रियानिवृ
त्याऽस्यविभोःसुखंनिर्विकल्पकसुखात्मकंस्वरूपंवेदितुंज्ञातुमर्हति नपुनरविचक्षणः प्रवृत्तिस्वभावः विभुत्वेहेतुः नअंतःकालतःपारंचदेशतोय
स्यतस्यविभोश्चेष्टितम् ततःकारणात् हेविभो अनात्मनोदेहाद्यभिमानिनः अतएवगुणैः सत्त्वादिभिः प्रवर्तमानस्यजनस्यदर्शय भवानितित्वमित्य
र्थः पाठांतरेभवन्नितिसंबोधनम् १६ एवंतावत्काम्यधर्मादेरनर्थहेतुत्वात्तंविहायहरिलीलैववर्णनीयेत्युक्तम् इदानींतुनित्यनैमित्तिकस्वधर्मनिष्ठा
मप्यनादृत्यकेवलंहरिभक्तिरेवोपदेष्टव्येत्याशयेनाह त्यक्त्वेति ननुस्वधर्मत्यागेनभजन्भक्तिपरिपाकेनयदिकृतार्थोभवेत्तदानकाचिच्चिंता यदिपुन
रपक्वएवम्रियेततनोभ्रश्येद्वातदास्वधर्मत्यागनिमित्तोऽनर्थःस्यादित्याशंक्याह ततोभजनात् कथंचित्पतेत्भ्रश्येत्म्रियेतवायदितदाऽपिभक्तिरसि
कस्यकर्मानधिकारात्नानर्थशंका अंगीकृत्याप्याह वाशब्दःकटाक्षे यत्रक्ववानीचयोनावपिअमुष्यभक्तिरसिकस्याभद्रमभूत्किंनाभूदेवेत्यर्थः भ
क्तिवासनासद्भावादिति [illegible] भजद्भिस्तकेव [illegible] आप्तःप्राप्तः अभजतामितिषष्ठीतुसंबंधमात्रविवक्षया १७

ननु स्वधर्मस्याचारादपि कर्म ... लोक इति श्रुतेः पि ... अत आह तस्यैव हेतोः तदर्थं यत्नं कुर्यात् यत उपरि ब्रह्मपर्यंतं अधः स्थावरपर्यंतं च भ्र
मद्भिर्जीवैर्न लभ्यते यद्यप्युपूर्ववत् वस्तुविषयकस्वमन्यत एव प्राचीनकर्मणा सर्वत्र नरकादावपि लभ्यते दुःखवत् यथा दुःखं प्रयत्नं विनाऽपि लभ्यते न तद्वत् न
तु कृष्णम् अप्यर्थितानि दुःखानि यथैवायांति देहिनाम् सुखान्यपि तथा मन्ये दैन्यमत्रातिरि ... च्यत इति १८ यदुक्तं यत्र क्वाऽभद्रमभूदिति तदुपपादय
ति नवा इति मुकुंदसेवी जनो जातु कदाचित् कथंचन कुयोनिगतोऽपि संसृतिं नाव्रजेत् नाविशेत् अंग अहो अन्यवत् केवलकर्मनिष्ठवत् इति वैधर्म्ये दृष्टांतः कु
त इत्यत आह मुकुंदांघ्रेरुपगूहनमालिंगनं पुनः स्मरन् विहातुं नेच्छेत् यतोऽयं जनो रसग्रहः रसेन रसनीयेन गृह्यते वशीक्रियते यद्वा रसे रसनीये ग्रह आग्र
हो यस्य तदुक्तं भगवता यतते च ततो भूयः संसिद्धौ कुरुनंदन पूर्वाभ्यासेन तेनैव ह्रियते ह्यवशोऽपि स इति १९ तदेवं भगवल्लीलां प्राधान्येन वर्णयेत्युक्तं तत्र
को भगवान् काश्च तस्य लीला इत्यपेक्षायामाह इदं विश्वं भगवानेव स तु अस्माद्विश्वस्मादितरः ईश्वरात्प्रपंचो न पृथक् ईश्वरस्तु प्रपंचात्पृथगित्यर्थः तत्र हेतुः

तस्यैव हेतोः प्रयतेत कोविदो न लभ्यते यद्भ्रमतामुपर्यधः तल्लभ्यते दुःखवदन्यतः सुखं कालेन सर्वत्र गभीररंहसा १८ नवै जनो जातु क
थंचनाव्रजेन्मुकुंदसेव्यन्यवदंग संसृतिम् स्मरन्मुकुंदांघ्र्युपगूहनं पुनर्विहातुमिच्छेन्न रसग्रहो यतः १९ इदं हि विश्वं भगवानिवेतरो
यतो जगत्स्थाननिरोधसंभवाः तद्धि स्वयं वेद भवांस्तथाऽपि वै प्रादेशमात्रं भवतः प्रदर्शितम् २० त्वमात्मनाऽऽत्मानमवेह्यमोघदृक्
परस्य पुंसः परमात्मनः कलाम् अजं प्रजातं जगतः शिवाय तन्महानुभावाभ्युदयोऽधिगण्यताम् २१ इदं हि पुंसस्तपसः श्रुतस्य वा स्वि
ष्टस्य सूक्तस्य च बुद्धिदत्तयोः अविच्युतोऽर्थः कविभिर्निरूपितो यदुत्तमश्लोकगुणानुवर्णनम् २२ अहं पुराऽतीतभवेऽभवं मुने दास्या
स्तु कस्याश्चन वेदवादिनाम् निरूपितो बालक एव योगिनां शुश्रूषणे प्रावृषि निर्विविक्षताम् २३

यतो भगवतो हेतोर्जगतः स्थित्यादयो भ
वंति अनेनैव लीला अपि दर्शिताः यद्वा इदं विश्वं भगवान् इतर इव यः स जीवोऽपि भगवान् चेतनाचेतनः प्रपंचस्तद्व्यतिरेकेण नास्ति स एवैकस्तत्त्वमित्यर्थः
हि शब्देन सर्वं खल्विदं ब्रह्मेत्यादिप्रमाणं सूचितं तद्धि स्वयमेव भवान्वेद प्रादेशमात्रमेकदेशमात्रम् आचार्यवान् पुरुषो वेदेत्यादिश्रुत्यर्थं संपादनाय प्रद
र्शितम् २० न च तवाचार्यापेक्षा ईश्वरावतारत्वादित्याह त्वमिति हे अमोघदृक् त्वमात्मना स्वयमात्मानं अजमेव संतं जगतः शिवाय प्रजातमवेहि कुतः परस्य
पुंसः कलामंशभूतम् ततस्तस्मान्महानुभावस्य हरेरभ्युदयः पराक्रमः अधि अधिकं गण्यतां निरूप्यताम् २१ ननु नैव तप आदि सर्वं तव सफलं स्यादित्या
ह इदं हीति श्रुतादयो भावे निष्ठाः इदमेव हि तपःश्रवणादेरविच्युतो नित्योऽर्थः फलम् किं तत् उत्तमश्लोकस्य गुणानुवर्णनमिति यत् २२ सत्संगतो हरि
कथाश्रवणादिफलं स्ववृत्तांतेन प्रपंचयति अहं पुरा पूर्वकल्पे अतीतभवे पूर्वजन्मनि वेदवादिनाम् दास्याः सकाशात् अभवं जातोऽस्मि निरूपितः नियुक्तः क्वयो
गिनां शुश्रूषणे प्रावृषि वर्षोपलक्षिते चातुर्मास्ये निर्विविक्षतां निर्वेशमेकत्र वासं कर्तुमिच्छताम् २३ ५ ५

अपेतान्यखिलानिचापल्यानियस्मात्तस्मिन्नियतेंद्रिये अधृतक्रीडनकेत्यक्तक्रीडासाधने अनुवर्त्तिनिअनुकूले २४ उच्छिष्टस्यलेपान्पात्रलग्नान्तैर्द्विजैरनुज्ञातः सन्भुंजेस्म तेनभोजनेनापास्तकिल्बिषोजातोऽस्मि तेषांधर्मेपरमेश्वरभजनेएवात्मनोमनसोरुचिःप्रजायतेस्मेत्यनुषंगः २५ अशृणवंश्रुतवानस्मि मेश्र द्धयाममैवस्वतःसिद्धयानत्वन्येनबलाज्जनितया अतोममेत्यस्यापौनरुक्त्यम् अनुपदंप्रतिपदम् प्रियंश्रवोयस्यतस्मिन् २६ तस्मिन्भगवतिलब्धरुचेर्म मास्खलिताअप्रतिहतामतिरभवदित्यनुषंगः ययामत्यापरेप्रपंचातीतेब्रह्मरूपेमयिसदसत् स्थूलंसूक्ष्मंचैतच्छारीरंस्वमाययास्वाविद्ययाकल्पितंतत्वु वस्तुतोऽस्तीतितल्लक्षणमेवपश्यामीति २७ एवंशुद्धेत्वंपदार्थेज्ञातेदेहादिकृतविक्षेपनिवृत्तेस्तत्कारणभूतरजस्तमोनिवृत्तिकादृढाभक्तिर्जातेत्याह इत्थ मितिहरेर्यशः अनुसवंत्रिकालम् २८ तस्येति शुद्धत्वंपदार्थस्यदृढभक्तिमतोमेप्रश्रितस्यविनीतस्य २९ गुह्यतममिति साधनभूतधर्मतत्त्वज्ञानंगु

तेमय्यपेताखिलचापलेऽर्भकेदांतेऽधृतक्रीडनकेऽनुवर्त्तिनि चक्रुःकृपांयद्यपितुल्यदर्शनाःशुश्रूषमाणेमुनयोऽल्पभाषिणि २४ उच्छि ष्टलेपाननुमोदितोद्विजैःसकृत्स्मभुंजेतदपास्तकिल्बिषः एवंप्रवृत्तस्यविशुद्धचेतसस्तद्धर्मएवात्मरुचिःप्रजायते २५ तत्रान्वहंकृष्ण कथाःप्रगायतामनुग्रहेणाशृणवंमनोहराः ताःश्रद्धयामेऽनुपदंविशृण्वतःप्रियश्रवस्यंगममाभवद्रुचिः २६ तस्मिंस्तदालब्धरुचेर्म हामुनेप्रियश्रवस्यस्खलितामतिर्मम ययाऽहमेतत्सदसत्स्वमाययापश्येमयिब्रह्मणिकल्पितंपरे २७ इत्थंशरत्प्रावृषिकावृतूह रेर्विशृण्वतोमेऽनुसवंयशोऽमलम् संकीर्त्यमानंमुनिभिर्महात्मभिर्भक्तिःप्रवृत्ताऽत्मरजस्तमोऽपहा २८ तस्यैवंमेऽनुरक्तस्यप्रश्रि तस्यहतैनसः श्रद्दधानस्यबालस्यदांतस्यानुचरस्यच २९ ज्ञानंगुह्यतमंयत्तत्साक्षाद्भगवतोदितम् अन्ववोचन्गमिष्यंतःकृपया दीनवत्सलाः ३० येनैवाहंभगवतोवासुदेवस्यवेधसः मायाऽनुभावमविदंयेनगच्छंतितत्पदम् ३१ एतत्संसूचितंब्रह्मंस्तापत्रय चिकित्सितम् यदीश्वरेभगवतिकर्मब्रह्मणिभावितम् ३२ आमयोयश्चभूतानांजायतेयेनसुव्रत तदेवह्यामयंद्रव्यंनपुनातिचि कित्सितम् ३३ एवंनृणांक्रियायोगाःसर्वेसंसृतिहेतवः तएवात्मविनाशायकल्पंतेकल्पिताःपरे ३४

ह्यम् तत्साध्यंविविक्तात्मज्ञानंगु ह्यतरम् तत्साध्येश्वरज्ञानंगुह्यतमम् भगवतोदितंभागवतंशास्त्रमन्ववोचन् उपदिष्टवंतः ३० तदेवंज्ञानंपूर्वोक्तंत्वंपदार्थज्ञानात्विवेकेनदर्शयति येनैवेति- अविदंज्ञातवानहम् ३१ तत्साधनधर्मरहस्यंचसूचितमित्याह एतदिति तापत्रयस्याध्यात्मिकादेश्चिकित्सितंभेषजंनिवर्तकंसत्त्वशोधकमितियावत् किं तत् भगवतिभावितंसमर्पितंयत्कर्मतत् कथंभूतेभगवति ईश्वरेसर्वनियंतरि एवमपिचब्रह्मणि अपरिच्छिन्नपूर्णरूपे ३२ ननुसंसारहेतोःकर्मणःकथंतापत्रयनि वर्तकत्वम् सामग्रीभेदेनघटतइतिसदृष्टांतमाहद्वाभ्याम् यआमयोरोगः येनघृतादिनाजायतेतदेवकेवलमामयकारणभूतंद्रव्यंतमामयंनपुनाति ननिवर्त्तय तीत्यर्थः किंतुचिकित्सितंद्रव्यांतरेर्भावितंसत्पुनात्येवयथा ३३ आत्मविनाशायकर्मनिवृत्तयेकल्पंतेसमर्थाभवंति परेईश्वरेकल्पिताअर्पिताःसंतःअ त्रचमथमंमहत्सेवा ततः [illegible] ततश्चतद्धर्मश्र [illegible] णाम् ततोभगवतिरतिः तयाचदेहद्वयविवेकात्मज्ञानम् ततोदृढाभक्तिः ततोभगव [illegible] नम् ततस्तत्कृपयासर्वज्ञत्वादिभगवद्गुणाविर्भावइतिक्रमोदर्शितः ३४

ननु तज्ज्ञानेनाज्ञानमात्रक... [illegible] ...त्तज्ज्ञानं भक्तियो... [illegible] ...नाशः स्यात्तत्राह यदत्रेति ३५ भगवदर्पणेन क्रियमाणं कर्म भक्तियोगं जनयतीति तदा
चारेण दर्शयति यत्र यदा भगवतः शि क्षया कर्माणि कुर्वाणा भवंति तदा श्रीकृष्णस्य गुणनामानि गृणंति अनुस्मरंति च कृष्णमित्यर्थः इयं भगवच्छिक्षा यत्क
रोषि यदश्नासि यज्जुहोषि ददासि यत् यत्तपस्यसि कौंतेय तत्कुरुष्व मदर्पणमिति ३६ कीर्तनस्मरणरूपभक्तिहेतुत्वमुक्तं ज्ञानहेतुत्वमाह द्वाभ्याम् नमइति
नमो धीमहि मनसा नमनं कुर्वीमहि ३७ अमूर्तिकं मंत्रोक्तव्यतिरिक्तमूर्तिशून्यम् यजते पूजयति स पुमान् सम्यग्दर्शनो भवति ३८ एवं च कृतवति मयि हरिः
स्वसदृशं ज्ञानादिकं दत्तवानित्याह इमंस्वनिगमं स्वोपदेशं मयाऽनुष्ठितम् अवेत्य ज्ञात्वा भावं प्रीतिं च ३९ अतस्त्वमप्येवं कुर्वित्याह त्वमिति अदभ्रमनल्पं श्रुतं
यस्य हे अदभ्रश्रुत विभोर्विश्रुतं यश आख्याहि कथय येन विश्रुतेन बुद्धेन विदां विदुषां बुभुत्सितं बोद्धुमिच्छा समाप्यते यतो दुःखैः पीडितानां संक्लेशशांतिश्च

यदत्र क्रियते कर्म भगवत्परितोषणम् ज्ञानं यत्तदधीनं हि भक्तियोगसमन्वितम् ३५ कुर्वाणा यत्र कर्माणि भगवच्छिक्षयाऽसकृत् गृ
णंति गुणनामानि कृष्णस्यानुस्मरंति च ३६ नमो भगवते तुभ्यं वासुदेवाय धीमहि प्रद्युम्नायानिरुद्धाय नमः संकर्षणाय च ३७ इति मू
र्त्यभिधानेन मंत्रमूर्तिममूर्तिकम् यजते यज्ञपुरुषं स सम्यग्दर्शनः पुमान् ३८ इमं स्वनिगमं ब्रह्मन्नवेत्य मदनुष्ठितम् अदान्मे ज्ञानमै
श्वर्यं स्वस्मिन् भावं च केशवः ३९ त्वमप्यदभ्रश्रुत विश्रुतं विभोः समाप्यते येन विदां बुभुत्सितम् आख्याहि दुःखैर्मुहुरर्दितात्मनां सं
क्लेशनिर्वाणमुशंति नान्यथा ४० इति श्रीभागवते महापुराणे प्रथमस्कंधे व्यासनारदसंवादे पंचमोऽध्यायः ५ सूत उवाच
एवं निशम्य भगवान् देवर्षेर्जन्म कर्म च भूयः पप्रच्छ तं ब्रह्मन् व्यासः सत्यवतीसुतः १ व्यास उवाच भिक्षुभिर्विप्रवसिते विज्ञाना
देष्टृभिस्तव वर्तमानो वयस्याद्ये ततः किमकरोद्भवान् २ स्वायंभुव कया वृत्त्या वर्तितं ते परं वयः कथं चेदमुदस्राक्षीः काले प्राप्ते कले
वरम् ३ प्राक्कल्पविषयामेतां स्मृतिं ते सुरसत्तम न ह्येष व्यवधात्काल एष सर्वनिराकृतिः ४ नारद उवाच भिक्षुभिर्विप्रव
सिते विज्ञानादेष्टृभिर्मम वर्तमानो वयस्याद्ये तत एतदकारषम् ५ एकात्मजा मे जननी योषिन्मूढा च किंकरी मय्यात्मजेऽनन्यग
तौ चक्रे स्नेहानुबंधनम् ६

कारांतरेण मन्यंते ४० इति प्रथमस्कंधे टीकायां पंचमोऽध्यायः ५ व्यासस्य मत्यर्थं च षष्ठे प्राग्जन्मसंभवम् स्व
भाग्यं नारदः प्राह कृष्णसंकथनोद्भवम् १ १ स्वयमपि तथा चिकीर्षुर्गुरूपदेशानंतरभावितच्चरितं पृच्छति भिक्षुभिरिति विप्रवसिते दूरदेशगमने कृते सति विज्ञा
नस्यादेष्टृभिः २ परं वयः उत्तरमायुः ते त्वया कथं वर्तितं नीतम् इदमिति दासीपुत्रभूतं कलेवरमुदस्राक्षीः उत्सृष्टवानसि ३ एष कल्पांतलक्षणः कालः ते स्मृतिं कथं न
व्यवधात् न खंडितवान् अडागमाभावस्त्वार्षः हि यत एष सर्वस्य निराकृतिरपलापो यस्मात्सः ४ अकारषं कृतवानहम् रेफषकारयोर्विश्लेषः छंदोऽनुरोधेन ५
तत्र ताव त्कंचित्कालं तत्रैव मातृस्नेहयंत्रितोऽन्ववसमित्याह त्रिभिः एक एवाहमात्मजो यस्याः सा योषिदिति मूढेति च स्नेहानुबंधे हेतुः ६ ६

किंकरोत्यस्यार्थं प्रपंचयति अस्वतंत्रासा अतोन कल्पानसमर्थाऽसीत् दारुमयीयोषेत्यनिपारवश्ये दृष्टांतः ७ तदेवंसास्नेहंचक्रे अहंचदिगादिष्वनभि
ज्ञोतस्तत्रैवन्यवसमित्याह अहंचतस्मिन्ब्रह्मकुले तस्यमातुः स्नेहानुबंधस्यावेक्षया कदाचिरमेदितिप्रतीक्षयेत्यर्थः ऊषिवान्वासंकृतवान् पंचहा
यनः पंचवर्षः ८ गेहान्निर्गतांगांदुहंतीम् हेतौशतृप्रत्ययः दोग्धुंनिर्गतामित्यर्थः पदापादेनास्पष्टः ईषदाक्रांतः अदशत् अखादत् ९ तन्मातुर्मर
णं शंकल्याणमभीप्सतईशस्यानुग्रहंमन्यमानः मानिष्ठम् प्रस्थितोऽस्मि १० स्फीतान् जनपदादीननियातः सन्महद्विपिनमद्राक्षमितिचतुर्थेनान्वयः
जनपदादिषुनानागुणदोषयुक्तेषुसमदृष्टिः सन्गतोऽहमितितात्पर्यार्थः स्फीतान्समृद्धान्जनपदान्देशान् तत्रतस्यांदिशिपुरग्रामव्रजाकरान् तत्रपुरा-
णिराजधान्यः ग्रामा भृगुप्रोक्ताः विप्राश्चविप्रभृत्याश्च यत्रचैव वसंतिते सतुग्रामइतिप्रोक्तः शूद्राणांवासएवचेति व्रजागोकुलानि आकरारत्नाद्युत्पत्ति

साऽस्वतंत्रानकल्पाऽसीद्योगक्षेमंममेच्छती ईशस्यहिवशेलोकोयोषादारुमयीयथा ७ अहंचतद्ब्रह्मकुलऊषिवांस्तदवेक्षया दि
ग्देशकालाव्युत्पन्नोबालकःपंचहायनः ८ एकदानिर्गतांगेहाद्दुहंतींनिशिगांपथि सर्पोऽदशत्पदास्पृष्टः कृपणांकालचोदितः ९ तदा
तदहमीशस्यभक्तानांशमभीप्सतः अनुग्रहंमन्यमानःप्रातिष्ठंदिशमुत्तराम् १० स्फीताञ्जनपदांस्तत्र पुरग्रामव्रजाकरान् खेटखर्व
टवाटीश्चवनान्युपवनानिच ११ चित्रधातुविचित्राद्रीनिभभग्नभुजद्रुमान् जलाशयाञ्छिवजलान्नलिनीःसुरसेविताः १२ चित्रस्व
नैःपत्ररथैर्विभ्रमद्भ्रमरश्रियः नलवेणुशरस्तंबकुशकीचकगह्वरम् १३ एकएवातियातोऽहमद्राक्षंविपिनंमहत् घोरंप्रतिभयाकारं
व्यालोलूकशिवाऽजिरम् १४ परिश्रांतेंद्रियात्माऽहंतृट्परीतोबुभुक्षितः स्नात्वापीत्वाह्रदेनद्या उपस्पृष्टोगतश्रमः १५ तस्मिन्निर्मनुजेऽ
रण्येपिप्पलोपस्थआस्थितः आत्मनात्मानमात्मस्थंयथाश्रुतमचिंतयम् १६

स्थानानितान् खेटाः कर्षकग्रामाः खर्वटागिरिनटग्रामाः भृगुप्रोक्तावा एकतोयत्रतुग्रामोनगरंचैकतःस्थितम् मिश्रंतुखर्वटंनामनदीगिरिसमाश्रयमि
ति वाट्यः पूगपुष्पादीनांवाटिकास्ताः वनानिस्वतःसिद्धवृक्षाणांसमूहाः उपवनानिरोपितवृक्षाणांसमूहाः तानिच ११ चित्रैर्धातुभिः स्वर्णरजताद्यैः
विचित्रानद्रींश्च इभैर्भग्नाभुजाःशाखायेषांतेद्रुमायेषुतान् शिवानिभद्राणिजलानियेषांतान् नलिनीः सरसीः १२ चित्राः स्वनाः येषांतैःपत्ररथैःप
क्षिभिः तन्नादमधुरैरित्यर्थः विभ्रमद्भिर्भ्रमरैः श्रीः शोभायासांताः नलिनीः अतियातः अतिक्रम्यगतः सन् महद्विपिनंवनमद्राक्षम् कीदृशम् न
लवेणुशराणांस्तंबैः कुशैः कीचकैश्चगह्वरंदुर्गमम् तत्रवेणुजातयएवविपुलांतरालगर्भाः कीचकाः १३ घोरंदुःसहम् प्रतिभयाकारंभयंकररू
पम् व्यालादीनामजिरंक्रीडास्थानम् १४ परिश्रांतानिइंद्रियाणिआत्मादेहश्चयस्य तृषापरीतोव्याप्तः उपस्पृष्टआचांतः १५ पिप्पलोपस्थेअश्वत्थ
मूलेआस्थितउपविष्टः [illegible] बुद्ध्या आत्म[illegible]मात्मानम् १६

भावेन भक्त्यानिर्जितं वशी [illegible] श्चेतः तेन औत्कंठ्य [illegible] कअक्षिणीयस्य १७ प्रेम्णोऽतिभरेणनिर्भिन्नपुलकान्यंगानियस्य आनंदानांसंप्लवेमहापूरे परमानंदेउभयमात्मानंपरंच १८ मनःकांतमभीष्टम् शुचाशोकः तामपहंतीतितथानन् उत्तस्थेव्युत्थितोऽस्मि १९ हृदिमनः प्रणिधायस्थिरीकृत्य अवितृप्तोऽहमातुरइवाभवमितिशेषः २० गिरामगोचरः संवेदनस्याविषयभूतईश्वरः २१ हंतेतिसानुकंपसंबोधने माइतिमांद्रष्टुंनार्हति यतः नविपक्वाः दग्धाः कषायाः मलाः कामादयोयेषांतेषांकुयोगिनामनिष्पन्नयोगानाम् २२ कुतस्तर्हि दृष्टोऽसितत्राह सकृद्दर्शितं मयेतियत् एतत्कामायमय्यनुरागाय तत्कामेनकिमित्यतआह मत्कामः पुमान्हृच्छयान्कामान् २३ अदीर्घयाऽपिसतांसेवया अवद्यंनिंद्यंलोकंदेहम् मज्जनतांमत्पार्षदतांगतोऽसि २४ प्रजानांसर्गेसृष्टौ निरोधेसंहारेऽपिप्रजासर्गस्यनिरोधइतिवा २५ तत्प्रसितंमहद्भूतम् अस्यमहतोभूतस्यनिश्वसितमेतद्यदृग्वेदइत्यादिश्रुतेः कीदृशम् ईश्वरंसं

ध्यायतश्चरणांभोजं भावनिर्जितचेतसा औत्कंठ्याश्रुकलाक्षस्यहृद्यासीन्मेशनैर्हरिः १७ प्रेमातिभरनिर्भिन्नपुलकांगोऽतिनिर्वृतः आनंदसंप्लवेलीनोनापश्यमुभयंमुने १८ रूपंभगवतोयत्तन्मनःकांतंशुचाऽपहम् अपश्यन्सहसोत्तस्थेवैक्लव्याद्दुर्मनाइव १९ दिदृक्षुस्तदहंभूयः प्रणिधायमनोहृदि वीक्षमाणोऽपिनापश्यमवितृप्तइवातुरः २० एवंयतंतंविजनेमामाहागोचरोगिराम् गंभीरश्लक्ष्णयावाचाशुचः प्रशमयन्निव २१ हंतास्मिन्जन्मनिभवान्नमांद्रष्टुमिहार्हति अविपक्वकषायाणांदुर्दर्शोऽहंकुयोगिनाम् २२ सकृद्यद्दर्शितंरूपमेतत्कामायतेऽनघ मत्कामःशनकैःसाधुःसर्वान्मुंचतिहृच्छयान् २३ सत्सेवयाऽदीर्घयातेजातामयिदृढामतिः हित्वाऽवद्यमिमंलोकंगंतामज्जनतामसि २४ मतिर्मयिनिबद्धेयंनविपद्येतकर्हिचित् प्रजासर्गनिरोधेऽपिस्मृतिश्चमदनुग्रहात् २५ एतावदुक्त्वोपरराम तन्महद्भूतंनभोलिंगमलिंगमीश्वरम् अहंचतस्मैमहतांमहीयसेशीर्ष्णाऽवनामंविदधेनुकंपितः २६ नामान्यनंतस्यहतत्रपः पठन्गुह्यानिभद्राणिकृतानिचस्मरन् गांपर्यटंस्तुष्टमनागतस्पृहः कालंप्रतीक्षन्विमदोविमत्सरः २७ एवंकृष्णमतेर्ब्रह्मन्नसक्तस्यामलात्मनः कालःप्रादुरभूत्कालेविद्युत्सौदामनीयथा २८ प्रयुज्यमानेमयितांशुद्धांभागवतींतनुम् आरब्धकर्मनिर्वाणोन्यपतत्पांचभौतिकः २९

र्वनियंतृ नभसिलिंगंमूर्तिर्यस्यतन्नभोलिंगम् सन्निहितमपिनलिंग्यतइति अलिंगंतस्मै अदृष्टायावनामंप्रणामंविदधेकृतवानहम् तेनानुकंपितः सन् २६ अनंतस्यनामानिपठन्निवानवरतंगृणन् हतत्रपः त्यक्तलज्जः विमत्सरोजातोऽस्मीतिशेषः २७ कालेस्वावसरेकालोमृत्युः प्रादुरभूदाविर्बभूव अकस्मात्प्रादुर्भावेदृष्टांतः विद्युदिति सौदामनीतिविशेषणंस्फुटत्वप्रदर्शनार्थम् २८ प्रयुज्यमानेमयितामित्यर्थः हित्वाऽवद्यमिमंलोकंगंतामज्जनतामसीतियथा भागवतीभगवत्पार्षदरूपाशुद्धसत्त्वमयीतनुः प्रतिश्रुतातांप्रति भगवतामयिप्रयुज्यमानेनीयमाने आरब्धंयत्कर्म तन्निर्वाणंसमाप्तंयस्य आरब्धकर्मणोनिर्वाणमेवनिर्वाणंयस्येतिवा सपंचभूतात्मकोदेहोन्यपतत् अनेनपार्षदतनूनामकर्मारब्धत्वंशुद्धत्वंनित्यत्वमित्यादिसूचितंभवति २९ ७ ७ ७

इदंत्रैलोक्यमादाय उपसंहृत्य उदन्वत एकार्णवस्यांभसि शयाने श्रीनारायणे शिशयिषोः शयनं कर्तुमिच्छोर्विभोर्ब्रह्मणः अंतः मध्यमनु प्राणं विश्वासेन सह विवि
शेप्रविष्टोऽहम् ततोऽवतीर्य विश्वात्मा देहमाविश्य चक्रिणः अवाप वैष्णवीं निद्रामेकीभूयाथ विष्णुनेति कौर्मोक्तेः स्वायनेऽंभसीति पाठे स्वायने स्वस्यायनेऽं
भसि शिशयिषोर्ब्रह्मण इति श्रीनारायणेनाभेदविवक्षयोक्तमित्यवगंतव्यम् ३० प्राणेभ्य इंद्रियेभ्यः अहं मरीचिमिश्राः तन्मुरव्याऋषयश्च जज्ञिरे ३१ येकर्मि
णस्ते बहिर्न यांति तप आदिभिर्ब्रह्मलोकंगतास्त्वंतर्न यांति अहं तु महाविष्णोरनुग्रहात् अखंडितब्रह्मचर्यव्रतः सन्नंतर्बहिश्च पर्येमि पर्यटामि क्वचिदप्यविघा
ताअप्रतिहतागतिर्यस्य सः ३२ किमिति पर्यटसि ईश्वराज्ञया लोकमंगलार्थमित्याह चतुर्भिः देवेनेश्वरेण दत्ताम् स्वराः निषादर्षभगांधारषड्जमध्यमधैवतपंच

कल्पांत इदमादाय शयानेऽंभस्युदन्वतः शिशयिषोरनुप्राणं विविशेंऽतरहं विभोः ३० सहस्रयुगपर्यंत उत्थायेदं सिसृक्षतः मरीचिमि
श्रा ऋषयः प्राणेभ्योऽहं च जज्ञिरे ३१ अंतर्बहिश्च लोकांस्त्रीन्पर्येम्यस्कंदितव्रतः अनुग्रहान्महाविष्णोरविघातगतिः क्वचित् ३२ दे
वदत्तामिमां वीणां स्वरब्रह्मविभूषिताम् मूर्च्छयित्वा हरिकथां गायमानश्चराम्यहम् ३३ प्रगायतः स्ववीर्याणि तीर्थपादः प्रियश्रवाः
आहूत इव मे शीघ्रं दर्शनं याति चेतसि ३४ एतद्ध्यातुरचित्तानां मात्रास्पर्शेच्छया मुहुः भवसिंधुप्लवो दृष्टो हरिचर्यानुवर्णनम् ३५
यमादिभिर्योगपथैः कामलोभहतो मुहुः मुकुंदसेवया यद्वत्तथाऽऽत्माद्धा न शाम्यति ३६ सर्वं तदिदमाख्यातं यत्पृष्टोऽहं त्वयाऽनघ
जन्मकर्मरहस्यं मे भवतश्चात्मतोषणम् ३७ सूत उवाच एवं संभाष्य भगवान्नारदो वासवीसुतम् आमंत्र्य वीणां रणयन्
ययौ यादृच्छिको मुनिः ३८ अहो देवर्षिर्धन्योऽयं यत्कीर्तिं शार्ङ्गधन्वनः गायन्माद्यन्निदं तंत्र्या रमयत्यातुरं जगत् ३९ इति
श्रीभागव० महा० प्रथमस्कंधे व्यासनारदसंवादे षष्ठोऽध्यायः ६ शौनक उवाच निर्गते नारदे सूत भगवान्बादरायणः श्रु
तवांस्तदभिप्रेतं ततः किमकरोद्विभुः १

माइति सप्त स्वरा एव ब्रह्म ब्रह्माभिव्यंजकत्वात् तेन विभूषिताम् स्वतः सिद्धसप्तस्वरामित्यर्थः मूर्च्छयित्वा मूर्च्छनालापवतीं कृत्वा ३३ स्वप्रयोजनमाह प्रगाय
तइति ३४ परप्रयोजनमाह एतद्धीति मात्राविषयास्तेषां स्पर्शाः भोगास्तेषामिच्छया आतुराणि चित्तानि येषां तेषां हरिचर्यानुवर्णनं यत् एतदेव भवसिंधौ
प्लवः पोतः न केवलं श्रुतिप्रामाण्येन किंतु अन्वयव्यतिरेकाभ्यां दृष्ट एवेत्यर्थः ३५ एवदेवेत्युक्तमवधारणमनुभवेन द्रढयति यमादिभिस्तथा न शाम्यति य
द्वन्मुकुंदसेवयाऽद्धा साक्षादात्मा मनः शाम्यति कथंचिन्मुकुंदसेवामात्रेण शाम्यति किंपुनस्तद्गुणवर्णनेनेति भावः ३६ भ
वतो मनः परितोषकं चाख्यातम् ३७ आमंत्र्य अनुज्ञाप्य यादृच्छिकः स्वप्रयोजनसंकल्पशून्यः ३८ हरिकथागायकभाग्यं श्लाघते अहो इति माद्यन्हृष्यन्
तंत्र्या वीणया ३९ इ[illegible]कायां षष्ठोऽध्या[illegible]जन्म वक्तुं परीक्षितः सुप्तबालवधाद्द्रौणेर्दंडः सप्तम उच्यते १ तस्य नारदस्याभिप्रेतं श्रुतवान्
सन् १

ब्रह्मनद्यांब्रह्मदेवस्याय [illegible] श्रितायांच [illegible] रध्यर्थेप्रक्षिप्यंतेऽस्मिन्निति शम्याप्रासः सत्रंकर्मवर्धयतीतितथा २ बदरीणांषंडे
नसमूहेनमंडिते मनःप्रणिदध्यौस्थिरीचकार समाधिनाऽनुस्मरतहिचेष्टितमितिनारदोपदिष्टंध्यानंकृतवानित्यर्थः ३ प्रणिहितेनिश्चले अत्रहेतुः भक्तियोगे-
नामूलेपूर्वंप्रथमंपुरुषमीश्वरमपश्यत् पूर्णमितिवापाठः तदपाश्रयांतदधीनांमायांचापश्यत् ४ ईशमायाकृतानांचजीवानांसंसृतिमपश्यदित्याह यथासं
मोहितः स्वरूपावरणेनविक्षिप्तः परोऽपित्रिगुणत्रयाद्व्यतिरिक्तोऽपि तत्कृतंत्रिगुणात्वाभिमानकृतमनर्थंचकर्तृत्वादिकंप्राप्नोति ५ अनर्थमुपशमयतीति यो
धोऽक्षजे साक्षाद्भक्तियोगः तंचापश्यत् एतत्सर्वंस्वयंदृष्ट्वाएवमजानतोलोकस्यार्थेसात्वतसंहितांश्रीभागवताख्यांचक्रे तदनेनश्लोकत्रयेण भागवतार्थः
संक्षेपतोदर्शितः एतदुक्तंभवति विद्याशक्त्यामायानियंतानित्याविर्भूतपरमानंदस्वरूपः सर्वज्ञः सर्वशक्तिरीश्वरः तन्मायया संमोहितस्तिरोभूतस्वरूपः त

सूतउवाच ब्रह्मनद्यांसरस्वत्यामाश्रमःपश्चिमेतटे शम्याप्रासइतिप्रोक्तऋषीणांसत्रवर्द्धनः २ तस्मिन्स्वआश्रमेव्यासोबदरी
षंडमंडिते आसीनोपउपस्पृश्यप्रणिदध्यौमनःस्वयम् ३ भक्तियोगेनमनसिसम्यक्प्रणिहितेऽमले अपश्यत्पुरुषंपूर्वंमायांचतद
पाश्रयाम् ४ ययासंमोहितोजीवआत्मानंत्रिगुणात्मकम् परोऽपिमनुतेऽनर्थंतत्कृतंचाभिपद्यते ५ अनर्थोपशमंसाक्षाद्भक्तियोगम
धोऽक्षजे लोकस्याजानतोविद्वांश्चक्रेसात्वतसंहिताम् ६ यस्यांवैश्रूयमाणायांकृष्णेपरमपूरुषे भक्तिरुत्पद्यतेपुंसःशोकमोहभया
पहा ७ ससंहितांभागवतींकृत्वाऽनुक्रम्यचात्मजम् शुकमध्यापयामासनिवृत्तिनिरतंमुनिः ८ शौनकउवाच सर्वैनिवृत्तिनि
रतःसर्वत्रोपेक्षकोमुनिः कस्यवाबृहतीमेतामात्मारामःसमभ्यसत् ९ सूतउवाच आत्मारामाश्चमुनयोनिर्ग्रंथाअप्युरु
क्रमे कुर्वंत्यहैतुकींभक्तिमित्थंभूतगुणोहरिः १० हरेर्गुणाक्षिप्तमतिर्भगवान्बादरायणिः अध्यगान्महदाख्यानंनित्यंविष्णु
जनप्रियः ११

द्विपरीतधर्मोजीवः तस्यचेश्वरभक्त्यालब्धज्ञानेनमोक्षइति तदुक्तंविष्णुस्वामिना ह्लादिन्यासंविदाश्लिष्टः सच्चिदानंदई
श्वरः स्वाविद्यासंवृतोजीवः संक्लेशनिकराकरः यथा सईशोयद्वशेमायासजीवोयस्तयार्दितः स्वाविर्भूतपरानंदः स्वाविर्भूतसुदुःखभूः स्वादृगुत्थवि
पर्यासभवभेदजभीशुचः यन्मायया जुषन्नास्तेतमिमंनृहरिंनुमइत्यादि ६ संहितायाअनर्थोपशामकत्वंदर्शयति यस्यांवैश्रूयमाणायामेवकिंपुनः-
कृतायामित्यर्थः ७ अनुक्रम्यशोधयित्वा ८ कस्यवाहेतोर्बृहतींविततास् ९ निर्ग्रंथाः ग्रंथेभ्योनिर्गताः तदुक्तंगीतासु यदातेमोहकलिलंबु
द्धिर्व्यतितरिष्यति तदागंतासिनिर्वेदंश्रोतव्यस्यश्रुतस्यचेति यद्वा ग्रंथिरेवग्रंथः निर्गतहृदयग्रंथयइत्यर्थः ननुमुक्तानांकिंभक्त्येत्यादिसर्वाक्षेप
परिहारार्थमाह इत्थंभूतगुणइति १० भक्तिंकुर्वंतुनाम एतच्छास्त्राभ्यासेतुकस्यकिंकारणमित्यतआह हरेरिति अध्यगात् अधीतवान् विष्णु
जनाः प्रिया यस्येतिव्याख्यानादिप्रसंगेनतत्संगतिकामइतिभावः ११

एतेनतस्यपुत्रोमहायोगीत्यादिनाशुकस्यव्याख्यानेप्रवृत्तिः कथमिति यत्पृष्टंतस्योत्तरमुक्तम् यदन्यत्पृष्टंपरीक्षितः प्रायोपवेशेनश्रवणंकथमितितस्यजन्ममहा
श्चर्यमित्यादिनातस्योत्तरं वक्तुमाह परीक्षितइति विलापनंमुक्तिंमृत्कंवा संस्थांमहाप्रस्थानम् श्रीकृष्णकथानामुदयोयथाभवतितथा १२तत्रपरीक्षितोजन्म
निरूपयिष्यन्नादौतावद्गर्भस्थएवाश्वत्थाम्नोब्रह्मास्त्रात् कृष्णेनरक्षितइतिवक्तुंकथांप्रस्तौति यदेत्यादिना यदाद्रौणिरश्वत्थामाकृष्णाकृतानांद्रौपदीपुत्रा
णांशिरांसिउपाहरत् तदातन्माताऽरुदत् तांचसांत्वयन्किरीटमालीअर्जुनआहेतितृतीयेनान्वयः किमितिबालानांसिरांसि आनीतवानित्यपेक्षायामाह
मृधेयुद्धे यद्यपिपांडवाअपिकौरवाएव तथाऽपिसृंजयवंशजोधृष्टद्युम्नः पांडवानांसेनापतिरितिसृंजयानामित्युक्तम् वीरगतिंस्वर्गम् अथोअनंतर
म् वृकोदरेणाविद्धायाः क्षिप्तायागदाया अभिमर्शेनघातेनभग्नावूरुदंडौयस्यतथाभूतेधृतराष्ट्रपुत्रेदुर्योधनेसति १३ भर्तुः दुर्योधनस्य स्मेतिवितर्के
इतिएवंप्रियंस्यादितिपश्यन् तस्यतद्विप्रियमेवेतिवाक्यांतरम् विप्रियत्वेहेतुः जुगुप्सितमिति १४ घोरंदुःसहंयथाभवति बाष्पस्यकलाभिः बिंदुभिराकु

परीक्षितोऽथराजर्षेर्जन्मकर्मविलापनम् संस्थांचपांडुपुत्राणांवक्ष्येकृष्णकथोदयम् १२ यदामृधेकौरवसृंजयानांवीरेष्वथोवीरगतिंगते
षु वृकोदराविद्धगदाऽभिमर्शभग्नोरुदंडेधृतराष्ट्रपुत्रे १३ भर्तुःप्रियंद्रौणिरितिस्मपश्यन्कृष्णासुतानांस्वपतांशिरांसि उपाहरद्वि
प्रियमेवतस्यतज्जुगुप्सितंकर्मविगर्हयंति १४ माताशिशूनांनिधनंसुतानांनिशम्यघोरंपरितप्यमाना तदाऽरुदद्बाष्पकलाकुलाक्षी
तांसांत्वयन्नाहकिरीटमाली १५ तदाशुचस्तेप्रमृजामिभद्रेयद्ब्रह्मबंधोःशिरआततायिनः गांडीवमुक्तैर्विशिखैरुपाहरेत्वाक्रम्यय
त्स्नास्यसिदग्धपुत्रा १६ इतिप्रियांवल्गुविचित्रजल्पैःससांत्वयित्वाऽच्युतमित्रसूतः अन्वाद्रवद्दंशितउग्रधन्वाकपिध्वजोगुरुपुत्रं
रथेन १७ तमापतंतंसविलक्ष्यदूरात्कुमारहोद्विग्नमनारथेन पराद्रवत्प्राणपरीप्सुरुर्व्यांयावद्गमंरुद्रभयाद्यथार्कः १८

ले अक्षिणीयस्याः साऽकिरीटस्यैकत्वेऽपि तदग्राणांबहुत्वात्किरीटमालीत्युक्तम् १५ शुचः शोकाश्रूणिप्रमृजामि परिमार्जयामियत् यदाब्रह्मबंधोर्ब्राह्मणाधमस्य
आततायिनइति अग्निदोगरदश्चैवशस्त्रपाणिर्धनापहः क्षेत्रदारहरश्चैवषडेतेह्याततायिनइतिस्मरणात् अत्राततायीशस्त्रपाणिः तेनचपुत्रहंतृत्वंलक्ष्यते गां
डीवाख्यधनुषोमुक्तैर्विशिखैर्बाणैरुपाहरे त्वत्समीपमानयामि यच्छिरआक्रम्यआसनंविधाय दग्धपुत्रासती १६ वल्गवोरम्याः विचित्राजल्पाः भाषणानितैः -
सोऽर्जुनः अच्युतएवमित्रंसूतश्चयस्य दंशितः बद्धकवचः उग्रंधनुश्चापंयस्य कपिर्हनुमान्ध्वजेयस्यसः गुरोः पुत्रंरथेनअन्वाद्रवन् अन्वधावत् १७ आपतंतमाधावंतम्
सद्रौणिः कुमारहाबालघाती उद्विग्नमनाः कंपितहृदयः प्राणपरीप्सुः प्राणान्रक्षितुमिच्छुः नतुकीर्तिम् यावद्गमंयावद्गंतुंशक्यंतावदुर्व्यांपराद्रवत् अपलायत कः ब्र-
ह्मामृगोभूत्वास्वकन्यांयद्भुत्सुद्यतः सन्रुद्रस्यभयाद्यथापलायतेस्म अर्कइतिपाठेवामनपुराणकथासूचिता तथाहि विद्युन्मालीनामकश्चिद्राक्षसोमाहेश्वरः तस्मैरुद्रे
णसौवर्णविमानंदत्तं ततो [illegible] यद्दृष्ट्वतोऽप्यास्य [illegible] वितवान् ततोऽर्केणनिजतेजोभिर्द्रावयित्वातद्विमानंपातितम् तच्छ्रुत्वाकुपितेरुद्रेभयाद
[illegible] यकृत्स्यातंदह्यमानः पतन्वाराणस्यां [illegible] ततोलोलार्कनाम्नाविख्यातइति १८

अशरणं रक्षकरहितम् [illegible] मेव रक्षकमा [illegible] त्याह श्रांतावाजिनो यस्य तम् ब्रह्मशिरोऽस्त्रं ब्रह्मास्त्रम् द्विजात्मज इत्यदीर्घदर्शिना
माह १९ तत् ब्रह्मास्त्रम् समाहितः कृतध्यानः उपसंहारमजानतोऽपि संधाने हेतुः प्राणकृच्छ्र इति २० तत अस्त्रात् सर्वतोदिशं प्रादुष्कृतं प्रकटीभूतं तेजोऽभि
प्रेक्ष्य ततः प्राणापदं चाभिप्रेक्ष्य २१ प्रस्कन्नं विज्ञापयितुं प्रथमं स्तौति कृष्णेति चतुर्भिः संसृते र्हेतोर्दह्यमानानामपवर्गोऽपवर्जयिता नाशक इत्यर्थः २२ यतस्त्वमी
श्वरः साक्षात् कुतः यतः प्रकृतेः परः पुरुषः तत्कुतः यतः आद्यः कारणम् कारणत्वेऽप्यविकारितामाह मायां व्युदस्य अभिभूय कैवल्यरूपे आत्मन्येवस्थितइ
ति २३ त्रिवर्गदाताऽपि त्वमेवेत्याह सइति यस्त्वं मायामभिभूय स्थितः सएव मायाभिभूतस्य जनस्य धर्मादिफलमुपासितः सन् विधत्से वीर्येण प्रभावेन २४
[illegible] स्य तव साधुपक्षपातो लक्ष्यत इत्याह तथेति भूभारहरणं मदिच्छामात्रेण न भवति तत्राह स्वानां ज्ञातीनामनुध्यानाय च तथाऽनन्यभा

यदाऽशरणमात्मानमैक्षत श्रांतवाजिनम् अस्त्रं ब्रह्मशिरो मेन आत्मत्राणं द्विजात्मजः १९ अथोऽपस्पृश्य सलिलं संदधे तत्समाहितः
अजानन्नुपसंहारं प्राणकृच्छ्र उपस्थिते २० ततः प्रादुष्कृतं तेजः प्रचंडं सर्वतोदिशम् प्राणापदमभिप्रेक्ष्य विष्णुं जिष्णुरुवाच ह २१
अर्जुन उवाच कृष्ण कृष्ण महाभाग भक्तानामभयंकर त्वमेको दह्यमानानामपवर्गोसि संसृतेः २२ त्वमाद्यः पुरुषः साक्षादीश्व
रः प्रकृतेः परः मायां व्युदस्य चिच्छक्त्या कैवल्ये स्थित आत्मनि २३ सएव जीवलोकस्य मायामोहितचेतसः विधत्से स्वेन वीर्येण
श्रेयो धर्मादिलक्षणम् २४ तथाऽयं चावतारस्ते भुवो भारजिहीर्षया स्वानां चानन्यभावानामनुध्यानाय चासकृत् २५ किमिदं स्वि
त् कुतो वेति देवदेव न वेद्म्यहम् सर्वतोमुखमायाति तेजः परमदारुणम् २६ श्रीभगवानुवाच वेत्थेदं द्रोणपुत्रस्य ब्राह्म
मस्त्रं प्रदर्शितम् नैवासौ वेद संहारं प्राणबाध उपस्थिते २७ नह्यस्यान्यतमं किंचिदस्त्रं प्रत्यवकर्शनम् जह्यस्त्रतेज उन्नद्धमस्त्रज्ञो
ह्यस्त्रतेजसा २८ सूत उवाच श्रुत्वा भगवता प्रोक्तं फाल्गुनः परवीरहा स्पृष्ट्वाऽपस्तं परिक्रम्य ब्राह्मं ब्राह्मास्त्राय संदधे २९ संह
त्यान्योऽन्यमुभयोस्तेजसी शरसंवृते आवृत्य रोदसी खं च ववृधातेऽर्कवह्निवत् ३०

वानामेकांतभक्तानां च २५ एवं स्तुत्वा प्रस्तुतं विज्ञाप
यति किमात्मकमिदं कुतो वा आयाति इति स्वित् वितर्के २६ इदं द्रोणपुत्रस्य ब्राह्ममस्त्रं तेन च प्राणबाधे प्राप्ते प्रदर्शितं केवलं न तत्प्रयोगे कुशल इत्यर्थः यतोऽसा
वुपसंहारं न वेद एतच्च त्वं तु वेत्थ जानासि २७ प्रत्यवकर्शनं कृशत्वकरं निवर्तकमित्यर्थः अतः तदस्त्रतेज उन्नद्धमुत्कटं ब्रह्मास्त्रतेजसैव जहि घातय त्वत्प्रयुक्तं
चास्त्रं तदुपसंहृत्य स्वयमुपशाम्येत् यतस्त्वमस्त्रज्ञोऽसि २८ परेशात्रवस्तएव वीरास्तान् हंतीति तथा फाल्गुनोऽर्जुनः अपः स्पृष्ट्वा आचम्य तं श्रीकृष्णं परिक्र
म्य प्रदक्षिणीकृत्य ब्राह्माय ब्रह्मास्त्रं निवर्तयितुम् २९ ततश्च उभयोः ब्रह्मास्त्रयोः तेजसी शरैः संवृते संवेष्टिते परस्परं मिलित्वा ववृधाते अवर्द्धेताम् किं कृत्वा
रोदसी द्यावापृथिव्यौ खं अंतरिक्षं चावृत्य यथा प्रलये संकर्षणमुखाग्निः उपरिस्थितोऽर्कश्च संहत्य वर्द्धेते तद्वत् ३०

तयोर्द्रौणिफाल्गुनयोस्तेन दह्यमानाः सांवर्त्तकंप्रलयाग्निममंसत मेनिरे ३१ लोकानांव्यतिकरंव्यत्ययंनाशमित्यर्थः वासुदेवस्यमतंचालक्ष्यब्रह्मास्त्रमुद्
यमुपसंहृतवान् ३२ गोतमवंशजागौतमीकृपीतस्याःसुतम् अमर्षेणकोपेनताम्रेअक्षिणीयस्यसः निष्कृपत्वे दृष्टांतः पशुंयथेति तस्यबंधनंधर्मइत्य
त्रदृष्टांतः यथायाज्ञिकः पशुमिति रशनयारज्ज्वा ३३ शोकरोषादियुक्तस्याप्यर्जुनस्यधर्मनिष्ठारव्यापनायश्रीकृष्णवाक्यंतदाहषड्भिः शिबिरायराज
निवेशायनेतुमिच्छंतंप्रकुपितइवेति ३४ अनागसोनिरपराधान् ३५ रिपोरपिसुप्तस्यबालस्यचवधोनधर्मइत्यन्यार्थैर्दर्शयति मत्तंमद्यादिना प्रम
त्तमनवहितम् उन्मत्तंग्रहवातादिनाजडमनुद्यमम् प्रपन्नंशरणागतम् विरथंभग्नरथम् ३६ तद्वधोदंडरूपस्तस्यैवश्रेयः पुरुषार्थः यद्यतोदंडप्रायश्चि

दृष्ट्वाऽस्त्रतेजस्तत्तयोस्त्रींल्लोकान्प्रदहन्महत् दह्यमानाःप्रजाःसर्वाःसांवर्त्तकममंसत ३१ प्रजोपप्लवमालक्ष्यलोकव्यतिकरंच
तम् मतंचवासुदेवस्यसंजहारार्जुनोद्वयम् ३२ ततआसाद्यतरसादारुणंगौतमीसुतम् बबंधामर्षताम्राक्षःपशुंरशनयायथा ३३
शिबिरायनिनीषंतंदाम्नाबध्वारिपुंबलात् प्राहार्जुनंप्रकुपितोभगवानंबुजेक्षणः ३४ मैनंपार्थार्हसित्रातुंब्रह्मबंधुमिमंजहि
योऽसावनागसःसुप्तानवधीन्निशिबालकान् ३५ मत्तंप्रमत्तमुन्मत्तंसुप्तंबालंस्त्रियंजडम् प्रपन्नंविरथंभीतंनरिपुंहंतिधर्मवित्
३६ स्वप्राणान्यःपरप्राणैःप्रपुष्णात्यघृणःखलः तद्वधस्तस्यहिश्रेयोयद्दोषाद्यात्यधःपुमान् ३७ प्रतिश्रुतंचभवतापांचाल्यैशृव
तोमम आहरिष्येशिरस्तस्ययस्तेमानिनिपुत्रहा ३८ तदसौवध्यतांपापआततायात्मबंधुहा भर्तुश्चविप्रियंवीरकृतवान्कुलपांस
नः ३९ एवंपरीक्षताधर्मंपार्थःकृष्णेनचोदितः नैच्छद्धंतुंगुरुसुतंयद्यप्यात्महनंमहान् ४० अथोपेत्यस्वशिबिरंगोविंदप्रियसार
थिः न्यवेदयत्तंप्रियायैशोचंत्याआत्मजान्हतान् ४१ तथाहृतंपशुवत्पाशबद्धमवाङ्मुखंकर्मजुगुप्सितेन निरीक्ष्यकृष्णाऽपकृतं
गुरोःसुतंवामस्वभावाकृपयाननामच ४२ उवाचचासहंत्यस्यबंधनानयनंसती मुच्यतांमुच्यतामेषब्राह्मणोनितरांगुरुः ४३
सरहस्योधनुर्वेदःसविसर्गोपसंयमः अस्त्रग्रामश्चभवताशिक्षितोयदनुग्रहात् ४४

तरहितात्दोषात्सपुमानधोयातीति तथाचस्मरंति रा
जभिर्धृतदंडास्तुकृत्वापापानिमानवाः विधूतकल्मषायांतिस्वर्गंसुकृतिनोयथेति ३७ ३८ ३९ यद्यपिचोदितःतथाऽपिहंतुंनैच्छत् आत्महनंपुत्रहंता
रमपि यतोमहान् ४० गोविंदःप्रियःसारथिश्चयस्यसः आत्मजान्शोचंत्यै ४१ तथापरिभवेनाहृतमानीतम् कर्मणोजुगुप्सितेनदोषेणावाङ्मुखम् अपकृतम
पकारिणम् कृपयानिरीक्ष्यवामः शोभनः स्वभावोयस्याः [illegible] नतामचउवाचचेतिचकाराभ्यांसंभ्रमःसूचितः बंधनेनानयनमसहमाना ४३ सरहस्यःगो
प्यमंत्रसहितः विसर्गः अ[illegible] पसंयमः [illegible] समूहश्च ४४ ७ ७ ७ ७

किंच तस्य द्रोणस्यात्मादे [illegible] कृपी आस्ते [illegible] आत्मनो यत्पत्नीतिश्रुतेः जायापती अग्निमादधीयातामितिश्रुतेरुभयोरेकक्ष रकत्वावगमाच्च ननु भर्त्तरि मृते सा कथं जीवति तत्राह नान्वगाद्वीरम् यतो वीरसूः पुत्रवती ४५ तत्तस्माद्गौरवं गुरोः कुलं भवद्भिर्वृजिनं दुःखं प्राप्तुं नार्हति किंतु पूज्यं वंद्यं च ४६ मृतवत्सा मृतपुत्रा ४७ विपक्षे दोषमाह यैरिति तेषां राजन्यानां कुलं कर्म कथंभूतम् सानुबंधं सपरिवारम् शुचा शोकेनार्पितम् व्या संच ब्रह्मकुलं कर्तृ प्रदहति ४८ धर्म्यमित्यादयो वचसः षड्गुणाः पूर्वश्लोकषट्के द्रष्टव्याः तत्र धर्म्यं धर्मादनपेतं सुच्यतां मुच्यतामिति न्याय्यं न्यायादनपेतं सरह स्यः इत्यादि सकरुणं तस्यात्मनोऽर्द्धमिति निर्व्यलीकं तद्धर्मज्ञेति समं मारोदीदिति दुःखसाम्योक्तेः महत् यैः कोपितमिति निष्ठुरोक्त्या हितोपदेशात् एवंभू तं राज्ञ्याः वचः हे द्विजाः प्रत्यनंदन् अनुमोदितवान् ४९ नकुलादयश्च प्रत्यनंदन् युयुधानः सात्यकिः ५० तस्य तथाविधस्य द्रौणेर्वध एव श्रेष्ठः अन्यथाऽस्य

स एष भगवान्द्रोणः प्रजारूपेण वर्त्तते तस्यात्मनोऽर्द्धं पत्न्यास्ते नान्वगाद्वीरसूः कृपी ४५ तद्धर्मज्ञ महाभाग भवद्भिर्गौरवं कुलम् वृजि नं नार्हति प्राप्तुं पूज्यं वंद्यमभीक्ष्णशः ४६ मारोदीदस्य जननी गौतमी पतिदेवता यथाऽहं मृतवत्सार्त्ता रोदिम्यश्रुमुखी मुहुः ४७ यैः कोपितं ब्रह्मकुलं राजन्यैरकृतात्मभिः तत्कुलं प्रदहत्याशु सानुबंधं शुचाऽर्पितम् ४८ सूत उवाच धर्म्यं न्याय्यं सकरुणं निर्व्यलीकं समं महत् राजा धर्मसुतो राज्ञ्याः प्रत्यनंदद्वचो द्विजाः ४९ नकुलः सहदेवश्च युयुधानो धनंजयः भगवान्देवकीपुत्रो ये चा न्ये याश्च योषितः ५० तत्राहामर्षितो भीमस्तस्य श्रेयान्वधः स्मृतः न भर्त्तुर्नात्मनश्चार्थे योऽहन्सुप्तान्शिशून्वृथा ५१ निशम्य भीमग दितं द्रौपद्याश्च चतुर्भुजः आलोक्य वदनं सख्युरिदमाह हसन्निव ५२ श्रीकृष्ण उवाच ब्रह्मबंधुर्न हंतव्य आततायी वधार्ह णः मयैवोभयमाम्नातं परिपाह्यनुशासनम् ५३ कुरु प्रतिश्रुतं सत्यं यत्तत्सांत्वयता प्रियाम् प्रियं च भीमसेनस्य पांचाल्या मह्यमेव च ५४ सूत उवाच अर्जुनः सहसाऽऽज्ञाय हरेर्हार्दमथासिना मणिं जहार मूर्द्धन्यं द्विजस्य सहमूर्द्धजम् ५५ विमुच्य रशनाबद्धं बा लहत्याहतप्रभम् तेजसा मणिना हीनं शिबिरान्निरयापयत् ५६ वपनं द्रविणादानं स्थानान्निर्यापणं तथा एष हि ब्रह्मबंधूनां वधो नान्यो ऽस्ति दैहिकः ५७

नरकपातप्रसंगात् तदाह न भर्त्तुरिति अहन् जघान ५१ चतुर्भुजोक्तेरयं भावः भीमे एनं हंतुं प्रवृत्ते द्रौपद्यां च सह सा तन्निवारणे प्रवृत्तायामु भयोः संवारणायाविष्कृतचतुर्भुज इति संदिहानस्य सख्युरर्जुनस्य ५२ वधार्हणः वधार्हः मयैव शास्त्रकृता ब्राह्मणो न हंतव्यः तथा च आततायिनमायांतमपि वेदांगपारगम् जिघांसंतं जिघांसीयान्न तेन ब्रह्महा भवेदिति वदता तदुभयमप्यनुशासनं परिपालय ५३ तच्च प्रतिज्ञां पूरयेत्याह प्रियां सांत्वयता त्वया यत्प्रतिश्रुतं हननं तच्च सत्यं कुरु प्रियं च कुरु मह्यं मम तत्र वधे भीमस्य प्रियं भवति अवधे द्रौपद्याः द्वयेः श्रीकृष्णस्य ५४ हार्दमभिप्रायम् आज्ञाय ज्ञात्वा न ह्यशक्य मुभयं विदध्यात् अतोऽस्यायमभिप्राय इति ज्ञात्वेत्यर्थः असिना खड्गेन मूर्द्धन्यं मूर्द्धनि जातम् सहमूर्द्धजं सकेशम् ५५ मणिना च हीनं निरयापयत् निःसारितवान् ५६ अनेन श्रीकृष्णोक्तं सर्वं संपादितमित्याह वपनमिति ५७

निर्हरणंदाहार्थंनयनम् ५८ इतिप्रथमेटीकायांसप्तमोऽध्यायः ७ अष्टमेकुपितद्रौणेरस्त्राद्रक्षापरीक्षितः श्रीकृष्णेनस्तुतिःकुंत्याराज्ञःशोकश्चकी र्त्यते १ तेपांडवाः संपरेतानांमृतानांगंगायामुदकंदातुम् सकृष्णाः श्रीकृष्णेनसहिताः स्त्रियःपुरस्कृत्य अग्रतःकृत्वा तस्मिन्कार्येस्त्रीपुरःसरत्वविधाना त् १ निनीयदत्वा हरिपादाब्जरजोभिः पूतायासरित् गंगातस्याजले पुनर्ग्रहणादादाववपिस्नाताइतिगम्यते॥ २ कुरुपतिंयुधिष्ठिरम् सहानुजंभीमादि भिः सहितम् पुत्रशोकार्त्तामितिनिस्पृणांविशेषणम् ३ मुनिभिः सहितः ४ कितवैर्धूर्तैः दुर्योधनादिभिः द्रौपद्याः कचग्रहणादिनाक्षतंनष्टमायुर्येषांता न् ५ याजयित्वेत्यादिभाविकथासंक्षेपतः शतमन्योः शतक्रतोरिव ६ शैनेयःशिनेर्नप्तासात्यकिस्तेनचोद्धवेनच संयुतः ७ रथमास्थितः सन्उत्तरांप

पुत्रशोकातुराःसर्वेपांडवाःसहकृष्णया स्वानांमृतानांयत्कृत्यंचक्रुर्निर्हरणादिकम् ५८ इतिश्रीभागवतेम० प्रथमस्कंधेद्रौ णिनिग्रहोनामसप्तमोऽध्यायः ७ सूतउवाच अथतेसंपरेतानांस्वानामुदकमिच्छताम् दातुंसकृष्णागंगायांपुरस्कृत्य ययुःस्त्रियः १ तेनिनीयोदकंसर्वेविलप्यचभृशंपुनः आप्लुताहरिपादाब्जरजःपूतसरिज्जले २ तत्रासीनंकुरुपतिंधृतराष्ट्रंसहानु जम् गांधारींपुत्रशोकार्तांपृथांकृष्णांचमाधवः ३ सांत्वयामासमुनिभिर्हतबंधूञ्छुचार्पितान् भूतेषुकालस्यगतिंदर्शयन्नप्र तिक्रियाम् ४ साधयित्वाजातशत्रोःस्वंराज्यंकितवैर्हृतम् घातयित्वाऽसतोराज्ञःकचस्पर्शक्षतायुषः ५ याजयित्वाऽश्वमेधैस्तं त्रिभिरुत्तमकल्पकैः तद्यशःपावनंदिक्षुशतमन्योरिवातनोत् ६ आमंत्र्यपांडुपुत्रांश्चशैनेयोद्धवसंयुतः द्वैपायनादिभिर्विप्रैःपू जितैःप्रतिपूजितः ७ गंतुंकृतमतिर्ब्रह्मन्द्वारकांरथमास्थितः उपलेभेऽभिधावंतीमुत्तरांभयविह्वलाम् ८ पाहिपाहिमहायोगिन् देवदेवजगत्पते नान्यंत्वदभयंपश्येयत्रमृत्युःपरस्परम् ९ अभिद्रवतिमामीशशरस्तप्तायसोविभो कामंदहतुमांनाथमामेगर्भोनि पात्यताम् १० सूतउवाच उपधार्यवचस्तस्याभगवान्भक्तवत्सलः अपांडवमिदंकर्तुंद्रौणेरस्त्रमबुध्यत ११ तर्ह्येवाथमुनि श्रेष्ठपांडवाःपंचसायकान् आत्मनोऽभिमुखान्दीप्तानालक्ष्यास्त्राण्युपाददुः १२ व्यसनंवीक्ष्यतत्तेषामनन्यविषयात्मनाम् सुद र्शनेनस्वास्त्रेणस्वानांरक्षांव्यधाद्विभुः १३

रीक्षित्मातरं भयेनविह्वलांव्याकुलामभिमुखंधावंतीमुपलेभे ददर्श ८ उत्तराश्रीकृष्णंप्रार्थयते पाहिपाहीतिद्वाभ्याम् अन्यस्तुप्रार्थनायोग्योनास्तीत्या ह त्वत्त्वत्तः अन्यमभयंभयरहितंनपश्यामि यत्रलोकेपरस्परमन्योऽन्यंमृत्युर्भवति तत्र ९ प्रस्तुतंभयमावेदयति अभिद्रवतिअभिमुखमायाति तप्तमा यसंलोहमयंशल्यंयस्यसः अतिकार्पण्यमाह काममितिकामंयथेच्छम् १० पराभवेनातिकुपितस्यद्रौणेः अपांडवंपांडवशून्यम् इदंविश्वंकर्तुंप्रवृत्तंब्र- ह्मास्त्रमबुध्यत ११ अतएव [illegible] रवंतदागतमित्या [illegible] ब्रह्मास्त्रस्यास्त्रांतरैरनिवर्त्यत्वात्तदुपरिहारं व्यसनंवीक्ष्य अनन्यविषयआत्मायेषाम् स्वैक निष्ठानामित्यर्थः १३

वैराट्याः उत्तरायाअंतस्थः [illegible] तमाहृतवान् तम [illegible] योगेश्वर इति बहिस्थस्यापि प्रवेशघटनार्थमुक्तम् कुरूणांतंतवेसंतानाय पांडवानामपिकुरुवंशजत्वादेवमुक्तम् १४ अमोघमप्रतिक्रियंच समशाम्यत् संशांतमासीत् १५ एतद्ब्रह्मास्त्रशमनमाश्चर्यं मामंस्थाः नमन्यस्व १६ कृष्ण यासह १७ त्वांत्वांनमस्ये नमस्करोमि ननुकनिष्ठंमांकथंनमस्करोषितत्राह आद्यंपुरुषम् कुतः प्रकृतेःपरम् तत्कुतः ईश्वरंप्रकृतेरपिनियंतारम् अतएवसर्व भूतानामंतर्बहिश्चपूर्णत्वेनावस्थितम् तथाऽप्यलक्ष्यम् १८ तत्रहेतुः मायैवजवनिकातिरस्करिणी तयाआच्छन्नं प्रतिच्छन्नम् अतोऽहंअज्ञाभक्तियोगा नभिज्ञाकेवलंनमस्यामि अधः अक्षजमिंद्रियजंज्ञानंयस्मात्तम् अव्ययमपरिच्छिन्नम् तत्प्रपंचः मूढदृशादेहाभिमानिनापुंसानत्वंलक्ष्यसे १९ किंच पर महंसानामात्मानात्मविवेकिनाम् ततोमुनीनांमननशीलानामपि ततश्चामलात्मनांनिवृत्तरागादीनामपि तथातेनभिजमहिम्नानलक्ष्यसे अतोभक्तियोगं

अंतस्थः सर्वभूतानामात्मायोगेश्वरोहरिः स्वमाययाऽऽवृणोद्गर्भं वैराट्याः कुरुतंतवे १४ यद्यप्यस्त्रंब्रह्मशिरस्त्वमोघंचाप्रतिक्रियम् वैष्णवंतेजआसाद्य समशाम्यद्भृगूद्वह १५ मामंस्थाह्येतदाश्चर्यंसर्वाश्चर्यमयेऽच्युते यइदंमाययादेव्यासृजत्यवतिहंत्यजः १६ ब्रह्मतेजोविनिर्मुक्तैरात्मजैः सहकृष्णया प्रयाणाभिमुखंकृष्णमिदमाहपृथासती १७ कुंत्युवाच नमस्येपुरुषंत्वाऽऽद्यमीश्वरंप्रकृतेःपरम् अलक्ष्यंसर्वभूतानामंतर्बहिरवस्थितम् १८ मायाजवनिकाच्छन्नमज्ञाधोऽक्षजमव्ययम् नलक्ष्यसेमूढदृशानटोनाट्यधरोयथा १९ तथापरमहंसानांमुनीनाममलात्मनाम् भक्तियोगविधानार्थंकथंपश्येमहिस्त्रियः २० कृष्णायवासुदेवायदेवकीनंदनायच नंदगोपकुमारायगोविंदायनमोनमः २१ नमः पंकजनाभायनमः पंकजमालिने नमः पंकजनेत्रायनमस्तेपंकजांघ्रये २२ यथाहृषीकेशखलेनदेवकी कंसेनरुद्धाऽतिचिरंशुचाऽर्पिता विमोचिताऽहंचसहात्मजाविभोत्वयैवनाथेनमुहुर्विपद्गणात् २३ विषान्महाग्नेः पुरुषाददर्शनादसत्सभाया वनवासकृच्छ्रतः मृधेमृधेऽनेकमहारथास्त्रतोद्रौण्यस्त्रतश्चास्महरेऽभिरक्षिताः २४

विधातुंत्वांवयंस्त्रियः कथंहि पश्येम यद्वा परमहंसादीनामपिभक्तियोगविधानार्थमुत्तमाम् आत्मारामानप्यचिंत्यनिजगुणैराकृष्यभक्तियोगंविधातुंकारयितुमवतीर्णमित्यर्थः २० ज्ञानभक्त्योरशक्यत्वमुक्त्वापुनः केवलंनमस्करोति कृष्णायेतिद्वाभ्याम् २१ पंकजंनाभौयस्य पंकजानांमालास्तियस्य पंकजवत्प्रसन्नेनेत्रेयस्य पंकजांकितावंघ्रीयस्यतस्मै २२ तत्कृतोपकाराननुस्मरति यथेतिद्वाभ्याम् अयमर्थः मातृतोऽपिमय्यधिकानवमीतिः तथाहि हे हृषीकेश यथादेवकीकंसेनरुद्धात्वयाविमोचिता अहंचतथैवकिंविमोचितेतिं-काकामहान्विशेषउक्तः तंदर्शयति साऽतिचिरंरुद्धासतीतस्मादेवसकृद्विमोचिता तथाशुचार्पिताचसती नचतस्याः पुत्रारक्षिताः अस्तिचान्योनाथस्तस्याः अहंतु विपद्गणात् तत्रापि मुहुःशीघ्रंच सात्मजाचत्वयैवचनाथेनेति २३ विपद्गणमेवदर्शयति विषात् भीमस्यविषमोदकदानात् महाग्नेः जतुगृहदाहात् पुरुषादाहिडिंबादयोराक्षसास्तेषांदर्शनात् असत्सभायाः द्यूतस्थानात् अभितोरक्षिताः आस्म अभवाम २४

यत्‌ यास्त्व विपत्सु कीदृशं दर्शनम्‌ नास्ति पुनरपि भवदर्शनं यस्मात्‌ २५ संपद्‌ स्तु श्रेयः परिपंथिन्य इत्याह जन्मसत्कुले जन्मादिभिरेधमानो मदो यस्य सः अ
भिधातुं श्रीकृष्णगोविंदेति वक्तुमपि अकिंचनानां गोचरं विषयभूतम्‌ २६ मस्कृतमनोरथपूरणाय प्रणमति अकिंचना भक्ता एव वित्तं सर्वस्वं यस्य तस्मै ततः
किं निवृत्ता गुणवृत्तयो धर्मार्थकामविषया यस्मात्तस्मै कुतः आत्मारामाय कुतः शांताय रागादिरहिताय किंच कैवल्यपतये कैवल्यं दातुं समर्थाय २७ ननु देव
कीपुत्रं मां कथमेवं स्तौषि तत्राह मन्ये त्वां कालं न तु देवकीपुत्रं तत्र हेतवः ईशानं नियंतारम्‌ अनादिनिधनमाद्यंतशून्यम्‌ विभुं प्रभुम्‌ समं यथा भवति तथा
सर्वत्र चरंतम्‌ ननु पार्थसारथेः कथं मम साम्यं तत्राह यत्‌ यतः त्वत्तो निमित्तभूतात्‌ भूतानामेव मिथः कलिः कलहो भवति ननु स्वतस्त्वयि वैषम्यम्‌ २८ ननु वि
ग्रहानुग्रहरूपं मयि प्रसिद्धं वैषम्यमत आह न वेदेति नृणां विडंबनमनुकरणमीहमानस्य कुर्वतः यस्मिंस्त्वयि विषमा मतिः अनुग्रहनिग्रहरूपा भवति २९

विपदः संतु नः शश्वत्तत्र तत्र जगद्गुरो भवतो दर्शनं यत्स्यादपुनर्भवदर्शनम्‌ २५ जन्मैश्वर्यश्रुतश्रीभिरेधमानमदः पुमान्‌ नैवार्हत्य
भिधातुं वै त्वामकिंचनगोचरम्‌ २६ नमोऽकिंचनवित्ताय निवृत्तगुणवृत्तये आत्मारामाय शांताय कैवल्यपतये नमः २७ मन्ये त्वां का
लमीशानमनादिनिधनं विभुम्‌ समं चरंतं सर्वत्र भूतानां यन्मिथः कलिः २८ न वेद कश्चिद्भगवंश्चिकीर्षितं तवेहमानस्य नृणां विडं
बनम्‌ न यस्य कश्चिद्दयितोऽस्ति कर्हिचिद्द्वेष्यश्च यस्मिन्विषमा मतिर्नृणाम्‌ २९ जन्म कर्म च विश्वात्मन्नजस्याकर्तुरात्मनः तिर्य
ङ्‌नृषिषु यादस्सु तदत्यंतविडंबनम्‌ ३० गोप्याददे त्वयि कृतागसि दाम तावद्या ते दशाश्रुकलिलांजनसंभ्रमाक्षम्‌ वक्त्रं निनीय भ
यभावनया स्थितस्य सा मां विमोहयति भीरपि यद्बिभेति ३१ केचिदाहुरजं जातं पुण्यश्लोकस्य कीर्त्तये यदोः प्रियस्यान्ववाये मल
यस्येव चंदनम्‌ ३२ अपरे वसुदेवस्य देवक्यां याचितोऽभ्यगात्‌ अजस्त्वमस्य क्षेमाय वधाय च सुरद्विषाम्‌ ३३ भारावतरणायान्ये
भुवो नाव इवोदधौ सीदंत्या भूरिभारेण जातो ह्यात्मभुवार्थितः ३४

अजस्य जन्म कअकर्त्तुः कर्म तिर्यक्षु वराहादिरूपेण नृषु रामादिरूपेण ऋषि
षु वामनादिरूपेण यादस्सु मत्स्यादिरूपेण ३० नरविडंबनमत्याश्चर्यमित्याह गोपीति यशोदा त्वयि कृतागसि दधिभांडस्फोटनं कृतवति यावद्दामरज्जुमाददे ज
ग्राह तावत्तत्क्षणमेव या ते दशा अवस्था सा मां विमोहयति किंभूतस्य अश्रुभिः कलिलं व्यामिश्रमंजनं ययोस्ते च ते संभ्रमे व्याकुले अक्षिणी यस्मिन्‌ तद्वक्त्रं निनी
य अधः कृत्वा ताडयिष्यतीति भयस्य भावनया स्थितस्य यत्‌ यतः त्वत्तः भीरपि स्वयं बिभेति तस्य ते दशा ३१ अत एव जगन्मोहनत्वात्‌ दुर्ज्ञेयत्वात्तव जन्मादि
बहुधा वर्णयंतीत्याह केचिदिति चतुर्भिः पुण्यश्लोकस्य प्रियस्य युधिष्ठिरस्य कीर्त्तये यदोरेव कीर्त्तये इति वा मलयस्य कीर्त्तये वंशे वा चंदनम्‌ ३२ तथा वसुदेवस्य
भार्यायां देवक्यामज एव त्वमभ्यगात्‌ पुत्रत्वमिति शेषः [illegible] स्त्वार्षः अर्भत्वमिति पाठः सुगमः ताभ्यामेव पूर्वं सुतपः पृश्निरूपाभ्यां याचितः सन्‌ अ
स्य जगतः क्षेमाय ३३ [illegible]र्ति ब्रह्मणा [illegible]

मतांतरम् परमानंदस्वरू [illegible] नेष्वाक्लिश्यमा नानांनिवृत्तये श्रव[illegible] र्हाणिकर्माणिकरिष्यन् ३५ अ
स्यपक्षस्यसिद्धांततामभिप्रे [illegible] दिफलमाह [illegible] न्यपदकोस्तिमानमभिनंदंतियेजनाईहितंचरितं तावकंतवदीयंपदांबुजंतएवपश्यंत्येव
अचिरेणैवेतिच सर्वत्रावधारणंकीदृशं भवप्रवाहस्यजन्मपरंपरायाउपरमोयस्मिन्नतत् ३६ इदानींतवास्मत्परित्यागोऽनुचितइत्याशयेनाह अपीतिचतुर्भिः
हेप्रभो स्वकृतेहितएवजीविनश्चनोद्य अपिस्विद् त्वंजिहाससि येषामस्माकमन्यत् परायणंनैवास्ति तत्कुतः राजसुयोजिनमंहोदुरवंयैस्तेषाम् स्वानांकृतमीहित-
मपेक्षितंयेनतस्यसंबोधनंविसर्गांतपाठेत्वंपदविशेषणम् ३७ ननुनवबंधवोयदवः पुत्राश्चपांडवाःशूराः समर्थाश्चतत्किंकार्पण्यंभाषसेअतआह केवयमिति
यर्हिभवतोऽदर्शनंयदात्वमस्मान्नपश्यसितदानाम रूपाभ्यां नाम्नाविख्यात्यारूपेण समृद्ध्याच यदुभिःसहिताः पांडवानामकेवयंनकेऽपि अतितुच्छत्वादित्य

भवेऽस्मिन्क्लिश्यमानानामविद्याकामकर्मभिः श्रवणस्मरणार्हाणिकरिष्यन्नितिकेचन ३५ शृण्वंतिगायंतिगृणंत्यभीक्ष्णशःस्मरंतिनं
दंतितवेहितंजनाः तएवपश्यंत्यचिरेणतावकंभवप्रवाहोपरमंपदांबुजम् ३६ अप्यद्यनस्त्वंस्वकृतेहितप्रभोजिहाससिस्वित्सुहृदोनुजी
विनः येषांनचान्यद्भवतःपदांबुजात्परायणंराजसुयोजितांहसाम् ३७ केवयंनामरूपाभ्यांयदुभिःसहपांडवाः भवतोऽदर्शनंयर्हिहृषीका
णामिवेशितुः ३८ नेयंशोभिष्यतेतत्रयथेदानींगदाधर त्वत्पदैरंकिताभातिस्वलक्षणविलक्षितैः ३९ इमेजनपदाःस्वृद्धाःसुपक्वौषधिवी
रुधः वनाद्रिनद्युदन्वंतोह्येधंतेतववीक्षितैः ४० अथविश्वेशविश्वात्मन्विश्वमूर्तेस्वकेषुमे स्नेहपाशमिमंछिंधिदृढंपांडुषुवृष्णिषु ४१ त्व
यिमेऽनन्यविषयामतिर्मधुपतेऽसकृत् रतिमुद्वहतादद्धागंगेवौघमुदन्वति ४२ श्रीकृष्णकृष्णसखवृष्ण्यृषभावनिध्रुग्राजन्यवंशदहना
नपवर्गवीर्य गोविंदगोद्विजसुरार्तिहरावतार योगेश्वराखिलगुरो भगवन्नमस्ते ४३

र्थःहृषीकाणामीशितुर्जीवस्यादर्शनेयथानकिंचिन्नामरूपंचतद्वत् ३८ किंच यथेदानीमियमस्मत्पाल्याभूमिः स्वैरसाधारणैर्वज्रांकुशादिभिर्लक्षणैर्विल
क्षितैश्चिन्हितैस्त्वत्पदैरंकितासतीभाति तत्रतदात्वयिनिर्गतेसतिनशोभिष्यते ३९ अपिच इमेजनपदादेशाःस्वृद्धाःसुसमृद्धाःसंतः ४० गमनेपांडवानाम
कुशलम् अगमनेचयादवानामितिसभयतोव्याकुलचित्तासतीतेषुस्नेहनिवृत्तिंप्रार्थयते अथेति विशेषेत्यादिसंबोधनानि स्नेहच्छेदेसामर्थ्यख्यापनाय दृ
ढंसंतम् ४१ ततःकिमतआह त्वयीति अनन्यविषयासतीमेमतिः रतिमुद्वहतात् अनवच्छिन्नांप्रीतिंकरोत्वित्यर्थः ओघंपूरम् यथागंगाप्रतिबंधंनगण
यति एवंममतिरपिविघ्नान्मागणयत्वितिभावः ४२ एवमप्यर्थ्यपुनःप्रणमति हेश्रीकृष्णतेनमः उपकाराननुस्मरंती बहुधासंबोधयति कृष्णसख अर्जुनस्य
सखे वृष्णीनामृषभश्रेष्ठ अवन्यैभूम्यैद्रुह्यंति येराजन्यास्तेषांवंशस्यदहन एवमप्यनपवर्गवीर्यअक्षीणप्रभाव गोविंदप्राप्तकामधेन्वैश्वर्य गोद्विज
सुराणामार्तिहरोऽवतारोयस्येति ४३

कलानि मधुराणि पदानि येषु तैर्वाक्यैः परिणूतोऽखिल उदयो महिमा यस्य सः एवंभूतो विश्वस्मात् परिणुतेति वक्तव्ये दीर्घश्छंदोऽनुरोधेन मंदमीषत् तस्य हास एव माया वक्ष्यति हि हासो जनोन्मादकरी च मायेति ४४ त्वयि मे नन्यविषया मतिरिति यत्प्रार्थितं तद्दृढमित्यंगीकृत्य रथस्थानाद्गजाह्वयमागत्य पश्चात्तां चान्यास्तत्सुभद्राप्रमुखाः स्त्रियउपामंत्र्यानुज्ञाप्य स्वपुरं यास्यन् राज्ञा युधिष्ठिरेण प्रेम्णा कंचित्कालं निवसेति संप्रार्थ्य निवारितः ४५ अथ भीष्मनिर्वाणोत्सवं वक्तुमुपोद्घातकथां प्रस्तौति व्यासाद्यैः प्रबोधितोऽपि शुचार्पितः सन्नाबुध्यत विवेकं न प्राप कुतः ईश्वरेहाया अज्ञैः स्वभक्तभीष्मनिर्याणमहोत्सवाय राज्ञा सह कुरुक्षेत्रं गंतव्यम् तत्र तन्मुखेनैवायं प्रबोधनीय इतीश्वराभिप्रायः कार्यद्वयविधायकस्तमजानद्भिरित्यर्थः श्रीकृष्णेनापि प्रबोधितो नाबुध्यत अत्र हेतुः अद्भुतकर्मणेति यथा कुरुपांडवसंधानार्थं गतोऽपि यथोचितमेव वदन्नपि विग्रहमेव दृढीकृतवान् एवमत्रापि प्रबोधयन्नबोधमेव दृढीचकारेत्य

सूत उवाच । पृथयेत्थं कलपदैः परिणूताखिलोदयः मंदं जहास वैकुंठो मोहयन्निव मायया ४४ तां बाढमित्युपामंत्र्य प्रविश्य गजसाह्वयम् स्त्रियश्च स्वपुरं यास्यन्प्रेम्णा राज्ञा निवारितः ४५ व्यासाद्यैरीश्वरेहाज्ञैः कृष्णेनाद्भुतकर्मणा प्रबोधितोऽपीतिहासैर्नाबुध्यत शुचार्पितः ४६ आह राजा धर्मसुतश्चिंतयन्सुहृदां वधम् प्राकृतेनात्मना विप्राः स्नेहमोहवशं गतः ४७ अहो मे पश्यताज्ञानं हृदि रूढं दुरात्मनः पारक्यस्यैव देहस्य बह्व्यो मेऽक्षौहिणीर्हताः ४८ बालद्विजसुहृन्मित्रपितृभ्रातृगुरुद्रुहः न मे स्यान्निरयान्मोक्षो ह्यपि वर्षायुतायुतैः ४९ नैनो राज्ञः प्रजाभर्तुर्धर्मयुद्धे वधो द्विषाम् इति मे न तु बोधाय कल्पते शासनं वचः ५० स्त्रीणां मद्धतबंधूनां द्रोहो योऽसाविहोत्थितः कर्मभिर्गृहमेधीयैर्नाहं कल्पो व्यपोहितुम् ५१

र्थः ४६ अबोधमेव प्रपंचयति आहेति षड्भिः प्राकृतेनाविवेकव्याप्तेनात्मना चित्तेन हे विप्राः ४७ पारक्यस्य श्वसृगालाद्याहारस्य देहस्यार्थे मे मया अक्षौहिणीः अक्षौहिण्यः अक्षौहिणीप्रमाणं तु व्यासेनोक्तम् अक्षौहिणीप्रसंख्यानां रथानां द्विजसत्तमाः संख्यागणनतत्त्वज्ञैः सहस्राण्येकविंशतिः शतान्युपरि चैवाष्टौ तथा भूयश्च सप्ततिः गजानां च प्रसंख्यानमेतदेव प्रकीर्तितम् ज्ञेयं शतसहस्रं तु सहस्राणि नवैव तु नराणामपि पंचाशच्छतानि त्रीणि चैव हि पंचषष्टिसहस्राणि तथाऽश्वानां शतानि च दशोत्तराणि षट् प्राहुः संख्यातत्त्वविदो जनाः एतामक्षौहिणीं प्राहुर्यथावदिह संख्ययेति ४८ सुहृदः संबंधिनः मित्राणि सखायः पितरः पितृव्याः ४९ द्विषां वधः एनः पापं न भवतीति यद् शासनं शिक्षारूपं वचः कुतो न कल्पते यतः तद्वचः प्रजाभर्तुरेव अयं भावः स्वप्रजानामन्यतो भावे प्रसक्ते न हृधोऽनुज्ञातः [illegible] नेन तु प्रजायां पाल [illegible] केवलं राज्यलोभेन हतत्वात्पापमेवेदमिति ५० किंच युद्धे पुंसां वधो भवतु नाम धर्मः स्त्रीणां तु मया हता बंधवो यासां ता [illegible] कल्पः समर्थो नाहं गृहमेधीयैर्गृहाश्रमविहितैः ५१

ननु सर्वपाप्मानं तरति ब्रह्म[illegible] मेधेनन श्येदेवेत्याशंक्याविवेकविजृंभितहतुवादाभित्यनिराकरोति यथाप
नपंकेनपंकांभोनमृज्यते यथोवाकेर्शलिशकृतमपाविश्य[illegible]नमृज्यते नथैवभूतहत्यामेकांप्रमादतोजानांबुद्धिपूर्वहिंसाप्रायैर्यज्ञैर्मार्ष्टुं शोधयितुंनार्हतीति ५२
इतिप्रथमेटीकायामष्टमोऽध्यायः ८ युधिष्ठिरायभीष्मेण सर्वधर्मनिरूपणम् कृष्णस्तुतिश्चमुक्तिश्चनवमेतस्यवर्णते १ यदर्थं तस्याविवेकः श्रीकृष्णे
नसंवर्द्धितः तद्दर्शयति इतीति सर्वेषांधर्माणांविवित्सयावेदितुमिच्छयाविनशनंकुरुक्षेत्रं देवव्रतोभीष्मः १ संतः श्रेष्ठा अश्वायेषुतैरथैः २ ३ ४ तत्रनदातत्रास
न् तत्क्षणमेवागताइत्यर्थः भरतपुंगवंभीष्मम् ५ रेणुकासुतः परशुरामः ६ ७ ब्रह्मरातःशुकः आंगिरसोबृहस्पतिः ८ वसूत्तमोभीष्मः ९ हृदिस्थंसंतं

यथापंकेनपंकांभः सुरयावासुराकृतम् भूतहत्यांतथैवैकांनयज्ञैर्मार्ष्टुमर्हति ५२ इतिश्रीभागवतेम॰ प्रथमस्कंधेकुंतीस्तुतिर्यु
धिष्ठिरानुतापोनामाष्टमोऽध्यायः ८ सूतउवाच इतिभीतः प्रजाद्रोहात्सर्वधर्मविवित्सया ततोविनशनंप्रागाद्यत्रदेवव्रतोपत
त् १ तदातेभ्रातरः सर्वेसदश्वैःस्वर्णभूषितैः अन्वगच्छन्रथैर्विप्राव्यासधौम्यादयस्तथा २ भगवानपिविप्रर्षेरथेनसधनंजयः सतैर्व्य
रोचतनृपः कुबेरइवगुह्यकैः ३ दृष्ट्वानिपतितंभूमौदिवश्च्युतमिवामरम् प्रणेमुःपांडवाभीष्मंसानुगाः सहचक्रिणा ४ तत्रब्रह्मर्षयः स
र्वेदेवर्षयश्चसत्तम राजर्षयश्चतत्रासन्द्रष्टुंभरतपुंगवम् ५ पर्वतोनारदोधौम्योभगवान्बादरायणः बृहदश्वोभरद्वाजः सशिष्योरेणु
कासुतः ६ वसिष्ठइंद्रप्रमदस्त्रितोगृत्समदोऽसितः कक्षीवान्गौतमोऽत्रिश्चकौशिकोऽथसुदर्शनः ७ अन्येचमुनयोब्रह्मन्ब्रह्मराता
दयोऽमलाः शिष्यैरुपेताआजग्मुः कश्यपांगिरसादयः ८ तान्समेतान्महाभागानुपलभ्यवसूत्तमः पूजयामासधर्मज्ञोदेशकालविभाग
वित् ९ कृष्णंचतत्प्रभावज्ञआसीनंजगदीश्वरम् हृदिस्थंपूजयामासमाययोपात्तविग्रहम् १० पांडुपुत्रानुपासीनान्प्रश्रयप्रेमसंगतान्
अभ्याचष्टानुरागास्रैरंधीभूतेनचक्षुषा ११ अहोकष्टमहोऽन्याय्यंयद्यूयंधर्मनंदनाः जीवितुंनार्हथक्लिष्टंविप्रधर्माच्युताश्रयाः १२ संस्थि
तेऽतिरथेपांडौपृथाबालप्रजावधूः युष्मत्कृतेबहून्क्लेशान्प्राप्तातोकवतीमुहुः १३ सर्वंकालकृतंमन्येभवतांचयदप्रियम् सपालोयद्व
शेलोकोवायोरिवघनावलिः १४

पुरतश्चासीनंपूजयामास १० उपासीनान्समीपेउपविष्टान् प्रश्रयोविनयः प्रेमस्नेहः ताभ्यांसंगतानुपसन्नान्
पार्गांतरेताभ्यामवनतान् अभ्याचष्ट अभ्यभाषत अनुरागास्रैः स्नेहाश्रुभिरंधीभूतेनचक्षुषाउपलक्षितः ददर्शेतिवा ११ अभिभाषणमाह अहोइत्येकाद
शभिः हेधर्मनंदनाः क्लिष्टंयथाभवत्येवंजीवितुंनार्हथ यूयमिति यत् एतदहोकष्टंजुगुप्सितम् अहोअन्याय्यंचैतत् यतोयूयंविप्राः धर्मोऽच्युतश्चाश्रयोयेषांते १२
किंच संस्थितेमृतेबालाः प्रजाःपुत्रायस्याःसावधूश्चेतिदैन्यंदर्शितम् तोकान्यपत्यानितद्वती अपत्यैः सहक्लेशान्प्राप्तेत्यर्थः १३ कालकृतत्वेनशोकंवार
यति सर्वमितिद्वाभ्याम् भवतामपि यद्वशेयस्यवशवर्त्ती १४

अहोदुर्घटघटनापटुः कालइत्याह यत्रेति कृष्णोऽर्जुनः अस्त्रीधन्वीततः तत्रापिविपत् पुण्यशारीरबलास्त्रनैपुण्यशस्त्रदेवसंपत्तावपीत्यर्थः १५ ननुकृष्णं कथंकालोऽतिक्रमेदित्यपेक्षायामाह नह्यस्यश्रीकृष्णस्येत्यंगुल्यानिर्दिशति विधित्सितंकर्त्तुमिष्टंयत् यस्यविधित्सितस्यजिज्ञासया १६ इदंकृत्स्नादिदैवतंत्र मीश्वराधीनम् व्यवस्यनिश्चित्यतस्येश्वरस्यानुविहितः अनुवर्त्तीसन् कर्त्तरिक्तः हेनाथकुलपरंपरागतस्वामिन् प्रभोसमर्थ अनाथाः प्रजाः पाहि १७अ नुविधेयः परमेश्वरश्चश्रीकृष्णएवेत्याह एषएवभगवान्सर्वेश्वरः यतःआद्यःपुमान् तच्चकुतः यतोनारायणः साक्षात् १८ तदुपपादयति अस्येति अनुभावंप्र भावम् १९ त्वमज्ञानात्यमेवंमन्यसेमातुलेयंदेवस्याः कृतंप्रियंप्रीतिविषयम् मित्रंप्रीतिकर्त्तारम् सुहृत्तमसुपकारानतपेक्ष्योपकारकंच सौहृदाद्विश्वासात् अ

यत्रधर्मसुतोराजागदापाणिर्वृकोदरः कृष्णोऽस्त्रीगांडिवंचापंसुहृत्कृष्णस्ततोविपत् १५ नह्यस्यकर्हिचिद्राजन्पुमान्वेदविधि त्सितम् यद्विजिज्ञासयायुक्तामुह्यंतिकवयोपिहि १६ तस्मादिदंदैवतंत्रंव्यवस्यभरतर्षभ तस्यानुविहितोऽनाथानाथपाहिप्रजाः प्रभो १७ एषवैभगवान्साक्षादाद्योनारायणःपुमान् मोहयन्माययालोकंगूढश्चरतिवृष्णिषु १८ अस्यानुभावंभगवान्वेदगुह्य तमंशिवः देवर्षिर्नारदःसाक्षाद्भगवान्कपिलोनृप १९ यंमन्यसेमातुलेयंप्रियंमित्रंसुहृत्तमम् अकरोःसचिवंदूतंसौहृदादथसार थिम् २० सर्वात्मनःसमदृशोह्यद्वयस्यानहंकृतेः तत्कृतंमतिवैषम्यंनिरवद्यस्यनक्वचित् २१ तथाऽप्येकांतभक्तेषुपश्यभूतानुकं पितम् यन्मेऽसूंस्त्यजतःसाक्षात्कृष्णोदर्शनमागतः २२ भक्त्यावेश्यमनोयस्मिन्वाचायन्नामकीर्त्तयन् त्यजन्कलेवरंयोगीमुच्यते कामकर्मभिः २३ सदेवदेवोभगवान्प्रतीक्षतांकलेवरंयावदिदंहिनोम्यहम् प्रसन्नहासारुणलोचनोल्लसन्मुखांबुजोध्यानपथश्चतु र्भुजः २४ सूतउवाच युधिष्ठिरस्तदाकर्ण्यशयानंशरपंजरे अपृच्छद्विविधान्धर्मान्नृषीणांचानुशृण्वताम् २५ पुरुषस्वभाव विहितान्यथावर्णंयथाश्रमम् वैराग्यरागोपाधिभ्यामाम्नातोभयलक्षणान् २६

करोः कृतवानसि सचिवंमंत्रिणम् २० नन्वीश्वरश्चेत्क-
थंनीचेसारथ्यादौप्रवृत्तस्तत्राह सर्वेतितत्कृतंनीचोच्चकर्मकृतंममयोग्यमयोग्यमितिमतेर्वैषम्यंक्वचिदपिनास्ति कुतःनिरवद्यस्यरागादिशून्यस्य त त्कुतः अनहंकृतेः तच्चकुतः अद्वयस्य तदपिकुतः समदृशः तत्रापिहेतुः सर्वस्यात्मनः यथेष्टंवाहेतुहेतुमद्भावः २१ तथाऽपिसमत्वेऽपि हेभूप अनुकंपितम नुकंपाम् २२ इदानींस्वदेहत्यागपर्यंतंश्रीकृष्णावस्थानंप्रार्थयते भक्त्येतिद्वाभ्याम् २३ यावदितिविलंबंद्योतयति अहंहिनोमित्यजामीतिस्वातंत्र्यम् इदमित्यनात्मत्वेनज्ञातम् प्रसन्नहासेनअरुणलोचनाभ्यांचउल्लसद्रुचिरंमुखांबुजंयस्य ध्यानस्यपंथाविषयः योऽन्यैश्चिंत्यतेकेवलंसोऽग्रतःस्थितः सन्मांप्रतीक्षतामित्यर्थः २४ तत्सानुकंपंवाक्यमाकर्ण्य २५ पुरुषस्वभावेनविहितान्नरजातिसाधारणान् वर्णयामासेतितृतीयेनान्वयः यथावर्णं वर्णधर्मान् यथाश्रममाश्र [illegible] वैराग्यरागा [illegible] मुभयंनिवृत्तिप्रवृत्तिरूपंलक्षणंयेषांतान् २६ ॥ ॥

पुनस्तत्रैव विशेषमाह दा[illegible]स्वधर्मान् शमद[illegible]र्णाश्रम[illegible]र्णान् द्वादश्यादिनियमरूपान् समास व्यासौ संक्षेपविस्तारौ तावेव योगौ उपायौ तैः ताः स्याम् २७ धर्मादींश्च यथाधिकारं प्रतिनियतोपायसहितान् यथायथावत् नानाख्यानेषु ये ये इतिहासास्तेषु यथासंतिन तथा वर्णयामासेति २८ छंदेनेच्छया मृत्युर्यस्य २९ सहस्रणीः युद्धे समीपस्थान् सहस्रं रथिनो नयति पालयतीति सहस्रणी भीष्मः सहस्रिणीरिति पाठे सहस्रार्थवतीर्गिरः लसंतौ पीतौ पटौ यस्य तस्मिन् अमीलितदृगेव मनोव्यधारयत् ३० अनयैव विशुद्धया धारणया हतमशुभं यस्य सः तस्य श्रीकृष्णस्येक्षया कृपादृष्ट्यैव गत आयुधश्रमो यस्य सः अत एव निवृत्तः सर्वेंद्रियवृत्तीनां विभ्रमः विविधं भ्रमणं यस्मात्सः जन्यं देहम् ३१ परमफलरूपां श्रीकृष्णे रतिं प्रार्थयितुं प्रथमं स्वकृतमर्पयतीति नानाधर्माद्युपायैर्मतिर्मनो धारणलक्षणा उपकल्पिता समर्पिता क्व सात्वतानां पुंगवे श्रेष्ठे भगवति वितृष्णा निष्कामा अवितृष्णेति वाच्छेदः अवितृप्तेत्यर्थः विगतो भूमा यस्मात्तस्मिन् यमपेक्ष्यान्यत्र महत्त्वं नास्तीत्यर्थः तदेव परमैश्वर्यमाह स्वसुखं स्वस्वरूपभूतं परमानंदमुपगते प्राप्तवत्येव क्वचित् कदाचिद्वि

दानधर्मान् राजधर्मान् मोक्षधर्मान् विभागशः स्त्रीधर्मान् भगवद्धर्मान् समासव्यासयोगतः २७ धर्मार्थकाममोक्षांश्च सहोपायान्यथामुने नानाख्यानेतिहासेषु वर्णयामास तत्त्ववित् २८ धर्मं प्रवदतस्तस्य स कालः प्रत्युपस्थितः यो योगिनश्छंदमृत्योर्वांछितस्तूत्तरायणः २९ तदोपसंहृत्य गिरः सहस्रणीर्विमुक्तसंगं मन आदिपूरुषे कृष्णे लसत्पीतपटे चतुर्भुजे पुरःस्थितेऽमीलितदृग्व्यधारयत् ३० विशुद्धया धारणया हताशुभस्तदीक्षयैवाशु गतायुधश्रमः निवृत्तसर्वेंद्रियवृत्तिविभ्रमस्तुष्टाव जन्यं विसृजन् जनार्दनम् ३१ श्रीभीष्म उवाच इति मतिरुपकल्पिता वितृष्णा भगवति सात्वतपुंगवे विभूम्नि स्वसुखमुपगते क्वचिद्विहर्तुं प्रकृतिमुपेयुषि यद्भवप्रवाहः ३२ त्रिभुवनकमनं तमालवर्णं रविकरगौरवरांबरं दधाने वपुरलककुलावृताननाब्जं विजयसखे रतिरस्तु मेऽनवद्या ३३ युधि तुरगरजोविधूम्रविष्वक्कचलुलितश्रमवार्यलंकृतास्ये मम निशितशरैर्विभिद्यमानत्वचि विलसत्कवचेऽस्तु कृष्ण आत्मा ३४

विहर्तुं क्रीडितुं प्रकृतिं योगमायामुपेयुषि स्वीकृतवति न तु स्वरूपतिरोधानेन जीववत्पारतंत्र्यमित्यर्थः विहर्तुमिति यदुक्तं तत्प्रपंचयति यतः यतः प्रकृतेर्भवप्रवाहः सृष्टिपरंपरा भवति ३२ इदानीं श्रीमूर्तिं वर्णयन् रतिं प्रार्थयते त्रिभुवनकमनं त्रिलोक्यामेकमेव कमनीयं यत्तद्वपुर्दधाने रतिर्मेऽस्तु कथंभूतं वपुः तमालवत् नीलो वर्णो यस्य तत् प्रातःकालीनारवेः करा इव स्वतएव गौरे पीते वरे निर्मले च अंबरे यस्मिन् तत् अलककुलैरुपर्यावृतमाननाब्जं यस्मिन् तत् विजयसखे पार्थसारथौ अनवद्या अहैतुकी फलाभिसंधिरहिता रतिरस्तु ३३ विजयसखित्वमेवानुवर्णयन् रतिं प्रार्थयते युधि युद्धे तुरंगाणां खुररजस्तुरगरजः तेन विधूम्रा धूसरास्ते च ते विष्वक् इतस्ततश्चलंतः कुंतलाः तैर्लुलितं विकीर्णं श्रमवारि स्वेदबिंदुरूपं तेन भक्तवात्सल्यद्योतकेनालंकृतमास्यं यस्य तस्मिन् श्रीकृष्णे ममात्मा मनोऽस्तु रमतामित्यर्थः पुनः किंभूते मदीयैर्निशितैस्तीक्ष्णैः शरैर्विभिद्यमाना त्वक् यस्य तस्मिन् शरैरेव विलसत् त्रुट्यत् कवचं यस्य तस्मिन् ३४ ७ ७

किंच सपदीति सेनयोरुभयोर्मध्येरथंस्थापयमेऽच्युत यावदेतान्निरीक्ष्येऽहंयोद्धुकामानवस्थितानिनिसरव्युरर्जुनस्यवचोनिशम्य सपदितत्क्षणमेवस्व परयोर्बलयोः सैन्ययोर्मध्येस्थितेपार्थसरवेरतिरस्तु तत्रस्थित्वा कृतंसरव्यं दर्शयति परस्यदुर्योधनस्यसैनिकानामायुरक्ष्णाकाल दृष्ट्याहृतवति असौभी- ष्मः असौद्रोणः असौकर्णइतितत्तत्प्रदर्शनव्याजेन दृष्ट्यैवसर्वेषामायुराकृष्यार्जुनस्यजयंकृतवतीति ३५ नकेवलमर्जुनस्यसपत्नासुहरणेनैवजयमावहत् किं त्वविद्याहरणेनापीत्याह व्यवहितादूरेस्थितायापृतनानस्यासुरवमिवमुखमग्रेस्थितान् भीष्मादीन् निरीक्ष्येत्यर्थः स्वजनमुखाद्विमुखस्यनिघ्नस्य तदुक्तं गीतासु एवमुक्त्वाऽर्जुनः संरव्येरथोपस्थउपाविशत् विसृज्यसशरंचापंशोकसंविग्नमानसइति कुमतिमहंहंनेत्यादिकुबुद्धिम् ३६ ममतुमहांतमनुग्रहंकृत वानित्याह द्वाभ्याम् स्वनिगमम् अशस्त्रएवाहंसाहाय्यमात्रंकरिष्यामीत्येवंभूतांस्वप्रतिज्ञांहित्वा श्रीकृष्णंशस्त्रंग्राहयिष्यामीत्येवंरूपांमत्प्रतिज्ञामृतंसत्यं यथाभवतितथा अधिअधिकांकर्तुंयोरथस्थः सन्नवप्लुतः सहसैवावतीर्णः सन् योऽभ्ययात् अभिमुखमधावत् इभंहंतुंहरिःसिंहइवकिंभूतः धृतोरथच

सपदिसरिववचोनिशम्यमध्येनिजपरयोर्बलयोरथंनिवेश्य स्थितवतिपरसैनिकायुरक्ष्णाहृतवतिपार्थसरवेरतिर्ममास्तु ३५ व्यव हितपृतनामुखंनिरीक्ष्यस्वजनवधाद्विमुखस्यदोषबुद्ध्या कुमतिमहरदात्मविद्यया यश्चरणरतिः परमस्यतस्यमेऽस्तु ३६ स्वनिग ममपहाय मत्प्रतिज्ञामृतमधिकर्तुमवप्लुतोरथस्थः धृतरथचरणोऽभ्ययाच्चलद्गुर्हरिरिवहंतुमिभंगतोत्तरीयः ३७ शितविशिखह तोविशीर्णदंशः क्षतजपरिप्लुतआततायिनोमे प्रसभमभिससारमद्वधार्थंसभवतुमेभगवान्गतिर्मुकुंदः ३८ विजयरथकुटुंबआत्त तोत्रेधृतहयरश्मिनितच्छ्रियेक्षणीये भगवतिरतिरस्तुमेमुमूर्षोर्यमिहनिरीक्ष्यहतागताःस्वरूपम् ३९

रणः चक्रंयेनसः तदाचसंरंभेणमात्तु ष्यनात्यविस्मृतेरुदरस्थसर्वभूतभुवनभारेणप्रतिपदंचलद्गुः चलंतीगौः पृथ्वीयस्मात्सः तेनैवसंरंभेणपथिगतंपतितमुत्तरीयंवस्त्रंयस्यससमुकुंदोमेगतिर्भव- त्वित्युत्तरेणान्वयः ३७ एवंयदाभ्ययात्तदास्मयमानस्याततायिनोधन्विनोमेशितैस्तीक्ष्णैर्विशिखैर्हतः अतोविशीर्णदंशः ध्वस्तकवचः क्षतजेनरुधिरेणपरिप्लुतः व्याप्तः सन् प्रसभंबलाद्वारयंतमर्जुनमप्यतिक्रम्यमद्वधार्थमभिससार अभिजगाम एवंयोलोकप्रतीत्याऽर्जुनपक्षपातीवलक्षितः वस्तुतस्तुममैवानुग्रहंकृत वान् यन्मद्भक्तेनोक्तंवचोमामृषा स्त्विति सभगवान्मेगतिर्भवत्वित्यर्थः ३८ तदेवमन्यायैरपिभृत्यरक्षाव्यग्रेकृष्णेरतिमाशास्ते विजयोऽर्जुनः तस्यएवरथकुटुं बमकृत्यैरपिरक्षणीयोयस्यतस्मिन् आत्तंतोत्रंप्रतोदोयेनतस्मिन् धृताअश्वतेहयानांरश्मयः प्रग्रहास्तेसंतियस्यतस्मिन् श्रीत्यादिभ्यश्चेत्यनकारांतादुपिर- श्मिशब्दादिनिः तच्छ्रियातयासारथ्यश्रियाईक्षणीये[illegible]मुमूर्षोर्मर्तुमिच्छोः नन्वन्यायवर्तिनिकिमितिरतिः प्रार्थ्यतेऽतआह भगवत्यभिंत्येऽस्मिर्यतेन दाह इहयुद्धेहताः सर्वेयं[illegible]यांतस्समानं[illegible]पश्यन्नाह ३९ ५ ७ ७

स्तत्र धर्मेण युद्ध्यमानास्तत्स्वे … ललितगतिश्च विलासश्च रासादिः मंजुगत्यादिभिरात्मीयैस्तदीयैर्वा कल्पि-
तउरूमानः पूजायासांताः अतउत्कटेन मदेनांधा विवशाः … दर्को चन्त्वेन यस्य कृतं कर्म गोवर्द्धनोद्धरणादिकमनुकृतवत्यो गोपवध्वो यस्य प्रकृतिंस्व-
रूपमगन् अगमन् मकारलोपस्त्वार्षः किल प्रसिद्धम् तस्मिन्मेरतिरस्त्विति पूर्वेणैवान्वयः ४० जगत्पूज्यतामनुस्मरन्नाह मुनिगणैर्नृपवर्यैश्च संकुले-
व्याप्ते अंतः सदसि सभामध्ये युधिष्ठिरस्य राजसूये एषां मुनिगणादीनां ईक्षणीयः अहोरूपमहोमहिमेत्येवमाश्चर्येण विलोकनीयः सन्नुपपेदे आप ए-
षजगतामात्मा मम दृशिगोचरः दृष्टिविषयः सन्नाविः प्रकटो वर्त्तते अहोमे भाग्यमिति भावः ४१ सोऽहं कृतार्थोऽस्मीत्याह तमिममजंसम्यगधिगतः प्रा-
प्तोऽस्मि सम्यक्त्वमाह विधूतभेदमोहः तदर्थंभेदस्यौपाधिकत्वमाह आत्मकल्पितानां स्वयंनिर्मितानां शरीरभाजां प्राणिनां हृदिहृदि प्रतिहृदयं धिष्ठित

ललितगतिविलासवल्गुहासप्रणयनिरीक्षणकल्पितोरुमानाः कृतमनुकृतवत्यउन्मदांधाः प्रकृतिमगन्किलयस्य गोपवध्वः ४० मु
निगणनृपवर्यसंकुलेंऽतः सदसि युधिष्ठिरराजसूय एषाम् अर्हणमुपपेद ईक्षणीयो मम दृशिगोचर एष आविरात्मा ४१ तमिममहम
जं शरीरभाजां हृदिहृदिधिष्ठितमात्मकल्पितानाम् प्रतिदृशमिव नैकधाऽर्कमेकं समधिगतोऽस्मि विधूतभेदमोहः ४२ सूतउवाच
कृष्णएवं भगवति मनोवाग्दृष्टिवृत्तिभिः आत्मन्यात्मानमावेश्य सोंऽतःश्वास उपारमत् ४३ संपद्यमानमाज्ञाय भीष्मंब्रह्मणिनिष्क
ले सर्वेबभूवुस्ते तूष्णींवयांसीव दिनात्यये ४४ तत्र दुंदुभयो नेदुर्देवमानववादिनाः शशंसुः साधवो राज्ञां खात्पेतुः पुष्पवृष्टयः ४५ तस्य
निर्हरणादीनि संपरेतस्य भार्गव युधिष्ठिरः कारयित्वा मुहूर्तं दुःखितोऽभवत् ४६ तुष्टुवुर्मुनयो हृष्टाः कृष्णं तद्गुह्यनामभिः ततस्ते कृष्ण
हृदयाः स्वाश्रमान्प्रययुः पुनः ४७ ततो युधिष्ठिरो गत्वा सहकृष्णो गजाह्वयम् पितरं सांत्वयामास गांधारीं च तपस्विनीम् ४८ पित्रा चानुमतो
राजा वासुदेवानुमोदितः चकार राज्यं धर्मेण पितृपैतामहं विभुः ४९ इति श्रीभागवते महापुराणे प्रथमस्कंधे युधिष्ठिरराज्यप्रलंभो
नाम नवमोऽध्यायः ९ शौनक उवाच हत्वा स्वरिक्थस्पृध आततायिनो युधिष्ठिरो धर्मभृतां वरिष्ठः सहानुजैः प्रत्यवरुद्धभोजनः क
थं प्रवृत्तः किमकारषीत्ततः १

मधिष्ठितम् अकारलोपस्त्वार्षः नैकधा अनेकधा अधिष्ठानभेदादनेकधा भातमित्यर्थः अत्र दृष्टांतः सर्वप्राणिनां दृशं दृशं प्रति
एकमेवार्कमनेकधा प्रतीतमिवेति ४२ मनोवाग्दृष्टीनां वृत्तिभिः परमात्मनि श्रीकृष्णे अंतरेऽवलीनः श्वासो यस्य सः ४३ निष्कले निरुपाधौ संपद्यमानं मिलितमा-
ज्ञाय आलक्ष्य ४४ देवैर्मानवैश्च वादिताः राज्ञां मध्ये ये साधवः अनसूयवः ४५ निर्हरणादीनि दाहसंस्कारादीनि सम्यक्परेतस्य मुक्तस्यापीत्यर्थः ४६ ४७ पितरं धृतरा
ष्ट्रम् तपस्विनीं संतापवतीम् ४८ राजा युधिष्ठिरः ४९ इति प्र॰ नवमोऽध्यायः ९ दशमे कृतकार्यस्य हस्तिनापुरतो हरेः स्त्रीभिः संस्तूयमानस्य वर्ण्यते द्वारकागमः १ रा
ज्यं चकारेत्युक्तं तत्र पृच्छति हत्वेति स्वस्य रिक्थे धने स्पर्द्धंते स्पृयंते तथा यद्वा स्वरिक्थाय स्पृधः संग्रामो येषां ते एव धनादिहरणादाततायिनस्तान्हत्वा प्रत्यवरुद्धभोज
नः बंधुवधदुःखेन संकुचितभोगः राज्यलाभेन प्राप्तभोगो वा कथं राज्ये प्रवृत्तः प्रवृत्तो वा ततः किमकार्षीत् १

राज्यप्रवृत्तः श्रीकृष्णस्य प्रीतिं पर्यालोच्य प्रवृत्त इत्याशयेनोत्तरमाह वंशांकुरोः संरोहयित्वा परीक्षिद्रक्षणेन संरोप्य अंकुरितं कृत्वा कथंभूतम् वंशदवाग्निनिर्ह
नं वंश एव दवो वनं तस्मादुद्भूतो यः क्रोधरूपोऽग्निः तेन निर्हृतं दग्धं निजराज्ये निवेश्य च २ प्रवृत्तौ हेतुमुक्त्वा किमकार्षीदित्यस्योत्तरमाह निशम्येति प्रवृत्तं यद्वि
ज्ञानं परमेश्वराधीनं जगन्नस्वतंत्रमित्येवं भूतेन विधूतो विभ्रमोऽहं कर्तेत्येवं भूतो मोहो यस्य सः अनुजैरनुवर्तितः सेवितः सन् अजितः श्रीकृष्ण एवाश्रयो य
स्य सः परिधिः समुद्रस्तत्पर्यंतां गां पृथिवीं पालयामास ३ तस्य राज्यमनुवर्णयति काममिति त्रिभिः मही सर्वकामदोग्ध्री बभूव व्रजान् गोष्ठानि ऊधस्वतीः ऊ
धस्वत्यः ऊधः क्षीराशयः स्थूलोधस इत्यर्थः सिषिचुरभ्यषिंचन् ४ अन्वृतु ऋतावृतौ ५ आधयो मनोव्यथाः व्याधयो रोगाः क्लेशाः शीतोष्णादिकृताः दैवं च भू
तानि च आत्मा च हेतुर्येषामाधिदैविकादीनां ते जंतूनां नाभवन् ६ इदानीं द्वारकागमनं निरूपयितुमाह उषित्वेति स्वसुः सुभद्रायाः ७ तं युधिष्ठिरम् ८ सुयु

सूत उवाच वंशांकुरोर्वंशदवाग्निनिर्हृनं संरोहयित्वा भवभावनो हरिः निवेशयित्वा निजराज्य ईश्वरो युधिष्ठिरं प्रीतमना बभूव ह २ नि
शम्य भीष्मोक्तमथाच्युतोक्तं प्रवृत्तविज्ञानविधूतविभ्रमः शशास गामिंद्र इवाजिताश्रयः परिध्युपांतामनुजानुवर्तितः ३ कामं ववर्ष पर्ज
न्यः सर्वकामदुघा मही सिषिचुः स्म व्रजान् गावः पयसोधस्वतीर्मुदा ४ नद्यः समुद्रा गिरयः सवनस्पतिवीरुधः फलंत्योषधयः सर्वाः का
ममन्वृतु तस्य वै ५ नाधयो व्याधयः क्लेशा दैवभूतात्महेतवः अजातशत्रावभवन् जंतूनां राज्ञि कर्हिचित् ६ उषित्वा हास्तिनपुरे मासान्कति
पयान् हरिः सुहृदां च विशोकाय स्वसुश्च प्रियकाम्यया ७ आमंत्र्य चाभ्यनुज्ञातः परिष्वज्याभिवाद्य तम् आरुरोह रथं कैश्चित्परिष्वक्तोऽ
भिवादितः ८ सुभद्रा द्रौपदी कुंती विराटतनया तथा गांधारी धृतराष्ट्रश्च युयुत्सुर्गौतमो यमौ ९ वृकोदरश्च धौम्यश्च स्त्रियो मत्स्यसुता
दयः नसेहिरे विमुह्यंतो विरहं शार्ङ्गधन्वनः १० सत्संगान्मुक्तदुःसंगो हातुं नोत्सहते बुधः कीर्त्यमानं यशो यस्य सकृदाकर्ण्य रोचनम् ११ त
स्मिन्न्यस्तधियः पार्थाः सहेरन्विरहं कथम् दर्शनस्पर्शसंलापशयनासनभोजनैः १२ सर्वे तेऽनिमिषैरक्षैस्तमनुद्रुतचेतसः वीक्षंतः स्ने
हसंबद्धा विचेलुस्तत्र तत्र ह १३ न्यरुंधन्नुद्गलद्बाष्पमौत्कंठ्याद्देवकीसुते निर्यात्यगारान्नोऽभद्रमिति स्याद्बांधवस्त्रियः १४

त्सुः धृतराष्ट्राद्वैश्यायां जातः गौतमः कृपः यमौ नकुलसहदेवौ ९ अन्याश्च स्त्रियः मत्स्यसुता उत्तरा तस्याः पुनर्ग्रहणं गर्भरक्षककृष्णविरहे मोहाधिक्यात् यद्वा
मत्स्यसुता सत्यवती १० तेषां कृष्णविरहासहने कैमुत्यन्यायेनाह सत्संगादिति द्वाभ्याम् सतां संगाद्धेतोर्मुक्तः पुत्रादिविषयो दुःसंगो येन सः सद्भिः कीर्त्य
मानं रुचिकरं यस्य यशः सकृदप्याकर्ण्य सत्संगं त्यक्तुं न शक्नोति ११ दर्शनादिभिस्तस्मिन् श्रीकृष्णे न्यस्ताऽभ्यस्ता धीर्येषां ते १२ अत एवानिमिषैर्नेत्रैः त
मेव वीक्षमाणास्तत्र तत्राहैणा नयनाद्यर्थं चलंतिस्म यतः स्नेहेन सम्यग्बद्धाः अत एव तमनुद्रुतानि गतानि चेतांसि येषां ते १३ अगारान्निर्याति निर्गच्छति
सति औत्कंठ्याद्धेतोः उ[illegible] बाष्पमश्रु[illegible] तत्र हेतुः अभद्रं नोऽस्याद् अमंगलं माभूदित्येतदर्थम् १४

मृदंगादयो दशवाद्यभेदो [illegible] स्मितपूर्व [illegible] र्द्धद्वातस्याईशः जितनिद्रोऽर्जुनः १७ व्यजने चामरे जगृहतुः मधुपतिः श्रीकृष्णः १८ सत्याः श्रीकृष्णे तासामव्यभिचारात् किंतु नानुरूपाश्च ता अनुरूपाश्च निर्गुणस्य परमानंदस्य स्वसंवीभवेत्यादयो नानुरूपाः गुणात्मनो मानुष्यनाट्यावतारेऽनुरूपाश्चेत्यर्थः १९ सर्वासां श्रुतीनां मनोहरः उपनिषदोऽपि मूर्तिमत्यस्तं संजल्पमभ्यनंदन्नित्यर्थः २० तत्र तेजःसौंदर्याद्यतिशयेन विस्मिताभ्यः सखीभ्योऽन्याः स्त्रियः कथयंति नात्र विस्मयः कार्यः साक्षादीश्वरत्वादस्येति स वाइति चतुर्भिः वै स्मरणे किलेति प्रसिद्धप्रमाणद्योतकम् य एक एवाद्वितीयः पुरुष आसीत्स एवायं श्रीकृष्णः कुत्र आसीत् अविशेषे आत्मनि निष्प्रपंचे निजरूपे कदा अग्रे गुणेभ्यः गुणक्षोभात्पूर्वम् तथा निशि प्रलये च तस्य लक्षणम् जगतामात्मनि जीवे निमीलितात्मनि निमीलितात्मन्निति लुप्तसप्तम्यंतं पदम् जातावेकवचनम् ईश्वरे लीनरूपेषु जीवेषु सत्स्वित्यर्थः ननु जीवानां ब्रह्मत्वात् कथं लयः तत्राह सुप्तासु शक्तिषु सतीषु जीवोपाधिभूतसत्त्वादिशक्तिलय एव जीवलय इत्यर्थः २१ तदेवं सृष्टेरादौ प्रलयानंतरं च निष्प्रपंचावस्थानमुक्त्वा सृष्टिप्र

मृदंगशंखभेर्यश्च पणवानकगोमुखाः धुंधुर्यानकघंटाद्या नेदुर्दुंदुभयस्तथा १५ प्रासादशिखरारूढाः कुरुनार्यो दिदृक्षया ववृषुः कुसुमैः कृष्णं प्रेमव्रीडास्मितेक्षणाः १६ सितातपत्रं जग्राह मुक्तादामविभूषितम् रत्नदंडं गुडाकेशः प्रियः प्रियतमस्य ह १७ उद्धवः सात्यकिश्चैव व्यजने परमाद्भुते विकीर्यमाणः कुसुमै रेजे मधुपतिः पथि १८ अश्रूयंताशिषः सत्यास्तत्र तत्र द्विजेरिताः नानुरूपानुरूपाश्च निर्गुणस्य गुणात्मनः १९ अन्योऽन्यमासीत्संजल्प उत्तमश्लोकचेतसाम् कौरवेंद्रपुरस्त्रीणां सर्वश्रुतिमनोहरः २० स वै किलायं पुरुषः पुरातनो य एक आसीदविशेष आत्मनि अग्रे गुणेभ्यो जगदात्मनीश्वरे निमीलितात्मन्निशि सुप्तशक्तिषु २१ स एव भूयो निजवीर्यचोदितां स्वजीवमायां प्रकृतिं सिसृक्षतीम् अनामरूपात्मनि रूपनामनी विधित्समानोऽनुससार शास्त्रकृत् २२ स वा अयं यत्पदमत्र सूरयो जितेंद्रिया निर्जितमातरिश्वनः पश्यंति भक्त्युत्कलितामलात्मना नन्वेष सत्त्वं परिमार्ष्टुमर्हति २३

लययोर्मध्ये सप्रपंचावस्थानमाहुः स एव अप्रच्युतस्वरूपस्थितिरेव प्रकृतिमनुसंसाराधिष्ठितवान् भूयः पुनः सृष्टिप्रवाहस्यानादित्वात् कीदृशीम् निजवीर्यचोदितां स्वकालशक्तिप्रेरिताम् स्वांशभूतानां जीवानां मायां मोहिनीम् अत एव सिसृक्षतीं स्रष्टुमिच्छंतीम् किमर्थमनुससार अनामरूपे आत्मनि जीवे रूपनामनी विधातुमिच्छन् उपाधिसृष्ट्या जीवानां भोगायेत्यर्थः कर्माणि च विधातुं वेदान् कृतवानित्याहुः शास्त्रकृदिति २२ अस्य दर्शनमति दुर्लभमस्माभिर्लब्धमित्याहुः स वै-अयम् यस्य पदं स्वरूपमंघ्रिं वा निर्जितो मातरिश्वा प्राणो यैः कृत्स्वत्वमार्षम् ते सूरय एव पश्यंति केन भक्त्योत्कलित उत्कंठितः अमलो य आत्मा बुद्धिस्तेन दृश्यते त्वग्र्यया बुद्ध्येति श्रुतेः बुद्धिवैमल्यस्याप्ययमेव हेतुरित्याहुः ननु हे सखि एष एव सत्त्वं बुद्धिं परिमार्ष्टुं सम्यक् शोधयितुमर्हति ननु योगादय इत्यर्थः यद्वा नु अहो एष सत्त्वं ज्ञानं परिमार्ष्टुं नाशयितुं दूरगमनेन अप्रत्यक्षीभवितुं नार्हति किं त्वनेन सहैवास्माभिर्गंतव्यमित्यर्थः २३

पुण्यश्लोकतामाहुः हेसखि योवेदेषु रहस्यागमेषु च रहस्यनिरूपकैरनुगीत सत्कथः अन्वनुगीताः सत्यः कथायस्य स एवायम् गानप्रकारमाहुः यएक ई-
शइत्यादि २४ एवंभूतस्य नानावतारे कारणमाहुः यदाहीति तमोव्याप्ताधीर्येषां ते नृपायदा अधर्मेणजीवंति केवलंप्राणान्पुष्णंति तत्रतदा एषएव भवाय-
स्थित्यै सत्त्वतः विशुद्धसत्त्वेन रूपाणि दधत् भगादीनि धत्ते प्रकटयति युगेयुगे तत्तदवसरे भगमैश्वर्यम् सत्यं सत्यप्रतिज्ञत्वम् ऋतं यथार्थोपदेशकत्व
म् दयांभक्तकृपाम् यशः अद्भुतकर्मत्वम् २५ विशेषतः श्रीकृष्णावतारसौभाग्यं वर्णयंति अहोऽइतिपंचभिः यत् यस्मादेषपुरुषोत्तमः प्रियः पतिः स्वजन्म
नायदोः कुलमंचति पूजयति सत्करोति अतः श्लाघ्यतमं तत् चंक्रमणेन च मधोर्वनं मथुरां सत्करोति अतस्तत्पुण्यतममिति तमबर्थस्याप्यत्यंतातिशयेऽ
त्वमिति तत्राप्याश्चर्यं अहोइत्युक्तम् २६ अहोबत अत्याश्चर्यम् किंतत् कुशस्थली द्वारका स्वर्गादुत्कृष्टा इति यत्तद्यशस्तस्यतिरस्कारी परिभवकर्त्री भुवश्चपु

सवा अयं सख्यनुगीतसत्कथो वेदेषु गुह्येषु च गुह्यवादिभिः यएकईशो जगदात्मलीलया सृजत्यवत्यत्ति न तत्र सज्जते २४ यदाह्यध
र्मेण तमोधियो नृपा जीवंति तत्रैष हि सत्त्वतः किल धत्ते भगं सत्यमृतं दयां यशो भवाय रूपाणि दधद्युगेयुगे २५ अहो अलं श्लाघ्यतमं
यदोः कुलं अहो अलंपुण्यतमं मधोर्वनम् यदेष पुंसामृषभः श्रियः प्रियः स्वजन्मना चंक्रमणेन चांचति २६ अहो बत स्वर्यशसस्तिरस्क
री कुशस्थली पुण्ययशस्करी भुवः पश्यंति नित्यं यदनुग्रहेषितस्मितावलोकं स्वपतिं स्म यत्प्रजाः २७ नूनं व्रतस्नानहुतादिनेश्वरः समर्चि
तो ह्यस्य गृहीतपाणिभिः पिबंति याः सख्यधरामृतं मुहुर्व्रजस्त्रियः संमुमुहुर्यदाशयाः २८ या वीर्यशुल्केन हृताः स्वयंवरे प्रमथ्य चै
द्यप्रमुखान्हि शुष्मिणः प्रद्युम्नसांबांबसुता दयोऽपरा याश्चाहृता भौमवधे सहस्रशः २९ एताः परं स्त्रीत्वमपास्तपेशलं निरस्तशौ
चं बत साधु कुर्वते यासां गृहात्पुष्करलोचनः पतिर्न जात्वपैत्याहृतिभिर्हृदि स्पृशन् ३० एवंविधा गदंतीनां स गिरः पुरयोषिताम् निरी
क्षणेनाभिनंदन् सस्मितेन ययौ हरिः ३१

न्ययशः कर्त्री भवति यद्यतः यत्रत्याः सर्वाः प्रजाः स्वानुग्रहेण इषितं प्रेषितं यत्स्मितं तत्पूर्वावलोको यस्य त
म् यद्वा अनुग्रहार्थमिषितमिष्टम् स्वस्यात्मनः पतिं श्रीकृष्णम् नतु पित्रादिवत् देहमात्रपतिं नित्यं पश्यंति स्म उषितमिति पाठे स्वानुग्रहार्थमुषितं कृतनिवासं नेनेत्व
र्थः स्त्रीत्यर्थः २७ हे सखि अस्य गृहीतपाणिभिः पत्नीभिरीश्वरोऽयमेव नूनं जन्मांतरेषु समर्चितः यस्मिन्नधरामृते आशयश्चित्तं यासां ताः संमोहं प्रापुः इतिमनोह
रत्वमुक्तम् २८ एतत्प्रपंचः याइति द्वाभ्याम् वीर्यप्रभाव एव शुल्कं मूल्यं तेन शुष्मिणो बलिष्ठान् प्रद्युम्नः सांबश्च अंबश्च सुता यासां रुक्मिणीजांबवतीनाग्नजि
तीनां ता आदिर्यासां सत्यभामादीनां ताः याश्चापराः अस्य श्लोकस्योत्तरश्लोकेनान्वयः २९ एताः स्त्रीत्वमेव परं केवलं साधु शोभनं कुर्वते अपास्तं गतं पेशलं भद्रं
स्वातंत्र्यं यस्मात्तत् निरस्तं शौचं शुचित्वं यस्मात्तथाभूतमपि ... कदाचिदपि नापैति न निर्गच्छति आहृतिभिर्व्याहारैः यद्वा पारिजातादिप्रियवस्त्वाहरणैः हृ
दि स्पृशन्नानंदयन् ३० एवं ... गिरः ... हरिर्ययौ ३१

मधुद्विषो ऽपि गोपीथाय र[illegible] ...श्वरथपादानं सेनां गस्याश्चतुर्विधम् इत्यर्वं चतुरंगिणीं पृतनां सेनाम् ३२ पांडोः
कुरुवंशजत्वात् पांडवा अपि कौरवा एव तान् प्रियैः रुद्धवादी[illegible] ३३ कुरुक्षेत्रं कुरुदेशांतरगतमेव क्रमोऽत्र न विवक्षितः ३४ मरुर्निरुदको देशः धन्वोऽल्पोदकः
आनर्त्ताख्यो द्वारकादेशः स विभुः उपागात् प्राप्तः हे भार्गव मनाक् ईषत् श्रांता वाहा यस्य सः ३५ तत्र तत्र देशे तत्रत्यैर्जनैः प्रत्युद्यतानि निवेदितान्यर्हणान्युपाय
नानि यस्मै सः सायमपराह्णे पश्चाद्दिशं पश्चिमां दिशं भेजे प्राप्तः तदा च गविष्ठः स्वर्गस्थः सूर्यो गां समुद्रं गतः प्रविष्टोऽस्तंगत इत्यर्थः अद्भ्यो वा एष प्रातरुदेत्य
पः सायं प्रविशतीति श्रुतेः यद्वा तदा सायंकाले जाते रथादवतीर्य गविष्ठो भूमौ स्थितस्ततो गां जलाशयं गतः सन् पश्चाद्दिशं संध्यां भेजे उपासितवानित्यर्थः ३६
इति प्रथमे टीकायां दशमोऽध्यायः १० आनर्त्तैः स्तूयमानस्य पुरीं निर्विश्य बंधुभिः एकादशे रतिः सम्यग्यादवेंद्रस्य वर्ण्यते १ उत्सवै रुच्चलत्सौरसुदं

अजातशत्रुः पृतनां गोपीथाय मधुद्विषः परेभ्यः शंकितः स्नेहात् प्रायुंक्त चतुरंगिणीम् ३२ अथ दूरागतान् शौरिः कौरवान् विरहातुरा
न् सन्निवर्त्य दृढं स्निग्धान् प्रायात् स्वनगरीं प्रियैः ३३ कुरुजांगलपांचालान् शूरसेनान् सयामुनान् ब्रह्मावर्त्तं कुरुक्षेत्रं मत्स्यान् सार
स्वतानथ ३४ मरुधन्वमतिक्रम्य सौवीराभीरयोः परान् आनर्त्तान् भार्गवोपागात् श्रांतवाहो मनाग्विभुः ३५ तत्र तत्र ह तत्रत्यैर्हरिः प्र
त्युद्यतार्हणः सायं भेजे दिशं पश्चाद्गविष्ठो गां गतस्तदा ३६ इति श्रीभागवते म॰ प्रथमस्कंधे दशमोऽध्यायः १० सूत उवाच
आनर्त्तान् स उपव्रज्य स्वृद्धान् जनपदान् स्वकान् दध्मौ दरवरं तेषां विषादं शमयन्निव १ स उच्चकाशे धवलोदरो दरोऽप्युरुक्रमस्याध
रशोणशोणिमा दाध्मायमानः करकंजसंपुटे यथाब्जखंडे कलहंस उत्स्वनः २ तमुपश्रुत्य निनदं जगद्भयभयावहम् प्रत्युद्ययुः प्र
जाः सर्वा भर्त्तृदर्शनलालसाः ३ तत्रोपनीतबलयो रवेर्दीपमिवादृताः आत्मारामं पूर्णकामं निजलाभेन नित्यदा ४ प्रीत्युत्फुल्लमुखाः
प्रोचुर्हर्षगद्गदया गिरा पितरं सर्वसुहृदमवितारमिवार्भकाः ५ नताः स्म ते नाथ सदांघ्रिपंकजं विरिंचवैरिंच्यसुरेंद्रवंदितम् परायणं
क्षेममिहेच्छतां परं न यत्र कालः प्रभवेत्परः प्रभुः ६

च्चध्वजतोरणम् उल्लसद्रत्नदीपालिः स्वपुरं प्रभुराविशत् २ स्वृद्धान् समृद्धान् दरवरं पांचजन्यं
शंखं दध्मौ वादितवान् १ स इति दरः शंखः उच्चकाशे अतिशयेन शुशुभे कथंभूतः दरः करकंजसंपुटे दध्मायमानः आपूर्यमाणः धवलं उदरं यस्य सः उरुक्रमस्याधर
स्य यः शोणगुणस्तेन शोणिमा यस्य सः कथं उच्चकाशे अब्जखंडे रक्तकमलसमूहे कलहंसो राजहंसः उच्चशब्दो यथा तद्वत् २ जगतो यद्भयं तस्य भयावहम् प्रत्युद्ययुः
प्रत्युज्जग्मुः भर्तुर्दर्शने लालसमौत्सुक्यं यासां ताः ३ तत्र तस्मिन् श्रीकृष्णे उपनीताः समर्पिता बलय उपायनानि याभिस्ताः निरपेक्षेऽपि तस्मिन्नादरेण समर्पणे दृ
ष्टांतः रवेर्दीपमिवेति पितरमर्भका इव तं सर्वसुहृदमवितारमूचुरित्युत्तरेणान्वयः सुहृत्त्वेनैवावितारं न तु कामेन अत्र हेतुः आत्मारामम् तत्रापि हेतुः परमा
नंदनिजस्वरूपलाभेनैव पूर्णकामं ४ ५ विरिंचो ब्रह्मा वैरिंच्याः सनकादयः इह संसारे परं क्षेममिच्छतां परायणं परमं शरणम् कुतः परेषां ब्रह्मादीनां प्रभुरपि
कालो यत्र प्रभुर्न भवेत् ६

अतोभवायउद्भवायनोऽस्माकंत्वंभव हेविश्वभावन कृतिनः कृतार्थाः बभूविमजातावयम् ७ कृतार्थत्वमेवाहुः अहोभवतावयंसनाथाः स्म यद्यस्मात्तवरू-
पंपश्येम त्रैविष्टपानामपिदूरेदर्शनंयस्यतत् देवानामपिदुर्लभमित्यर्थः प्रेम्णायत्स्मितंतद्युक्तंस्निग्धंनिरीक्षणंयस्मिन् तदाननंयस्मिन् तद्रूपम् सर्वेषुचांगे-
षुसौभगंयस्मिन्तत् ८ अर्भकाइवसकरुणमाहुः यर्हियदा भोअंबुजाक्ष नोभवानितिपाठेन इत्यनादरेषष्ठी अस्मान् अनादृत्य अपससार अपहायजगाम
कुरून् हस्तिनापुरम् मधून् मथुरांवा तत्रतदारविंविना आंध्यादक्ष्णोर्यथा एवंतवनः त्वदीयानामस्माकमपीत्यर्थः ९ इतिचएवंविधाः अन्याश्चोचारिनावा-
चः शृण्वन् दृष्ट्यासाभिनंदावलोकनेनानुग्रहंकुर्वन् पुरींद्वारकांप्राविशत् १० तांद्वारकांस्तौति पंचभिः स्वतुल्यबलैर्मधुभोजादिभिर्गुप्तांरक्षिताम् ११ सर्वेषुऋतुषु

भवायनस्त्वंभवविश्वभावनत्वमेवमाताऽथसुहृत्पतिःपिता त्वंसद्गुरुर्नःपरमंचदैवतंयस्यानुवृत्त्याकृतिनोबभूविम ७अहोसनाथा
भवतास्मयद्वयंत्रैविष्टपानामपिदूरदर्शनम् प्रेमस्मितस्निग्धनिरीक्षणाननंपश्येमरूपंतवसर्वसौभगम् ८ यर्ह्यंबुजाक्षापससारभो
भवान्कुरून्मधून्वाऽथसुहृद्दिदृक्षया तत्राब्दकोटिप्रतिमःक्षणोभवेद्रविंविनाऽक्ष्णोरिवनस्तवाच्युत ९ इतिचोदीरितावाचःप्रजा-
नांभक्तवत्सलः शृण्वानोऽनुग्रहंदृष्ट्यावितन्वन्प्राविशत्पुरीम् १० मधुभोजदशार्हार्हकुकुरांधकवृष्णिभिः आत्मतुल्यबलैर्गुप्तांनागै-
र्भोगवतीमिव ११ सर्वर्तुसर्वविभवपुण्यवृक्षलताश्रमैः उद्यानोपवनारामैर्वृतपद्माकरश्रियम् १२ गोपुरद्वारमार्गेषु कृतकौतुकतोरणाम्
चित्रध्वजपताकाग्रैरंतःप्रतिहतातपाम् १३ संमार्जितमहामार्गरथ्यापणकचत्वराम् सिक्तांगंधजलैरुप्तांफलपुष्पाक्षतांकुरैः १४ द्वारि
द्वारिगृहाणांचदध्यक्षतफलेक्षुभिः अलंकृतांपूर्णकुंभैर्बलिभिर्धूपदीपकैः १५ निशम्यप्रेष्ठमायांतंवसुदेवोमहामनाः अक्रूरश्चोग्र-
सेनश्चरामश्चाद्भुतविक्रमः १६ प्रद्युम्नश्चारुदेष्णश्चसांबोजांबवतीसुतः प्रहर्षवेगोच्छ्वसितशयनासनभोजनाः १७ वारणेंद्रंपुरस्कृ-
त्यब्राह्मणैःससुमंगलैः शंखतूर्यनिनादेनब्रह्मघोषेणचादृताः प्रत्युज्जग्मूरथैर्हृष्टाः प्रणयागतसाध्वसाः १८

सर्वेविभवाः पुष्पादिसंपदो-
येषांते पुण्यवृक्षाः लताश्रमाः लतामंडपाश्चयेषुतैरुद्यानादिभिः वृतायेपद्माकराः सरांसितैः श्रीः शोभायस्यांताम् उद्यानंफलप्रधानम् उपवनंपुष्पप्रधानम् आरामः
क्रीडार्थंवनम् १२ गोपुरंपुरद्वारम् द्वारंगृहद्वारम् कृतानि कौतुकेनोत्सवेनतोरणानियस्यांताम् गरुडादिचिन्हांकितध्वजाः जयप्रदयंत्रांकिताः पताकाः चित्राणांध्वज-
पताकानामग्रैः अंतःप्रतिहत आतपोयस्यांताम् १३ संमार्जितानिनिःसारितरजस्कानिमहामार्गादीनियस्यांताम् महामार्गाः राजमार्गाः रथ्याः इतरमार्गाः
आपणकाः पण्यवीथयः चत्वराण्यंगणानि फलादिभिरुप्तामवकीर्णाम् १४ १५ प्रेष्ठमंतरात्मानमायांतंनिशम्यश्रुत्वा वसुदेवादयः प्रत्युज्जग्मुरितिचतुर्थे-
नान्वयः १६ प्रहर्षवेगेनउच्छ्वसितानिउल्लंघितानिशयनादीनि[illegible]स्तेश्वसप्लुतगतो १७ वारणेंद्रंमंगलार्थंपुरतः कृत्वासुमंगलैः सुमंगलंपुष्पादितद्युक्तपा-
णिभिः ब्रह्मघोषोमंत्रप[illegible] [illegible]

वारमुख्यानटादयश्च प्रत्य... ...लसत्कुंडली... ...वदनेषु श्रीः शोभायासांताः वारमुख्यानर्त्तक्योवेश्याइतियावत् १९ अद्भु
तानिचेतिचकारस्यबंदिनश्चेत्यन्वयः नटानवरसाभिनयचतुराः तालाद्यनुसारेणनृत्यंतोनर्त्तकाः गंधर्वागायकाः सूताःपौराणिकाः मोक्ताभागधावं-
शशंसकाः बंदिनस्त्वमलज्ञाः प्रस्तावसदृशोक्तयः तेसर्वेगायंतिचेतिचकारस्यान्वयः २० यथाविधियैः सहयथोचितंतैस्तथासमागमंकृत्वासर्वेषांमा
नंकृतवानित्यर्थः २१ तदाह प्रह्वेति प्रह्वंप्रह्वत्वंशिरसानतिः अभिवादनंवाचानतिः आश्वास्याभयंदत्वाश्वपाकानभिव्याप्य वरैरभीष्टदानैश्चमा
नंकृतवान् २२ अन्यैश्चबंदिभिः २३ तस्येक्षणेनमहानुत्सवोयासांताः २४ यत्यस्मात्नित्यंसदा अच्युतंनिरीक्षमाणानामपिदृशोनैवतृप्यंति अत-
आरुरुहुः कथंभूतम् श्रियःशोभायाःधामस्थानमंगंयस्यतं २५ एतदेवाभिनयेनाह श्रियोलक्ष्म्याः यस्योरः वक्षःनिवासःयस्य मुखंसर्वप्राणिनां

वारमुख्याश्चशतशोयानैस्तद्दर्शनोत्सुकाः लसत्कुंडलनिर्भातकपोलवदनश्रियः १९ नटनर्तकगंधर्वाःसूतमागधबंदिनः गायंति
चोत्तमश्लोकचरितान्यद्भुतानिच २० भगवांस्तत्र बंधूनां पौराणामनुवर्तिनाम् यथाविध्युपसंगम्य सर्वेषांमानमादधे २१ प्रह्वाभि
वादनाश्लेषकरस्पर्शस्मितेक्षणैः आश्वास्यचाश्वपाकेभ्योवरैश्चाभिमतैर्विभुः २२ स्वयंचगुरुभिर्विप्रैः सदारैःस्थविरैरपि आशी
र्भिर्युज्यमानोऽन्यैर्बंदिभिश्चाविशत्पुरम् २३ राजमार्गंगते कृष्णेद्वारकायाःकुलस्त्रियः हर्म्याण्यारुरुहुर्विप्रतदीक्षणमहोत्सवाः २४
नित्यंनिरीक्षमाणानांयदपिद्वारकौकसाम् नवितृप्यंतिहिदृशःश्रियोधामांगमच्युतम् २५ श्रियोनिवासोयस्योरःपानपात्रंमुखंदृ
शाम् बाहवोलोकपालानांसारंगाणांपदांबुजम् २६ सितातपत्रव्यजनैरुपस्कृतःप्रसूनवर्षैरभिवर्षितःपथि पिशंगवासावनमा
लयाबभौघनोयथाऽर्कोडुपचापवैद्युतैः २७ प्रविष्टस्तुगृहंपित्रोःपरिष्वक्तःस्वमातृभिः ववंदेशिरसासप्तदेवकीप्रमुखामुदा २८
ताःपुत्रमंकमारोप्यस्नेहस्नुतपयोधराः हर्षविह्वलितात्मानःसिषिचुर्नेत्रजैर्जलैः २९ अथाविशत्स्वभवनंसर्वकाममनुत्तमम् प्रासा
दायत्रपत्नीनांसहस्राणिचषोडश ३०

दृशांसौंदर्यामृतपानायपात्रम् यस्यबाहवोलोकपालानांनिवासः सारंश्रीकृष्णंगायंतीतिसारंगाः भक्तास्ते
षांयस्यपादांबुजंनिवासः तन्निरीक्षमाणानांदृशइतिपूर्वेणैवान्वयः २६ सितैरातपत्रव्यजनैरुपस्कृतोमंडितः अर्कश्चोडुपोनक्षत्रसहितश्चंद्रश्च चापमिंद्र
धनुश्चवैद्युतंविद्युत्तेजश्चतैः अर्कश्छत्रस्योपमानम् नक्षत्राणिपुष्पवृष्टेः चंद्रःपरिभ्रमकृतमंडलाकारयोश्चामरव्यजनयोः चापंवनमालायाः विद्युत्तेजः
पिशंगवाससोः अभूतोपमेयम् यदिघनस्योपरिसूर्यबिंबम् उभयतश्चंद्रौ सर्वतोनक्षत्राणि मध्येचमिलितंचापद्वयम् स्थिरंविद्युत्तेजश्चयदिभवेत्त
र्हिसघनोयथाभातितथाहरिर्बभावित्यर्थः २७ देवकीप्रमुखाः सप्तववंदइतिमातृसौंदर्यादादरविशेषज्ञापनार्थमुक्तम् अष्टादशापिवसुदेवभार्यामा
तृतुल्यत्वान्नमस्कृताएव २८ २९ सहस्राणिचषोडशेतिचकारादष्टोत्तरशताधिकानीतिज्ञेयम् ३० ७ ७ ७

प्रोष्य देशांतरे उषित्वा आरात् दूरादेव विलोक्य संजातो मनसि महोत्सवो यासां ताः आसनादाशयाच्च आसनात् देहेनोत्तस्थुः आशयोंऽतः करणं तस्माद
प्यात्मनाउत्तस्थुः श्रीकृष्णेनात्मनः संश्लेषेंऽतः करणव्यवधानमपिनासहंतेत्यर्थः व्रीडितानि लोचनान्याननानि च यासां ताः अपांगैरेव वीक्षणात् व्रीडि
तलोचनाः अवनतमुखत्वात् व्रीडिताननाः साकं व्रतैरिति हास्यक्रीडावर्जनादि नियमा अपिताप्यउत्तस्थुरित्यर्थः धृतव्रताएवोत्तस्थुरिति वा व्रतानि च
याज्ञवल्क्योक्तानि क्रीडां शरीरसंस्कारं समाजोत्सवदर्शनम् हास्यं परगृहेयानं त्यजेत्प्रोषितभर्तृकेति ३१ आयांतं तं पतिं दर्शनात्पूर्वमात्मनाबुद्ध्यापरि
रेभिरे ततो दृष्टिभिः ततः समीपमागतमात्मजैः पुत्रैर्गृहीतकंठमालिंगयंत्य इव स्वयमालिंगितवत्य इत्यर्थः अत्र हेतुः दुरंतभावा गंभीराभिप्रायाः तदा च
तासां नेत्रयोर्निरुद्धमप्यंबु बाष्पं वैक्लव्यात् वैवश्यात् आस्रवत् ईषत्सुस्राव अतएव धैर्यहान्या विलज्जतीनाम् हे भृगुवर्य चित्रं भृणु विति ३२ पार्श्वगतः समीपस्थः

पत्न्यः पतिं प्रोष्य गृहानुपागतं विलोक्य संजातमनोमहोत्सवाः उत्तस्थुरारात्सहसासनाशयात्साकं व्रतैर्व्रीडितलोचनाननाः ३१ तमात्मजै
र्दृष्टिभिरंतरात्मना दुरंतभावाः परिरेभिरे पतिम् निरुद्धमप्यास्रवदंबु नेत्रयोर्विलज्जतीनां भृगुवर्य वैक्लवात् ३२ यद्यप्यसौ पार्श्वगतो र
होगतस्तथाऽपि तस्यांघ्रियुगं नवं नवम् पदे पदे का विरमेत तत्पदाच्चलाऽपि यच्छ्रीर्न जहाति कर्हिचित् ३३ एवं नृपाणां क्षितिभारजन्मनाम
क्षौहिणीभिः परिवृत्ततेजसाम् विधाय वैरं श्वसनो यथाऽनलं मिथो वधेनोपरतो निरायुधः ३४ स एष नरलोकेऽस्मिन्नवतीर्णः स्वमाय
या रेमे स्त्रीरत्नकूटस्थो भगवान्प्राकृतो यथा ३५ उद्दामभावपिशुनामलवल्गुहासव्रीडावलोकनिहतो मदनोऽपि यासाम् संमुह्य
चापमजहात्प्रमदोत्तमास्ता यस्येंद्रियं विमथितुं कुहकैर्न शेकुः ३६ तमयं मन्यते लोको ह्यसंगमपि संगिनम् आत्मौपम्येन मनुजं व्यापृण्वा
नं यतोऽबुधः ३७

तत्रापि रहोगतः एकांते प्रवर्त्तते स्म पदे पदे प्रतिक्षणं नवं नवमेव अत्र कैमुत्यन्यायः का विरमेतेति चलाचंचलस्वभावाऽपि ३३ उक्तं श्रीकृ
ष्णचरितं संक्षिप्याह एवमिति द्वाभ्याम् क्षितेर्भारायजन्म येषाम् अक्षौहिणीभिः कृत्वापरिवृत्तं सर्वतः प्रसृतं तेजः प्रभावो येषाम् श्वसनो वायुः वेणूनामन्योऽ
न्यसंघर्षेणानलं विधाय मिथो दाहेन यथोपशाम्यति तद्वत् ३४ स्त्रीरत्नकूटस्थः उत्तमस्त्रीकदंबस्थः ३५ नन्वेवं स्त्रीसंगादिभिः संसारप्रतीतेः कथं भगवा
नवतीर्ण इत्युच्यते तत्राह उद्दामेति द्वाभ्याम् यासामुद्दामो गंभीरो यो भावोऽभिप्रायः तस्य पिशुनः सूचकोऽमलो वल्गुः सुंदरो हासः व्रीडावलो कश्च ताभ्यां
निहतः अमदनः श्रीमहादेवोऽपि संमुह्य लज्जया चापं पिनाकमजहात् एवं प्रभावायाः स्त्रिय इत्येतावद्विवक्षितम् यद्वा भगवतो मोहिनीरूपेण महेशोऽ
पिमोहित एवमेताश्च हृद्विलासा एवेति तथोक्तम् ताः [illegible] र्विचित्रैर्यस्येंद्रियं मनः विमथितुं क्षोभयितुं न शक्ताः ३६ तं श्रीकृष्णमयं प्राकृतो लोकः
आत्मौपम्येन स्वसा [illegible] माणम् यतोऽयमबुधः अतत्त्वज्ञः ३७ ७ ७ ७

कुत इत्यपेक्षायामैश्वय [illegible] त् प्रकृतिस्थोऽपि तस्यागुणैः स्फरदुः [illegible] दिभिः सदानयुज्यत इति यत् यथा
आत्मस्थैरानंदादिभिरात्माश्रयाऽप्यबुद्धिर्नयुज्यते तद्वत् [illegible] त्रांतावा आत्मस्थैः सत्ताप्रकाशादिभिर्यथाबुद्धिर्युज्यते इति एवंवा असदात्मादेहः तत्रस्थै
र्गुणैस्तदाश्रयाबुद्धिस्तदुपाधिर्जीवोयथायुज्यते एवं प्रकृतिस्थोऽपितद्गुणैर्नयुज्यत इति यत् एतदीशनमीशस्येति ३८ तस्यत्योऽपितस्यतत्त्वंनजानंती–
त्याह तंस्त्रैणमात्मवश्यम् रहएकांते अनुव्रतमनुसृतंचमेनिरे भर्तुरप्रमाणविदः प्रमाणमियत्ताम् महिमानमजानंत्यइत्यर्थः ईश्वरंक्षेत्रज्ञंमतयः अहंप्र
त्ययोयथास्वाधीनंस्वधर्मयोगिनंमन्यंतेतद्वत् यद्वा यथाययामतयः कल्पनाः तयातयातमीश्वरंस्त्रैणादिरूपंमेनिरइत्यर्थः ३९ इतिटीकायामेकादशोऽध्या
यः ११ पुरोक्तंयत्प्रसंगायद्रौणिदंडादिविस्तरात् द्वादशेतुतदेवाथपरीक्षिज्जन्मवर्ण्यते १ परीक्षितोऽथराजर्षेर्जन्मकर्मविलापनम् संस्थांचपांडुपुत्राणांव–

एतदीशनमीशस्यप्रकृतिस्थोऽपितद्गुणैः नयुज्यतेसदात्मस्थैर्यथाबुद्धिस्तदाश्रया ३८ तंमेनिरेऽबलामूढाःस्त्रैणंचानुव्रतंरहः अप्रमा
णविदोभर्तुरीश्वरंमतयोयथा ३९ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेश्रीकृष्णद्वारकाप्रवेशोनामैकादशोऽध्यायः ११ शौ
नकउवाच अश्वत्थाम्नोपसृष्टेनब्रह्मशीर्ष्णोरुतेजसा उत्तरायाहतोगर्भईशेनाजीवितःपुनः १ तस्यजन्ममहाबुद्धेः कर्माणिचमहात्म
नः निधनंचयथैवासीत्सप्रेत्यगतवान्यथा २ तदिदंश्रोतुमिच्छामिगदितुंयदिमन्यसे ब्रूहिनःश्रद्दधानानांयस्यज्ञानमदाच्छुकः ३
सूतउवाच अपीपलद्धर्मराजःपितृवद्रंजयन्प्रजाः निस्पृहःसर्वकामेभ्यःकृष्णपादाब्जसेवया ४ संपदःक्रतवोविप्रामहिषीभ्रातरो
मही जंबुद्वीपाधिपत्यंचयशश्चत्रिदिवंगतम् ५ किंतेकामाःसुरस्पार्हामुकुंदमनसोद्विजाः अधिजह्रुर्मुदंराज्ञःक्षुधितस्ययथेतरे ६ मा
तुर्गर्भगतोवीरःसतदाभृगुनंदन ददर्शपुरुषंकंचिद्दह्यमानोऽस्त्रतेजसा ७ अंगुष्ठमात्रममलंस्फुरत्पुरटमौलिनम् अपीच्यदर्शनंश्यामं
तडिद्वाससमच्युतं ८

क्ष्येकृष्णकथोदयमिति प्रतिज्ञाय पांडवानांराज्यस्थितिनिरूपोद्घातरूपासप्रसंगंसप्तमाध्यायमारभ्यनिरूपिता इदानींमोपोद्घा
तिकमुक्तानुवादपूर्वकंपृच्छति अश्वत्थाम्नेति उपसृष्टेनविसृष्टेन तस्यजन्मेत्यादेर्ब्रूहीत्युत्तरेणान्वयः १ सपरीक्षित्प्रेत्यदेहंत्यक्त्वा २ प्रार्थये नत्वाज्ञाप
यामीत्याह गदितुंयदिमन्यसे अनुग्रहेणतर्हिब्रूहीति यस्यज्ञानमदाच्छुकइतिश्रवणेच्छायांकारणम् ३ निस्पृहस्यापिसद्यःश्रीकृष्णानुग्रहात्ताद्द
क्पौत्रः समजनीतिवक्तुंतस्यश्रीकृष्णेभक्त्युद्रेकमाह अपीपलदितित्रिभिः पितृवदपीपलत् पालयामास ४ क्रतवः तदुपार्जितालोकाश्च ५ सुरस्पा
र्हाः सुराणांस्पृहणीयास्तेसंपदादयः कामाः विषयाराज्ञः किंमुदंप्रीतिमधिजह्रुः नहृतवंतइत्यर्थः अत्रहेतुः मुकुंदेएवमनोयस्येति क्षुधितस्य अन्ने
कमनसोयथाइतरेस्रक्चंदनादयोनकुर्वंतितद्वत् ६ प्रस्तुतमाह मातुरिति ७ पुरटंस्वर्णंस्फुरत्पुरटमौलिर्यस्यास्तितंप्रीत्यादिभ्यश्चेतिइनिप्रत्य
यः अपीच्यमितिसुंदरंदृश्यतइतिदर्शनंरूपंयस्यतम् तडिद्वाससीयस्येति श्याममितिचपदाभ्यांविद्युद्युक्तमेघोपमासूचिता अच्युतमविकारम् ८

तसंदाहोत्तीर्णयस्कांचनंतन्मयेकुंडलेयस्यक्षतजाक्षंसंरंभादत्यारक्तनेत्रम् अहोमद्भक्तस्यापिगर्भस्थस्यपीडेतिक्रोधेनेतिभावः ९ अस्त्रतेजोविधमंतंवि
नाशयंतंनीहारंहिमंगोपतिः सूर्यइवसन्निकर्षेसमीपेददर्श दृष्ट्वाचासौकइतिपर्यैक्षत्वितर्कितवान् १० अमेयात्माकथंतद्विधूतवानित्यवितर्क्यरूपःधर्मं
गोपायतीतिधर्मगुप् यद्वा धर्मंगोपायंतीतिधर्मगुपोराजानः तत्प्रभुः तेषामपिपालकत्वात् दशमासपरिच्छेद्यस्यतस्यमिषतःपश्यतःयत्रदृष्टस्तत्रैवांतर्हि
तः नत्वन्यत्रगतःयतोविभुः सर्वगतः ११ उदर्कउत्तरफलम् सर्वगुणानामुत्तरोत्तराधिक्यसूचकेलग्नेतत्रहेतुः अनुकूलैरन्यैर्ग्रहैः सहितानांशुभग्रहाणामु
दयोयस्मिन् १२ जातकंजातकर्म मंगलंपुण्याहम् १३ वरान्श्रेष्ठान् स्वर्णंशोभनमन्नंचयावन्नच्छिद्यतेनालंतावन्नाप्नोतिसूतकम् छिन्नेनालेततःप
श्चात्सूतकंतुविधीयतइतिवचनात् ततःपूर्वंप्रादात् आमान्नंवा प्रजातीर्थेपुत्रोत्पत्तिपुण्यकाले तीर्थवित् दानकालज्ञः पुत्रेजातेव्यतीपातेदत्तंभवतिचा

श्रीमद्दीर्घचतुर्बाहुंतप्तकांचनकुंडलम् क्षतजाक्षंगदापाणिमात्मनःसर्वतोदिशम् परिभ्रमंतमुल्काभांभ्रामयंतंगदांमुहुः ९ अस्त्र
तेजःस्वगदयानीहारमिवगोपतिः विधमंतंसन्निकर्षेपर्यैक्षतकइत्यसौ १० विधूयतदमेयात्माभगवान्धर्मगुब्विभुः मिषतोदशमा
स्यस्यतत्रैवांतर्दधेहरिः ११ ततःसर्वगुणोदर्केसानुकूलग्रहोदये जज्ञेवंशधरःपांडोर्भूयःपांडुरिवौजसा १२ तस्यप्रीतमनाराजाविप्रै
र्धौम्यकृपादिभिः जातकंकारयामासवाचयित्वाचमंगलम् १३ हिरण्यंगांमहींग्रामान्हस्त्यश्वान्नृपतिर्वरान् प्रादात्स्वन्नंचविप्रेभ्यःप्र
जातीर्थेसतीर्थवित् १४ तमूचुर्ब्राह्मणास्तुष्टाराजानंप्रश्रयान्वितम् एषह्यस्मिन्प्रजातंतौपुरूणांपौरवर्षभ १५ दैवेनाप्रतिघातेनशु
क्लेसंस्थामुपेयुषि रातोवोऽनुग्रहार्थायविष्णुनाप्रभविष्णुना १६ तस्मान्नाम्नाविष्णुरातइतिलोकेबृहच्छ्रवाः भविष्यतिनसंदेहोमहा
भागवतोमहान् १७ युधिष्ठिरउवाच अप्येषवंश्यान्राजर्षीन्पुण्यश्लोकान्महात्मनः अनुवर्तितास्वयशसासाधुवादेनसत्तमाः
१८ ब्राह्मणाऊचुः पार्थप्रजावितासाक्षादिक्ष्वाकुरिवमानवः ब्रह्मण्यःसत्यसंधश्चरामोदाशरथिर्यथा १९ एषदाताशरण्यश्च
यथाह्यौशीनरःशिबिः यशोवितनितास्वानांदौष्यंतिरिवयज्वनाम् २०

क्षयमितिस्मृतेः देवाश्चपितरश्चैवपुत्रेजातेद्विजन्मनाम् आयांति-
हिनृपश्रेष्ठपुण्याहमितिचाब्रुवन्नितिच १४ हेपौरवर्षभ पुरूणांपुरुवंश्यानाम् १५ शुक्लेशुद्धेअस्मिन्प्रजातंतौदैवेन कथंभूतेन अप्रतिघातेनदुर्वारेणसं-
स्थांनाशमुपेयुषिगतेसति वोऽनुग्रहार्थायपस्मात्प्रभवनशीलेनश्रीविष्णुनारातोदत्तः १६ तस्माल्लोकेविष्णुरातइतिनाम्नाभविष्यति महाभागवतश्चगु
णैश्चमहान्भविष्यति नात्रसंदेहइतितंराजानंब्राह्मणाऊचुरितित्रयाणामन्वयः १७ महाभागवतोभविष्यतीत्युक्तेहृष्टःपृच्छति अपिस्विदिकिंस्वित् साधु
वादेनस्वयशसासत्कीर्त्याचानुवर्तिताभविष्यतीतिपूर्वस्यैवातःपरमप्यनुषंगः १८ प्रजानामविताक्षकःमानवःमनोःपुत्रः ब्राह्मणेषुहितःसत्यप्रतिज्ञश्चश्री
रामोयथा १९ उशीनरदेशा[illegible]शिबिःयेनस्व[illegible]कपोतोरक्षितःस्वानांज्ञातीनांयज्वनांचयशोविस्तारकोदौष्यंतिर्भरतइव २०

अर्जुनयोः पार्थकार्त्तवीर्ययो [illegible] नवसता [illegible] नेनितिक्षुः क्षांता प्रीत्यामातापितराविव साहष्णुः २२ पितामहो ब्रह्मा तेन समः सा
म्येसमत्वेरमाश्रयो हरिः २३ सर्वैः सद्गुणैर्माहात्म्यंयत्नस्मिन् [illegible] कृष्णानुल्यः २४ धृत्याधैर्येणस ङ्गहः सन् भद्रः ग्रहः अभिनिवेशो यस्यसः आहर्त्ता कर्त्ता २५ राजर्षी
णांजन्मेजयादीनाम् २६ द्विजपुत्रेणप्रेरितात्तक्षकादात्मनो मृत्युं क्षुपक्षत्य हरेः पदंप्रपत्स्यते भजिष्यति २७ ततश्च जिज्ञासितमात्मनो याथात्म्यंयेनसः इदंश
रीरंगंगायांहित्वा अकुतोभयंपदंयास्यति २८ लब्धाउपचितिः पूजायैस्ते २९ परीक्षिदितिनामनिर्वक्ति सएषइति यद्यस्मात्प्रभुः समर्थः सन् गर्भे दृष्टंपुरुष

धन्विनामग्रणीरेषतुल्यश्चार्जुनयोर्द्वयोः हुताशइवदुर्धर्षः समुद्रइवदुस्तरः २१ मृगेंद्रइवविक्रांतो निषेव्यो हिमवानिव तितिक्षुर्वसु
धेवासौ सहिष्णुः पितराविव २२ पितामहसमः साम्ये प्रसादे गिरिशोपमः आश्रयः सर्वभूतानां यथादेवो रमाश्रयः २३ सर्वसद्गुणमा
हात्म्य एषकृष्णमनुव्रतः रंतिदेवइवोदारो ययातिरिव धार्मिकः २४ धृत्याबलिसमः कृष्णे प्रह्लादइवसद्ग्रहः आहर्तैषोऽश्वमेधा
नांवृद्धानां पर्युपासकः २५ राजर्षीणांजनयिता शास्ता चोत्पथगामिनाम् निग्रहीता कलेरेष भुवो धर्मस्य कारणात् २६ तक्षकादात्म
नो मृत्युं द्विजपुत्रोपसर्जितात् प्रपत्स्यत उपश्रुत्य मुक्तसंगः पदं हरेः २७ जिज्ञासितात्मयाथात्म्यो मुनेर्व्याससुतादसौ हित्वेदं नृप गं
गायां यास्यत्यद्धाऽकुतोभयम् २८ इति राज्ञ उपादिश्य विप्रा जातककोविदाः लब्धापचितयः सर्वे प्रतिजग्मुः स्वकान्गृहान् २९
सएषलोके विख्यातः परीक्षिदिति यत्प्रभुः गर्भे दृष्टमनुध्यायन्परीक्षेत नरेष्विह ३० सराजपुत्रो ववृधे आशु शुक्लइवोडुपः आपूर्यमा
णः पितृभिः काष्ठाभिरिवसोऽन्वहम् ३१ यक्ष्यमाणोऽश्वमेधेन ज्ञातिद्रोहजिहासया राजाऽलब्धधनो दध्यावन्यत्र करदंडयोः ३२ त
दभिप्रेतमालक्ष्य भ्रातरोऽच्युतचोदिताः धनंप्रहीणमाजह्रुरुदीच्यां दिशि भूरिशः ३३ तेनसंभृतसंभारो धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः वाजिमे
धैस्त्रिभिर्भीतो यज्ञैः समयजद्धरिम् ३४ इति श्रीभागवते महापुराणे प्रथमस्कंधे परीक्षिज्जन्माद्युत्कर्षो नाम द्वादशोऽध्यायः १२

मनुध्यायन्इह दृश्यमानेषु नरेषु मध्ये सर्वमपिनरं परीक्षेत अयमसौ भवेदितिनो वेतिविचारयेदतः परीक्षिदिति विख्यातः पूर्वदृष्टमितिवा पाठः ३० शुक्ले शुक्लपक्षे
सम्प्रसिद्धउडुपोऽन्वहं यथाकाष्ठाभिः पंचदशकलाभिरापूर्यमाणो वर्द्धते एवंपितृभिर्युधिष्ठिरादिभिः कामैश्चतुः षष्टिकलाभिश्चापूर्यमाणो ववृधे ३१ पूर्वमप
कृष्णोक्तानश्वमेधान्स्वावसरे सप्रकारं कथयति ज्ञातिद्रोहस्यहानेच्छयायक्ष्यमाणः करदंडयोरन्यत्रताभ्यांविनाऽलब्धधनोदध्यौ चिंतयामास करदंडजस्यप
रिजनभरणमात्रोपक्षीणत्वात् ३२ प्रहीणंमरुत्तस्ययज्ञेत्यक्तंस्वर्णपात्रादिकमानीतवंतः ३३ संभृतसंभारः संपादितयज्ञोपकरणः भीतोज्ञातिद्रोहात् ३४
इतिप्रथमेटीकायांद्वादशोऽध्यायः १२ • निर्गमोधृतराष्ट्रस्यविदुरोक्त्यात्रयोदशे उक्तःपौत्राभिषेकेण वक्तुंराज्ञोमहोदयम् १

इदानींपरीक्षितः कलिनिग्रहादिकर्माणि कथयिष्यन्विदुरागमनेन धृतराष्ट्रप्रस्थानम् ततोऽर्जुनागमनम् ततः पांडवप्रस्थानंच निरूपयति त्रिभिरध्यायैः
गतिंहरिम् तयात्मगत्याऽवासंविविक्तिनंज्ञातुमिष्टं सर्वेयेन १ तदेवाह यावतः कर्मयोगव्रतादिविषयान् प्रश्नान्प्रथमंकृतवान् कौषारवस्यमैत्रेयस्यपु
रतः पश्चाच्चित्तुरप्रश्नार्थज्ञानमात्रेणगोविंदेजातैकांतभक्तिः कृतार्थः सन् तेभ्यः प्रश्नेभ्यः उपरराम ततः परंनविजिज्ञासितवान् २ सूतः संजयः शारद्वतः
कृपः ३ कृपीद्रोणभार्याजामयोज्ञातिभार्याः अन्याश्चस्त्रियः ४ प्राणंतन्वइवेति कुतश्चिन्मूर्च्छादिदोषतः प्राणेसन्नेसतितन्वः करांघ्र्यादयोनिश्चेष्टा भ
वंति पुनस्तस्मिन्नाविर्भूतेयथोत्तिष्ठंतितद्वत् विरहेणयदौत्कंठ्यंतेनेनकातराः विवशाः ५ ६ पक्षिणोह्यपत्यानियथाऽतिस्नेहेनपक्षच्छाययावर्द्ध
यंतितद्वत् युष्मत्पक्षपातच्छाययासमेधितान्नोऽस्मान्किन्नस्मरथ समेधितत्वमेवाह विपद्गणाद्यस्मान्मोचिताःस्म ७ वोयुष्माभिः कयावृत्त्यावर्त्तितंदेह

सूतउवाच विदुरस्तीर्थयात्रायांमैत्रेयादात्मनोगतिम् ज्ञात्वागाद्धास्तिनपुरंतयाऽवाप्तविविक्तितः १ यावतः कृतवान्प्रश्नान्क्षत्ताकौ
षारवाग्रतः जातैकभक्तिर्गोविंदेतेभ्यश्चोपरराम ह २ तंबंधुमागतंदृष्ट्वाधर्मपुत्रः सहानुजः धृतराष्ट्रोयुयुत्सुश्चसूतः शारद्वतः पृथा ३ गां
धारीद्रौपदीब्रह्मन्सुभद्राचोत्तराकृपी अन्याश्चजामयःपांडोर्ज्ञातयः ससुताःस्त्रियः ४ प्रत्युज्जग्मुः प्रहर्षेणप्राणंतन्वइवागतम् अभिसं
गम्यविधिवत्परिष्वंगाभिवादनैः मुमुचुःप्रेमबाष्पौघंविरहौत्कंठ्यकातराः ५ राजातमर्हयांचक्रे कृतासनपरिग्रहम् तंभुक्तवंतमासीनंवि
श्रांतंसुखमासने प्रश्रयावनतोराजाप्राहतेषांचशृण्वताम् ६ युधिष्ठिरउवाच अपिस्मरथनोयुष्मत्पक्षच्छायासमेधितान् विपद्ग
णाद्विषाग्न्यादेर्मोचितायत्समातृकाः ७ कयावृत्त्यावर्त्तितंवश्चरद्भिःक्षितिमंडलम् तीर्थानिक्षेत्रमुख्यानिसेवितानीहभूतले ८ भवद्वि
धाभागवतास्तीर्थीभूताःस्वयंविभो तीर्थीकुर्वंतितीर्थानिस्वांतस्थेनगदाभृता ९ अपिनः सुहृदस्तातबांधवाःकृष्णदेवताः दृष्टाःश्रु
तावायदवःस्वपुर्यांसुखमासते १० इत्युक्तोधर्मराजेनसर्वंतत्समवर्णयत् यथाऽनुभूतंक्रमशोविनायदुकुलक्षयम् ११ नन्वप्रियंदुर्विष
हंनृणांस्वयमुपस्थितम् नावेदयत्सकरुणोदुःखितान्द्रष्टुमक्षमः १२ कंचित्कालमथावात्सीत्सत्कृतोदेववत्सुखम् भ्रातुर्ज्येष्ठस्यश्रेय
स्कृत्सर्वेषांप्रीतिमावहन् १३ अबिभ्रदर्यमादंडंयथावदघकारिषु यावद्दधारशूद्रत्वंशापाद्वर्षशतंयमः १४ वृत्तिः कृता कानिचतीर्थादीनि-
सेवितानीति ८ भवतांचतीर्थाटनंनस्वार्थेकिंतुतीर्थानुग्रहार्थमित्याह भवद्विधेति मलिनजनसंपर्केणमलिनानितीर्थानिसंतः पुनःस्वयंतीर्थीकुर्वंति स्वांतंमनः तत्रस्थे
न स्वस्यांतःस्थितेनेतिवा ९ अपिकिंसुखमासते भवद्भिः क्वापिदृष्टाःश्रुतावा १० ११ यदुकुलक्षयावर्णनेकारणमाह नन्विति १२ श्रेयस्कृत्तत्तदुपदिशन् १३ ननु
शूद्रोऽसौकथमुपदिशेत् नह्यसौशूद्रः किंतुयमस्तद्रूपेणासीत् किंतत्रकारणंतत्राह यमेचात्रागतेऽमुत्रकोदंडधरइत्यपेक्षायामाह अबिभ्रदिति धृतवानित्यर्थः मांडव्यस्य
शापात् तथाहि कश्चिच्चोरानन्वधावंतोराजभटामांडव्यस्य [illegible] पेतान्संप्राप्यतेनसहनिबद्ध्यानीयराज्ञेनिवेद्यतदाज्ञयासर्वान्शूलमारोपयामासुः ततो
राजानमृषिंज्ञात्वाशूलाद [illegible] शूलमारोपितइति तेनोक्तंत्वंबाल्येशलभंकुशाग्रेणाविध्यक्रीडितवानिति न
[illegible] दोषइति १४

इदानीं राज्यस्यापकर्षनिरू [illegible] निगमया [illegible] म् १५ नदीहयागृहव्यापारेण प्रमत्तानामत्यक्रामत् आयुः कालअतिक्रांतः यद्दा
तानभ्यभवदित्यर्थः १६ अभिप्रेत्य ज्ञात्वा १७ नास्ति प्रतीकारः कस्यनाकोनर्गमनेनतत्राह प्रतिक्रियेति सर्वेषामिति येः प्रतिकर्तव्यंतेषामपीत्यर्थः १८ कथंधनादिवि
योगः सोढुंशक्यः अतआह येनवेति अभिपन्नः अभिग्रस्तः १९ अत्रावस्थानमतिदैन्यमिति दर्शयन् वैराग्यमुत्पादयति पितृभ्रात्रितिसप्तभिः आत्मानं च देहः २०
येनपुत्राहतास्तेन भीमेनदत्तंपिंडमन्नंगृहपालइवगृहपालः श्वा २१ निसृष्टः प्रक्षिप्तः गरोविषम् दूषिताः अवमताः तद्दत्तैरन्नादिभिर्लब्धैरसुभिः कियत्प्रयोजनं
नकिंचिदित्यर्थः २२ तस्यापि एवंदैन्यमनुभवतोऽपिपरैर्निक्षीयते अतएवधीरोभवेति २३ किंलक्षणोधीर इत्यपेक्षायामाह गतस्वार्थयश्चोधर्मादिशून्यं-

युधिष्ठिरेलब्धराज्योदृष्ट्वापौत्रंकुलंधरम् भ्रातृभिर्लोकपालाभैर्मुमुदेपरयाश्रिया १५ एवंगृहेषुसक्तानांप्रमत्तानांतदीहया अत्यक्रामद
विज्ञातःकालःपरमदुस्तरः १६ विदुरस्तदभिप्रेत्यधृतराष्ट्रमभाषत राजन्निर्गम्यतांशीघ्रंपश्येदंभयमागतं १७ प्रतिक्रियानयस्येहकुत-
श्चित्कर्हिचित्प्रभो सएवभगवान्कालःसर्वेषांनःसमागतः १८ येनचैवाभिपन्नोऽयंप्राणैःप्रियतमैरपि जनःसद्योवियुज्येतकिमुतान्ये
र्धनादिभिः १९ पितृभ्रातृसुहृत्पुत्राहतास्तेविगतंवयः आत्माचजरयाग्रस्तःपरगेहमुपाससे २० अहोमहीयसीजंतोर्जीविताशायया भ
वान् भीमेनावर्जितंपिंडमादत्तेगृहपालवत् २१ अग्निर्निसृष्टोदत्तश्चगरोदाराश्चदूषिताः हृतंक्षेत्रंधनंयेषांतद्दत्तैरसुभिःकियत् २२
तस्यापिनवदेहोऽयंकृपणस्यजिजीविषोः परैत्यनिच्छतोजीर्णोजरयावाससीइव २३ गतस्वार्थमिमंदेहंविरक्तोमुक्तबंधनः अविज्ञात
गतिर्जह्यात्सवैधीरउदाहृतः २४ यःस्वकात्परतोवेहजातनिर्वेदआत्मवान् हृदिकृत्वाहरिंगेहात्प्रव्रजेत्सनरोत्तमः २५ अथोदीचींदिशंया
तुस्वैरज्ञातगतिर्भवान् इतोऽर्वाक्प्रायशःकालःपुंसांगुणविकर्षणः २६ एवंराजाविदुरेणानुजेनप्रज्ञाचक्षुर्बोधितआजमीढः छित्वास्वे
षुस्नेहपाशान्द्रढिम्नोनिश्चक्रामभ्रातृसंदर्शिताध्वा २७ पतिंप्रयांतंसुबलस्यपुत्रीपतिव्रताचानुजगामसाध्वी हिमालयंन्यस्तदंडप्र
हर्षमनस्विनामिवसत्संप्रहारः २८

मुक्तबंधनः त्यक्ताभिमानः क्वगतइत्यविज्ञातागतिर्यस्यसः धीरः मासदुःखस्यस्वयंसहनेनमुक्तिमासेः २४ नरोत्त
मस्ततः प्रागेवकृतप्रतीकारः स्वकात्स्वतएवपरतःपरोपदेशतोवा २५ त्वंतुनरोत्तमोनाभूः अतइदानींधीरोभवेत्याह अथेति अर्वागर्वाचीनः एष्यन्नित्यर्थःगु
णान्धैर्यदयादीन्विकर्षति आच्छिनत्तीतितथा २६ आजमीढः अजमीढवंशजः प्रज्ञाचक्षुरंधः एवंबोधितःसन्द्रढिम्नःचित्तदार्ढ्यात् भ्रात्रासंदर्शितः अध्वा
बंधमोक्षयोर्मार्गोयस्यसः २७ सुबलस्यपुत्रीगांधारीसाध्वीसुशीलाहिमालयंप्रयांतंपतिमनुजगाम ननुकथंसासुकुमारीहिमादिदुःखबहुलंहिमवंतंगता अ
तआह न्यस्तदंडानांप्रहर्षोयस्मिन्नतम् दुःखदमपिकेषांचित्प्रहर्षहेतुर्भवतीत्यत्र दृष्टांतः मनस्विनांशूराणांयुद्धेसन्तीव्रः प्रहारोयथा पाठांतरेसत्संप्रहारं
युद्धंयथेति २८ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

कृतं मैत्रं मित्रदेवत्यं संध्यावंदनं येन नत्वा संपूज्य पितरौ विदुर धृतराष्ट्रौ २९ हे गावल्गाने गवल्गानस्य पुत्र संजय ३० अकृतप्रज्ञे मंदमतौ शामलमपराधम्
आशंसमानः भार्यया सह ३१ यौ अरक्षतां तौ इतः स्थानात् ३२ कृपया स्नेहवैक्लव्याच्चातिपीडितः आत्मेश्वरं धृतराष्ट्रमपश्यन् विरहकर्शितश्च सूतः सं
जयो न प्रत्युत्तरमाह ३३ आत्मना बुद्ध्या आत्मानं मनो विष्टभ्य धैर्ययुक्तं कृत्वा प्रभोर्धृतराष्ट्रस्य ३४ गांधार्याश्च व्यवसितं निश्चितम् यतो मुषितः वंचितो
स्मीति ३५ एवं कंचित्कालं शोचति तस्मिन् अथ नारद आजगाम अत्रास्ति कश्चित्पुस्तके पाठांतरम् तदुल्लंघ्य यथासंप्रदायं व्याख्यायते शोकवेगादभ्य
र्चयन्निवाह राजानत्वभ्यर्चयत् ३६ नाहं वेद वेद्मि तपस्विनी दुःखयुक्ता अपारे शोकार्णवे भगवान् त्वमेव पारदर्शकः अतो ब्रूहीति शेषः ३७ आदा

अजातशत्रुः कृतमैत्रो हुताग्निर्विप्रान्नत्वा तिलगोभूमिरुक्मैः गृहं प्रविष्टो गुरुवंदनाय न चापश्यत्पितरौ सौबलीं च २९ तत्र संजयमासी
नं पप्रच्छोद्विग्नमानसः गावल्गाने क्व नस्तातो वृद्धो हीनश्च नेत्रयोः ३० अंबा च हतपुत्रार्ता पितृव्यः क्व गतः सुहृत् अपि मय्यकृतप्र
ज्ञे हतबंधुः सभार्यया आशंसमानः शामलं गंगायां दुःखितोऽपतत् ३१ पितर्युपरते पांडौ सर्वान्नः सुहृदः शिशून् अरक्षतां व्यसनतः
पितृव्यौ क्व गताविनः ३२ सूत उवाच कृपया स्नेहवैक्लव्यात्सूतो विरहकर्शितः आत्मेश्वरमचक्षाणो न प्रत्याहातिपीडितः ३३ वि
मृज्याश्रूणि पाणिभ्यां विष्टभ्यात्मानमात्मना अजातशत्रुं प्रत्यूचे प्रभोः पादावनुस्मरन् ३४ संजय उवाच नाहं वेद व्यवसितं पित्रोर्वः
कुलनंदन गांधार्या वा महाबाहो मुषितोऽस्मि महात्मभिः ३५ अथाजगाम भगवान्नारदः सहतुंबरुः प्रत्युत्थायाभिवाद्याह सानुजोऽ
भ्यर्चयन्निव ३६ युधिष्ठिर उवाच नाहं वेद गतिं पित्रोर्भगवन् क्व गतावितः अंबा वा हतपुत्रार्ता क्व गता च तपस्विनी कर्णधार इवापा
रे भगवान् पारदर्शकः ३७ अथाबभाषे भगवान्नारदो मुनिसत्तमः मा कंचन शुचो राजन् यदीश्वरवशं जगत् ३८ लोकाः सपाला यस्येमे व
हंति बलिमीशितुः स संयुनक्ति भूतानि स एव वियुनक्ति च ३९ यथा गावो नसि प्रोतास्तंत्यां बद्धाः स्वदामभिः वाक्तंत्यां नामभिर्बद्धा व
हंति बलिमीशितुः ४० यथा क्रीडोपस्कराणां संयोगविगमाविह इच्छया क्रीडितुः स्यातां तथैवेशेच्छया नृणाम् ४१ यन्मन्यसे ध्रुवं
लोकमध्रुवं वा न चोभयम् सर्वथा हि न शोच्यास्ते स्नेहादन्यत्र मोहजात् ४२

वेव यथा वृत्तकथने शोकेन मूर्च्छितः पतेदिति प्रथमं तावच्छोकमुपशमयति मा कंचन शुचः मा शोच न केवलं तातेव यद्यस्मादीश्वराधीनं जगत् ३८ तं देवा
ह लोका इति ३९ ४० मद्वत्तौ पारतंत्र्यमुक्त्वा संयोगवियोगयोरप्याह यथेति क्रीडोपस्कराणां क्रीडासाधनानाम् ४१ ईश्वराधीनत्वान्न शोक इत्युक्त
म् लोकतत्त्वे विचार्यमाणे निर्विषयोऽयं शोक इत्याह यन्म[illegible]जनं ध्रुवं जीवरूपेण अध्रुवं देहरूपेण न चेति न ध्रुवं नाप्यध्रुवं शुद्धब्रह्मरूपेण अनिर्वचनीय
त्वेन वा उभयं वा विज्जडां[illegible] [illegible]न्यत्र स्नेह एव केवलं शोकहेतुः स चाज्ञानमूल इत्यर्थः ४२ ६

तस्मान्मां विना कथं तेवर्त्ते ... लावक्कृव्यच ... स्तेषां वृत्तिरेवतावन्नास्तीत्याह कालोगुणक्षोभकः कर्मजन्मनिमित्तम् गुणा उपादानम् तदधीनः पांचभौतिकः जडः तद्विभागेनाशवाश्च सर्पग्रस्तः अजगरगिलितो यथाऽन्यं नरक्षतितद्वत् ४४ ईश्वरेणविहिनावृत्तिश्च सर्वतः सुलभेत्याह अहस्तानि पश्वादीनि अपदानितृणादीनि तत्रतेष्वहस्तादिष्वपि फल्गूनिअल्पानि एकंजीवः सर्वोऽपिजीवस्य सर्वस्यजीवनंजीविका एतेनैवसर्वतो मृत्युग्रासत्वंचोक्तम् ४५ मोहनिवृत्त्यर्थं हैतस्यावस्तुत्वमाह तदिदमहस्तसहस्तादिरूपंजगत् स्वदृक् भगवानेवनततः पृथक् सचैकएव नतुनाना नतुसजातीयविजातीयभेदेप्रत्यक्षेकुतएतत्तत्राह आत्मनांभोक्तृणामात्मास्वरूपम् अतोनसजातीयभेदः अंतरोऽनतरश्च अंतर्बहिश्चभोक्तृ भोग्यरूपश्चभाति अतोनचावि जातीयभेदोऽपि एकः कथंतथाप्रतीयतेअतआह माययाबहुधातंपश्येति ४६ क्वासावस्ति ईदृशोमायावी द्वारकायामित्याह सोऽयमिति अस्यांभूम्याम् अभवायनाशाय ४७ तर्हिश्रीकृष्णोऽत्रास्तीत्यत्रैवास्यांमाकृथाइत्याह तत्त्वदेवानांकार्यंतेननिष्पादितम् केवलमवशेषंप्रतीक्षते यदुकुलक्षयमितिहृदिस्थ

तस्माज्जह्यंगवैक्लव्यमज्ञानकृतमात्मनः कथंत्वनाथाः कृपणावर्त्तेरंस्त्वनमाश्रिताः ४३ कालकर्मगुणाधीनोदेहोयंपांचभौतिकः कथमन्यांस्तुगोपायेत्सर्पग्रस्तोयथापरम् ४४ अहस्तानिसहस्तानामपदानिचतुष्पदाम् फल्गूनितत्रमहतांजीवोजीवस्यजीवनम् ४५ तदिदंभगवान्राजन्नेकआत्मात्मनांस्वदृक् अंतरोऽनंतरोभातिपश्यतंमाययोरुधा ४६ सोऽयमद्यमहाराजभगवान्भूतभावनः कालरूपोऽवतीर्णोऽस्यामभवायसुरद्विषाम् ४७ निष्पादितंदेवकृत्यमवशेषंप्रतीक्षते तावद्यूयमवेक्षध्वंभवेद्यावदिहेश्वरः ४८ धृतराष्ट्रः सहभ्रात्रागांधार्याचस्वभार्यया दक्षिणेनहिमवतऋषीणामाश्रमंगतः ४९ स्रोतोभिःसप्तभिर्यावैस्वर्धुनीसप्तधाव्यधात् सप्तानांप्रीतयेनानासप्तस्रोतःप्रचक्षते ५० स्नात्वाऽनुसवनंतस्मिन्हुत्वाचाग्नीन्यथाविधि अब्भक्षउपशांतात्मासआस्तेविगतैषणः ५१ जितासनोजितश्वासःप्रत्याहृतषडिंद्रियः हरिभावनयाध्वस्तरजःसत्त्वतमोमलः ५२ विज्ञानात्मनिसंयोज्यक्षेत्रज्ञेप्रविलाप्यतम् ब्रह्मण्यात्मानमाधारेघटांबरमिवांबरे ५३

म् ततोनिजंधामयास्यति ततोयूयमपिगच्छतेत्यर्थः तच्चभूतमपिविदुरवदेवनाकर्णयत् ४८ तदेवंशोकमास्यांचनिवार्यजिज्ञासवेनस्मैयथावृत्तंकथयति धृतराष्ट्रइतिषड्भिः हिमवतोदक्षिणेभागे ४९ यावैप्रसिद्धास्वर्धुनीसाआत्मानंयत्रसप्तधाव्यधात् किमर्थम् नानापृथक्सप्तभिःस्रोतोभिः प्रवाहैः सप्तानामृषीणांप्रीतये अतएवतत्तीर्थंसप्तस्रोतोवदंति ५० तत्रतेनकृतमष्टांगयोगमाह स्नात्वेतिचतुर्भिः तत्रस्नानंहोमोऽब्भक्षणंचेतिनियमाउक्ताःभक्षस्थानेअपांस्वीकाराद्‌ब्भक्षः उपशांतःआत्मायस्यसः विगताःपुत्राद्येषणायस्मादितिनियमाउक्ताः ५१ जितासन इत्यादिना आसनप्राणायामप्रत्याहाराउक्ताः हरिभावनयेतिधारणोक्ताध्वस्ताः रजःसत्त्वतमोरूपामलायस्येति फलतोध्यानमुक्तम् ५२ समाधिमाह विज्ञानेतिद्वाभ्याम् आत्मानमहंकारास्पदंस्थूलदेहाद्वियोज्यएकीकृत्यतंचविज्ञानात्मानं दृश्यांशाद्वियोज्यक्षेत्रज्ञेद्रष्टरिप्रविलाप्यतंचक्षेत्रज्ञंदृष्ट्रंशाद्वियोज्यआधारेआश्रयसंज्ञेब्रह्मणिप्रविलाप्यघटांबरंघटोपाधेर्वियोज्यमहाकाशेप्रविलाप्यतेतद्वत् ५३ ७

व्युत्थानाभावमाह ध्वस्तेति अंतर्गुणक्षोभाद्वाबहिरिंद्रियविक्षेपाद्वाव्युत्थानंभवेत् तदुभयंतस्यनास्ति यतोध्वस्तोमायागुणानामुदर्कउत्तरफलंवासनायस्यसः निरुद्धानिकरणानिचक्षुरादीनि आशयोमनश्चयस्यसः अतएवनिवर्त्तितअखिलआहारोभोग्यमिंद्रियैर्विषयाहरणंवायेनसः स्थाणुरिवनिश्चलआस्ते तथाभूतमप्यानेतुमुद्यतंप्रत्याह तस्येति अंतरायोविघ्नःमैवाभूरित्यडागमः छांदसः ५४ दर्शनमपितावत्कुर्यामित्युद्यतंप्रत्याह सवैअद्यतनादन्हः स्वंस्वाधीनम् तर्हिदाहार्थंगमिष्यामिनेत्याह तच्चेति ५५ तर्हिगांधार्यानयनायगमिष्यामिनेत्याह पत्युर्देहेसहोटजेपर्णशालासहितेयोगाग्निनासहगार्हपत्यादिभिर्दह्यमाने तस्यपत्नीबहिःस्थितासतीतंपतिमन्वग्निंवेक्ष्यति प्रवेक्ष्यति ५६ तर्हिविदुरानयनार्थंगंतव्यमेवनेत्याह विदुरस्तुतन्निशम्यदृष्टाभ्यां

ध्वस्तमायागुणोदर्कोनिरुद्धकरणाशयः निवर्त्तिताखिलाहारआस्तेस्थाणुरिवाचलः तस्यांतरायोमैवाभूःसंन्यस्ताखिलकर्मणः ५४ सवाअद्यतनाद्राजन्परतःपंचमेहनि कलेवरंहास्यतिस्वंतच्चभस्मीभविष्यति ५५ दह्यमानेऽग्निभिर्देहेपत्युःपत्नीसहोटजे बहिःस्थितापतिंसाध्वीतमग्निमनुवेक्ष्यति ५६ विदुरस्तुतदाश्चर्यंनिशम्यकुरुनंदन हर्षशोकयुतस्तस्मात्गंतातीर्थनिषेवकः ५७ इत्युक्त्वाऽथारुहत्स्वर्गंनारदःसहतुंबरुः युधिष्ठिरोवचस्तस्यहृदिकृत्वाऽजहाच्छुचः ५८ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेत्रयोदशोऽध्यायः १३ सूतउवाच संप्रस्थितेद्वारकायांजिष्णौबंधुदिदृक्षया ज्ञातुंचपुण्यश्लोकस्यकृष्णस्यचविचेष्टितम् १ व्यतीताःकतिचिन्मासास्तदानायात्ततोऽर्जुनः ददर्शघोररूपाणिनिमित्तानिकुरूद्वहः २ कालस्यचगतिंरौद्रांविपर्यस्तर्त्तुधर्मिणः पापीयसींनृणांवार्त्तांक्रोधलोभानृतात्मनाम् ३ जिह्मप्रायंव्यवहृतंशाठ्यमिश्रंचसौहृदम् पितृमातृसुहृद्भ्रातृदंपतीनांचकल्कनम् ४ निमित्तान्यत्यरिष्टानिकालेत्वनुगतेनृणाम् लोभाद्यधर्मप्रकृतिंदृष्ट्वोवाचानुजंनृपः ५ युधिष्ठिरउवाच संप्रेषितोद्वारकायांजिष्णुर्बंधुदिदृक्षया ज्ञातुंचपुण्यश्लोकस्यकृष्णस्यचविचेष्टितम् ६ गताःसप्ताधुनामासाभीमसेनतवानुजः नायातिकस्यवाहेतोर्नाहंवेदेदमंजसा ७ अपिदेवर्षिणादिष्टःसकालोऽयमुपस्थितः यदात्मनोऽगमाक्रीडंभगवानुत्सिसृक्षति ८

दुःस्फुगत्याहर्षः तन्मृत्युनाशोकश्चताभ्यांयुक्तः तस्मात्स्थानात्तीर्थानिसेवितुंगंतागमिष्यति ५७ शुचः शोकान् ५८ इतिप्रथमस्कंधेटीकायांत्रयोदशोऽध्यायः १३ चतुर्दशेत्वरिष्टानिदृष्ट्वाराजाविशंकितः अशृणोदर्जुनात्कृष्णतिरोधानमितीर्यते १ श्रीकृष्णस्यचेतिचकारेणाभिप्रायंचज्ञातुम् १ कतिचिन्मासाःतदाकालातिक्रमेऽपि ततःद्वारकातःनायात् आगतः निमित्तानिउत्पातान् कुरूद्वहो युधिष्ठिरः २ रौद्रांघोराम् तदेवाह विपर्यस्ताऋतुधर्मायस्मिन् तस्यवार्त्तांजीविकाम् क्रोधलोभानृतैर्युक्तःआत्मायेषाम् ३ जिह्मप्रायंकपटबहुलंव्यवहृतंव्यवहारम् शाठ्यंवंचनंतन्मिश्रंसौहृदंसख्यम् पित्रादीनांस्वप्रतियोगिभिः [illegible]कल्कनंकलहादि ४ अत्यरिष्टानि अत्यंतमशुभानि दृष्ट्वानृणांलोभाद्यधर्मप्रकृतिंचदृष्ट्वा अनुजंभीमम् ५ ६ वेतिवितर्के कस्य [illegible] त्यहंनवे [illegible] आक्रीडंक्रीडासाधनमंगंमनुष्यनाट्यमुत्स्रष्टुमिच्छति सकालःप्राप्तः ८ धु

अस्माकंसर्वपुरुषार्थत्व... ...यः अतस्त... ...चायेनाह यस्मात्श्रीकृष्णाद्धेतोः एतच्चोपरिष्टादर्जुनः स्पष्टीकरिष्यति लोका-
श्च यज्ञकरणानुरूपायस्यानुग्रहात् ९ अदूरात्सन्निहितंनोऽस्माक आशंसतः उत्पातान् १० दैहिकानाह ऊर्विति ऊर्वादयोवामाः स्फुरंति वेपथुः कंपश्च हृदयेव
र्त्तते एते मह्यमारात् सन्निहितंविप्रियंदास्यंति ११ भौमानाहसार्द्धैस्त्रिभिः शिवाक्रोष्ट्री आदित्यमभिरौति उद्यत्सूर्याभिमुखंक्रोशति अनलानना अग्निंमु
खेनवमंति अंगहेभीम मामभिलक्ष्यसारमेयः श्वाऽभिरौति प्लुतंभषति अभीरुवत्निःशंकम् १२ शस्ताःगवादयोमांसव्यंवामंकुर्वंति अपरेगर्दभाद्याःप्रद
क्षिणंकुर्वंति वाहान् अश्वान् १३ अयंकपोतोमृत्युदूतः मृत्युसूचकः उलूकोघूकः प्रत्युलूकस्तत्प्रतिपक्षोघूकः काकोवाकुह्वानैःकुत्सितशब्दैःविश्वंशून्यमिच्छतः१४धूम्राधूसरादिशः

यस्मान्नःसंपदोराज्यंदाराःप्राणाःकुलंप्रजाः आसन्सपत्नविजयोलोकाश्चयदनुग्रहात् ९ पश्योत्पातान्नरव्याघ्रदिव्यान्भौमान्सदै
हिकान् दारुणाञ्छंसतोऽदूराद्भयन्नोबुद्धिमोहनम् १० ऊर्वक्षिबाहवोमह्यंस्फुरंत्यंगपुनःपुनः वेपथुश्चापिहृदयेआराद्दास्यंतिविप्रि
यम् ११ शिवैषोद्यंतमादित्यमभिरौत्यनलानना मामंगसारमेयोऽयमभिरौतिनत्वभीरुवत् १२ शस्ताःकुर्वंतिमांसव्यंदक्षिणंपशवोप
रे वाहांश्चपुरुषव्याघ्रलक्षयेरुदतोमम १३ मृत्युदूतःकपोतोऽयमुलूकःकंपयन्मनः प्रत्युलूकश्चकुह्वानैरनिद्रोशून्यमिच्छतः १४ धूम्रा
दिशःपरिधयःकंपतेभूःसहाद्रिभिः निर्घातश्चमहानासीत्साकंचस्तनयित्नुभिः १५ वायुर्वातिखरस्पर्शोरजसाविसृजंस्तमः असृग्वर्ष
तिजलदाबीभत्समिवसर्वतः १६ सूर्यंहतप्रभंपश्यग्रहमर्द्दंमिथोदिवि ससंकुलैर्भूतगणैर्ज्वलितेइवरोदसी १७ नद्योनदाश्चक्षुभि
ताःसरांसिचमनांसिच नज्वलत्यग्निराज्येनकालोऽयंकिंविधास्यति १८ नपिबंतिस्तनंवत्सानदुह्यंतिचमातरः रुदंत्यश्रुमुखागावो
नहृष्यंत्यृषभाव्रजे १९ दैवतानिरुदंतीवस्विद्यंतिह्युच्चलंतिच इमेजनपदाग्रामाःपुरोद्यानाकराश्रमाः भ्रष्टश्रियोनिरानंदाःकिमघंदर्श
यंतिनः २० मन्यएतैर्महोत्पातैर्नूनंभगवतःपदैः अनन्यपुरुषश्रीभिर्हीनाभूर्हतसौभगा २१ इतिचिंतयतस्तस्यदृष्टारिष्टेनचेतसा राज्ञःप्रत्या
गमद्ब्रह्मन् यदुपुर्याःकपिध्वजः २२ तंपादयोर्निपतितमयथापूर्वमातुरम् अधोवदनमब्बिंदून्सृजंतंनयनाब्जयोः २३

परिधयोऽग्निमिवलोकमावृण्वंति दिव्यानाहसार्द्धाभ्याम् निर्घातोनिरभ्रवज्रपातःस्तनयित्नवोमेघगर्जितानितैःसह १५ तमःविशेषेणसृजन् असृक्रक्तम् १६
ग्रहाणांमर्द्दंयुद्धम् भूतारुद्रानुचराः तेषांगणैःसंकुलैर्व्यामिश्रैःप्राणिभिःसहितैःरोदसीद्यावापृथिव्यौज्वलितेप्रदीप्तेइवचपश्येति १७ पुनर्भौमानाह नद्य
इतिसार्द्धैस्त्रिभिः प्राणिनांमनांसिच १८ दुह्यंतीतिकर्मकर्त्तर्यार्षम् नप्रस्नुवंतीत्यर्थः १९ दैवतानिप्रतिमाः अघंदुःखम् २० एतैःकृत्वा नविद्यते अन्येषुपुरुषे
षुश्रीर्वज्रांकुशादिशोभायेषांतैः भगवतःपदैःहीनाभूरित्यहंमन्ये २१ तस्यराज्ञः इतिएवंदृष्टान्यरिष्टानियेनतेनचेतसाचिंतयतःसतः २२ अयथापूर्वंनिपतित
म् तदेवाह आतुरमित्यादि अपांबिंदून् अश्रूणिनेत्राभ्यांविसृजंतमित्यर्थः २३

उद्विग्नं कंपितं हृदयं यस्य सः विच्छायं विगतकांतिम् २४ स्वजनाः बांधवाः २५ किं वक्ष्यतीति शंकया व्यवहितक्रमेण पृच्छति शूर इत्यादिना मारिषः मान्यो मातामहः आनकदुंदुभिर्वसुदेवः २६ स्वसारः परस्परम् वसुदेवक्षेमेन तासामपि क्षेमं पृष्टमेव तथाऽपि पृथक् पृच्छति स्वयमिति २७ आहुकः उग्रसेनः असत्पुत्रो यस्य अत एव जीवनमात्रमेव पृष्टम् अनुजश्च देवकः हृदीकसुतः कृतवर्मा जयंतादयः कृष्णभ्रातरः २८ २९ सर्ववृष्णीनां मध्ये महारथः गंभीररयः युद्धे महावेगः वर्द्धते मोदत इत्यर्थः ३० कृष्णस्यापत्यानि कार्ष्णयः तेषु प्रवराः ३१ सुनंदनंदौ शीर्षण्यौ मुख्यौ येषां ते ३२ ३३ भगवति सुखमास्त इति प्रश्नस्यानौचित्यमाशंक्याह पुर इत्यादि ३४ भगवतोऽत्रावस्थाने हि लोकानां मंगलं नान्यथेत्याशयेनाह चतुर्भिः मंगलाय शुभाय क्षेमाय लब्धपालनाय भवा

विलोक्योद्विग्नहृदयो विच्छायमनुजं नृपः पृच्छति स्म सुहृन्मध्ये संस्मरन्नारदेरितम् २४ युधिष्ठिर उवाच कच्चिदानर्तपुर्यां नः स्वजनाः सुखमासते मधुभोजदशार्हार्हसात्वतांधकवृष्णयः २५ शूरो मातामहः कच्चित्स्वस्त्यास्ते वाऽथ मारिषः मातुलः सानुजः कच्चित्कुशल्यानकदुंदुभिः २६ सप्त स्वसारस्तत्पत्न्यो मातुलान्यः सहात्मजाः आसते सस्नुषाः क्षेमं देवकीप्रमुखाः स्वयम् २७ कच्चिद्राजाहुको जीवत्यसत्पुत्रोऽस्य चानुजः हृदीकः ससुतोऽक्रूरो जयंतगदसारणाः २८ आसते कुशलं कच्चिद्ये च शत्रुजिदादयः कच्चिदास्ते सुखं रामो भगवान् सात्वतां प्रभुः २९ प्रद्युम्नः सर्ववृष्णीनां सुखमास्ते महारथः गंभीररयोऽनिरुद्धो वर्द्धते भगवानुत ३० सुषेणश्चारुदेष्णश्च सांबो जांबवतीसुतः अन्ये च कार्ष्णिप्रवराः सपुत्रा ऋषभादयः ३१ तथैवानुचराः शौरेः श्रुतदेवोद्धवादयः सुनंदनंदशीर्षण्या ये चान्ये सात्वतर्षभाः ३२ अपि स्वस्त्यासते सर्वे रामकृष्णभुजाश्रयाः अपि स्मरंति कुशलमस्माकं बद्धसौहृदाः ३३ भगवानपि गोविंदो ब्रह्मण्यो भक्तवत्सलः कच्चित्पुरे सुधर्मायां सुखमास्ते सुहृद्वृतः ३४ मंगलाय च लोकानां क्षेमाय च भवाय च आस्ते यदुकुलांभोधावाद्योऽनंतसखः पुमान् ३५ यद्बाहुदंडगुप्तायां स्वपुर्यां यदवोऽर्चिताः क्रीडंति परमानंदं महापौरुषिका इव ३६ यत्पादशुश्रूषणमुख्यकर्मणा सत्यादयो द्व्यष्टसहस्रयोषितः निर्जित्य संख्ये त्रिदशांस्तदाशिषो हरंति वज्रायुधवल्लभोचिताः ३७ यद्बाहुदंडाभ्युदयानुजीविनो यदुप्रवीरा ह्यकुतोभया मुहुः अधिक्रमंत्यंघ्रिभिराहृतां बलात्सभां सुधर्मां सुरसत्तमोचिताम् ३८ कच्चित्तेऽनामयं तात भ्रष्टतेजा विभासि मे अलब्धमानोऽवज्ञातः किं वा तात चिरोषितः ३९

यउद्धवाय अनंतसखः बलभद्रसहायः ३५ अर्चिताः सर्वैः पूजिताः परमानंदं यथा भवति तथा महापौरुषिकाः वैकुंठनाथानुचराः ३६ यस्य पादशुश्रूषणमेव मुख्यं तप आदिभ्यः श्रेष्ठं यत्कर्म तेन सत्यभामादयः संख्ये युद्धे श्रीकृष्णबलेन निर्जित्य तदाशिषः देवभोग्यान् पारिजातादीन् वज्रायुधस्य वल्लभा शची तस्या उचिताः ३७ यद्बाहुदंडप्रभावोपजीविनः सुधर्मां [illegible] अंघ्रिभिरधिक्रामंति सगोविंदः सुखमास्त इति गलपंचमश्लोकेनान्वयः ३८ इदानीं तस्यैव कुशलं पृच्छति कच्चिदिति षड्भिः अ[illegible] किं वा तेः मत्कृत अवज्ञानः तिरस्कृतः यतश्चिरोषितः बहुकालं तत्र स्थितः ३९

अभावैरितिच्छेदः प्रेमशून्य ... परुषः ... किम् यद्वा अर्थिभ्यः किमपिदास्यामीतिनोक्तं किम् यद्वा आशयासह य
थाआशाभवतितथादास्यामीतिप्रतिश्रुतंसत् नदत्तं किम् ४० अन्यद्वाशरणागतं सत्त्वं प्राणिमात्रं नत्यक्तवानसिकिम् यतस्त्वंपूर्वंशरणप्रदः आश्रयप्रदः ४१
अगम्यामितिच्छेदः ननिंदितांस्त्रियमगमः किंन गतवानसि असत्कृतां मलिनवस्त्रादिनानागमः किम् नोत्तमैः अनुत्तमैः समैरित्यर्थः असमैरधमैर्वा किंनपरा
जितोऽसीत्यर्थः ४२ संभोजनार्हान् वृद्धान् बालकांश्च किंस्वित् पर्यभुंक्थाः त्यक्त्वाभुक्तवानसि किम् अक्षमं कर्तुमयोग्यं यत्तन्न कृतवानसि किम् ४३ नित्यं सदा
प्रेष्ठतमेन हृदयेनांतरंगेणस्वबंधुनाश्रीकृष्णेनरहितः शून्योऽस्मीति मन्यसे अन्यथानेरुक्मनःपीडानघटेत ४४ इतिप्रथमस्कंधेटीकायांचतुर्दशोऽध्या

कच्चिन्नाभिहतोभावैः शब्दादिभिरमंगलैः नदत्तमुक्तमर्थिभ्य आशया यत्प्रतिश्रुतम् ४० कच्चित्त्वंब्राह्मणंबालंगांवृद्धंरोगिणंस्त्रियम्
शरणोपसृतंसत्त्वंनात्याक्षीःशरणप्रदः ४१ कच्चित्त्वंनागमोऽगम्यांगम्यांवाऽसत्कृतांस्त्रियम् पराजितोवाऽथभवान्नोत्तमैर्नासमैःपथि
४२ अपस्वित्पर्यभुङ्क्थास्त्वंसंभोज्यान्वृद्धबालकान् जुगुप्सितंकर्मकिंचित्कृतवान्नयदक्षमम् ४३ कच्चित्प्रेष्ठतमेनाथहृदयेनात्मबंधुना
शून्योऽस्मिरहितोनित्यंमन्यसेतेऽन्यथानरुक् ४४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेयुधिष्ठिरवितर्कोनामचतुर्दशोऽध्या
यः १४ सूतउवाच एवंकृष्णसखःकृष्णोभ्रात्राराज्ञाविकल्पितः नानाशंकास्पदंरूपंकृष्णविश्लेषकर्शितः १ शोकेनशुष्यद्व
दनहृत्सरोजोहतप्रभः विभुंतमेवानुध्यायन्नाशक्नोत्प्रतिभाषितुम् २ कृच्छ्रेणसंस्तभ्यशुचःपाणिनामृज्यनेत्रयोः परोक्षेणसमुन्नद्ध
प्रणयौत्कंठ्यकातरः ३ सख्यंमैत्रींसौहृदंचसारथ्यादिषुसंस्मरन् नृपमग्रजमित्याहबाष्पगद्गदयागिरा ४ अर्जुनउवाच
वंचितोऽहंमहाराजहरिणाबंधुरूपिणा येनमेऽपहृतंतेजोदेवविस्मापनंमहत् ५ यस्यक्षणवियोगेनलोकोह्यप्रियदर्शनः उक्थे
नरहितोह्येषमृतकःप्रोच्यतेयथा ६

यः १४ कलिप्रवेशमालक्ष्य धुन्वन्यस्य परीक्षिति आरुरोह नृपः स्वर्गमिति पंचदशेऽब्रवीत् १ कृष्णोऽर्जु-
नः अविकल्पितइतिच्छेदः नानाशंकास्पदंरूपमालक्ष्यविकल्पितइत्यर्थः प्रतिभाषितुंनाशक्नोदित्युत्तरेणान्वयः तत्रहेतवः कृष्णविश्लेषेण कर्शितः कृशी
कृतः १ शोकेनहेतुनावदनंचहृच्चतएवसरोजेशुष्यतीवदनहृत्सरोजेयस्यसः हताप्रभातेजोयस्यसः २ शुचः शोकाश्रूणियान्युद्गच्छंतितानिनेत्रयोरेवसंस्तभ्यग
लितानिचपाणिनाआमृज्यपरोक्षेणदर्शनागोचरेणश्रीकृष्णेनहेतुनासमुन्नद्धमधिकंयत्प्रेमौत्कंठ्यंतेनकातरः व्याकुलः नृपमित्याहेत्युत्तरेणान्वयः ३ सख्यं
हितैषितांमैत्रीमुपकारितांसुहृत्त्वंसंबंधितांचबाष्पेणकंठावरोधात्गद्गदया ४ येनमांवंचयतादेवान्विस्मापयतियत् ५ यस्यक्षणवियोगेनेत्यादियच्छब्दानांते
नाहमद्यमुषितइतिसप्तमश्लोकस्थेनतच्छब्देनसंबंधः प्रियस्याप्यप्रियत्वेदृष्टांतः उक्थेनप्राणेन एषपित्रादिः ६ ७ ७

श्रीकृष्णोपकाराननुस्मरति यत्संश्रयादितिदशभिः यस्य संश्रयात् बलात् स्मरेण कामेन दुर्मदानामतिमत्तानां तेजः प्रभावः हृतं धनुर्ग्रहणेनैव पश्चात्तद्धनुः सज्जीकृतं च तेन च मत्स्यो यंत्रोपरि भ्रमन् विद्धः ततस्तान्विजित्य द्रौपदी प्राप्ता च ७ उइति विस्मये खांडवमिंद्रस्य वनम् अदां दत्तवान् अग्निः खांडवदाहे रक्षितेन मयेन कृता च सभा लब्धा अद्भुतशिल्परूपा मायायस्यां सा ते अध्वरे यागे राजसूये ८ अंतरश्लोको विगीतस्तथाऽपि व्याख्यायते नृपशिरः खं ध्रियेऽस्य तं जरासंधं तं वा त्वनुजो भीमः मखार्थमहन् हतवान् तन्निर्जयं विना राजसूयमखानुपपत्तेः गजायुतस्येव सत्त्वमुत्साहः शक्तिः वीर्यं बलं च यस्य सः तं हत्वा प्रमथनार्थे महाभैर वः तस्य मखाय ये राजानस्तेनाहृताः ते च यद्यस्मान्मोचिताः न च स्मात्तेऽध्वरे बलिमानीतवंतः ९ यैः कितवैः दुःशासनादिभिः तव पत्न्याः कबरं विकीर्य उन्मुच्य स्पृष्टमाकृष्टम् तेषां स्त्रियो हतेशाः अत एव वैधव्यात् हि मुक्तकेशा अकृत चकार कथंभूतं कबरम् अधिमखं राजसूयमधिकृत्य कृतो रचितो यः महाभिषेकः ते न श्लाघ्यतमं चारु रम्यम् यत्स्मरणात्तदानीमेव प्राप्तस्य श्रीकृष्णस्य नमनेपादयोः पतितान्यश्रूणि मुखात् यस्याः पत्न्याः पदशब्दसापेक्षस्यापि पतितशब्दस्या

यत्संश्रयाद्द्रुपदगेहमुपागतानां राज्ञां स्वयंवरमुखे स्मरदुर्मदानाम् तेजो हृतं खलु मया ऽभिहतश्च मत्स्यः सज्जीकृतेन धनुषाऽधिगता च कृष्णा ७ यत्सन्निधावहमु खाण्डवमग्नये ऽदामिंद्रं च सामरगणं तरसा विजित्य लब्धा सभा मयकृताऽद्भुतशिल्पमायादिग्भ्यो ऽहरन्नृपत योबलिमध्वरे ते ८ यत्तेजसा नृपशिरोऽघ्रिमहन्मखार्थे आर्यो ऽनुजस्तव गजायुतसत्त्ववीर्यः तेनाहृताः प्रमथनाथमखाय भूपा यन्मोचि तास्तदनयन्बलिमध्वरे ते ९ पत्न्यास्तवाधिमखकॢप्तमहाभिषेकश्लाघिष्ठचारुकबरं कितवैः सभायाम् स्पृष्टं विकीर्य पदयोः पतिताश्रुमुख्या यस्तत्स्त्रियो ऽकृत हतेशाविमुक्तकेशाः १० यो नो जुगोपवनमेत्यदुरंत कृच्छ्राद्दुर्वाससो ऽरिविहितादयुताग्रभुग्यः शाकान्नशिष्टमुपयुज्य यत स्त्रिलोकीं तृप्ताममंस्त सलिले विनिमग्नसंघः ११

सुपदेन समासो नित्यसापेक्षितत्वात् १० शिष्याणामयुतस्याग्रेन सं क्तौ भुंक्ते यः तस्माद्दुर्वास सो हेतोः अरिणा रचितं यत् दुरंतं कृच्छ्रं शापलक्षणं तस्मात् सकाशान्नो ऽस्मान् वने एत्य जुगोप किं कृत्वा शाकमेवान्नं तस्मिन्नेव पात्रे ऽवशिष्टमुपयुज्य जग्ध्वा यत उपयो गात् सलिले विनिमग्नो मुनीनां संघः त्रिलोकीं तृप्तामममंस्त एवं हि भारते कथा कदाचिद्दुर्वाससो दुर्योधनेनातिथ्यं कृतम् तेन च परितुष्टेन वरं वृणीष्वेत्युक्ते दुर्वाससः शापात् पांडवा नश्येयुरिति मनसि विधाय दुर्योधनेनोक्तम् युधिष्ठिरोऽस्मत्कुलमुख्योऽ तस्तस्यापि भवतैवमेव शिष्यायुतसहितेनातिथिना भवितव्यम् किंतु द्रौपदी यथाक्षुधा न सीदेत्तथा तस्यां भुक्तवत्यां नगृहं गंतव्यमिति ततश्च तथैव दुर्वाससि प्राप्ते परमादरेण युधिष्ठिरेण माध्याह्निकं कृत्वा आगम्यतामिति विज्ञा पितो मुनिसंघो ऽघमर्षणाय जले निममज्ज तत्र चिंतातुरया द्रौपद्या स्मृतमात्रः श्रीकृष्णस्तत्क्षणमेव भक्तवात्सल्यतया चागतः तया चावेदिते वृत्तांते भगवतोक्त म् हे द्रौपदि अहं च बुभुक्षितोऽस्मि प्रथमं मां भोजयेति तया चातिलज्जयोक्तम् स्वामिन् मद्भोजनपर्यंतमक्षय्यमप्यन्नं सूर्यदत्तस्थाल्यां मया च सर्वान् संभोज्य भुक्त म् अतो नास्त्यन्नमिति तथाऽप्यतिनिर्बंधेन स्थालीमाना[illegible]लग्नं किंचिच्छाकान्नं प्राश्योक्तं अनेन विश्वात्मा भगवान् प्रीयताम् अथ भोक्तुं मुनिसंघ माह्वयति सचनावतः [illegible] [illegible]भयेन[illegible]

५ ५ ५ ५ ५ ५

गिरिजासहितोविस्मापितः स ... पतास्मिन् ... णिअदुः अन्यदप्याश्चर्यमाह अमुनेति महतइंद्रस्यासनार्द्धम् १२ नत्रैव स्वर्गेक्रीडनः गांडीवंलक्षणंचिन्हंयस्यनत् अरातयोनिवानकवचादयः तेषांवधार्थमाश्रितवतः येनानुभावितंप्रभावयुक्तंकृतम् हेआजमीढ युधिष्ठिरतेन मुषितः वंचितोऽस्मि कथंभूतेन भूम्नानिजमहिमावस्थानेन १३ यद्बांधवइत्यादिश्लोकत्रयस्यापितेनमुषितोऽहमितिपूर्वेणैवसंबंधः श्रीकृष्णबांधवएवाहंकौरवसैन्याब्धिम् नास्त्यंतोगांभीर्येणपारंचदेशतोयस्यतम् तनरेतीर्णवान् उत्तरगोग्रहे अतीवाणिदुरत्तराणि सत्वानितिमिंगिलादीनिभीष्मादिरूपाणियस्मिन् परेनैतिंगोधनंप्रत्याहृतम् परेषांचशिरोभ्यः सकाशात् तेजस्पदंप्रभावस्यास्पदमुष्णीषरूपम् मणिमयंमुकुटरत्नरूपंचबहुधनंतान्मोहनास्त्रेणमोहयित्वाहृतम् यद्बांधवेनमया १४ अदभ्राअनल्पाधेराजन्यवर्याः तेषांरथमंडलैर्मंडिताःकृभीष्मादीनांचमृत्युसारथिरूपेणममाग्रेचरःसन्नहंविभोतेषांरथयूथपानामायुरादीनियोदृशाहृष्वैवआच्छ

यत्तेजसाऽथभगवान्युधिशूलपाणिर्विस्मापितःसगिरिजोऽस्त्रमदान्निजंमे अन्येऽपिचाहममुनैवकलेवरेणप्राप्तोमहेंद्रभवनेमहदासनार्द्धम् १२ तत्रैवमेविहरतोभुजदंडयुग्मंगांडीवलक्षणमरातिवधायदेवाः सेंद्राःश्रितायदनुभावितमाजमीढतेनाहमद्यमुषितःपुरुषेणभूम्ना १३ यद्बांधवःकुरुबलाब्धिमनंतपारमेकोरथेनततरेऽहमतीर्यसत्त्वम् प्रत्याहृतंबहुधनंचमयापरेषांतेजस्पदंमणिमयंचहृतंशिरोभ्यः १४ योभीष्मकर्णगुरुशल्यचमूष्वदभ्रराजन्यवर्यरथमंडलमंडितासु अग्रेचरोममविभोरथयूथपानामायुर्मनांसिचदृशासहओजआच्छेत् १५ यद्दोःषुमाप्रणिहितंगुरुभीष्मकर्णद्रौणित्रिगर्तशलसैंधवबाल्हिकाद्यैः अस्त्राण्यमोघमहिमानिनिरूपितानिनोपस्पृशुर्नृहरिदासमिवासुराणि १६ सौत्येवृतःकुमतिनात्मदईश्वरोमेयत्पादपद्ममभवायभजंतिभव्याः मांश्रांतवाहमरयोरथिनोभुविष्ठंनप्राहरन्यदनुभावनिरस्तचित्ताः १७ नर्माण्युदाररुचिरस्मितशोभितानिहेपार्थहेऽर्जुनसखेकुरुनंदनेति संजल्पितानिनरदेवहृदिस्पृशानिस्मर्तुर्लुठंतिहृदयंममा धवस्य १८

तहृतवान् मनांसीत्युत्साहादिशक्तिम् सहोबलंओजःशस्त्रादिकौशलं १५ यस्यदोःषुभुजेषुमाप्रांप्रणिहितंस्थापितंतेनैव गुर्वादिभिर्निरूपितानिप्रयुक्तान्यस्त्राणिनस्पृशंतिस्म गुरुर्द्रोणः त्रिगर्तःत्रिगर्तदेशाधिपतिःसुशर्माशलःशल्यः सैंधवःसिंधुदेशाधिपतिर्जयद्रथः बाल्हिकःशंतनोर्भ्राता अमोघोमहिमायेषां तथाभूतान्यपिपाठांतरेऽपि सएवार्थः प्रतीकाराकरणेऽप्यस्पर्शे दृष्टांतःनृहरिदासंप्रह्लादमिवेति १६ स्वापराधमनुस्मरन्संतप्यमान आह सौत्येसारथ्येकुमतिनामेमयासवृतःकुमतित्वमेवाह आत्मदइत्यादिना अभवायमोक्षाय भव्याःश्रेष्ठाः श्रांतावाहाअश्वायस्यतंमांजयद्रथवधेहिजलपानंविनाऽश्वाःश्रांताः ततोरथादवतीर्यबाणैर्भुवंभित्वाजलंसंपादितम् तदायस्यानुभावेननिरस्तचित्ताअरयोमांनप्रहृतवंतःससौत्येवृतइतिकुमतित्वम् १७ हेनरदेवउदारंगंभीरंरुचिरंचयत्स्मितंतेनशोभितानिनर्माणि परिहासवाक्यानि तथाकार्यप्रस्तावेषुहेपार्थेत्यादीनिमधुराक्षराणिसंजल्पितानिचहृदिस्पृशानिमनोज्ञानिमाधवस्ययान्येतानि-तानीदानींस्मर्तुर्मेमहृदयंलुठंति लोठयंतिक्षोभयंतिणिजभावआर्षः १८ ৩ ৩ ৩ ৩ ৩ ৩ ৩

विकत्थनं स्वगुणश्लाघनम् शय्यादिषु ऐक्यात् अव्यतिरेकाद्धेतोः कदाचिद्व्यभिचारं दृष्ट्वा हे वयस्य ऋतवान् सत्ययुक्तस्त्वमिति वक्रोक्त्याविप्रलब्धस्तिरस्कृतोऽपि ऋभुमानितिपाठे ऋभवोदेवाः सेवकाः संतियस्य सः असौ महानपि मया वयस्य इति मत्वा विप्रलब्धः तिरस्कृत इत्यर्थः ऋतवानिति पाठे वत्वं भाव आर्षः मेऽघमपराधम सहत महितया महत्वेन एकपदे इति महत्वेनेत्यर्थः सख्युरघं सखेव तनयस्याघं पितेव १९ त्वयाशंकितं पराजयं चाऽपि प्राप्तोऽहमित्याह तेन सख्या रहितः अतो हृदयेन अस्त्र हृदयेन वा शून्यः अंग हे राजन् उरुक्रमस्य परिग्रहं षोडशसहस्र स्त्रीलक्षणम् असद्भिर्नीचैः अबलायोषेव २० श्रीकृष्णवियोग एवात्र हेतुर्नान्य इत्याह तदिति यतः येभ्यः ईशेन रिक्तं शून्यमसत् कार्याक्षमम् सन्मंत्रविधानैरपि भस्मनि हुतमिव अतिमीतादपि कुहकात् मायाविनः सकाशाद्यद्दुग्धं लब्धं यथा असत् सम्यक्कर्षणादिनाप्यूषरभूमौ उप्तं बीजमिव २१ सुहृत्पुरे लयाप्रृष्टानां नः सुहृदां मध्ये चत्वारः पंचवाऽवशेषिताः तत्र हेतुः

शय्यासनाटनविकत्थनभोजनादिष्वैक्याद्वयस्य ऋतवानिति विप्रलब्धः सख्युः सखेव पितृवत्तनयस्य सर्वं सेहे महान्महितया कुमतेरघं मे १९ सोऽहं नृपेंद्र रहितः पुरुषोत्तमेन सख्या प्रियेण सुहृदा हृदयेन शून्यः अध्वन्युरुक्रमपरिग्रहमंग रक्षन् गोपैरसद्भिरबलेव विनिर्जितोऽस्मि २० तद्वै धनुस्त इषवः स रथो हयास्ते सोऽहं रथी नृपतयो यत आनमंति सर्वं क्षणेन तदभूदसदीशरिक्तं भस्मन्हुतं कुहकराद्धमिवोप्तमूष्याम् २१ राजंस्त्वयाऽभिपृष्टानां सुहृदां नः सुहृत्पुरे विप्रशापविमूढानां निघ्नतां मुष्टिभिर्मिथः २२ वारुणीं मदिरां पीत्वा मदोन्मथितचेतसाम् अजानतामिवान्योऽन्यं चतुःपंचावशेषिताः २३ प्रायेणैतद्भगवत ईश्वरस्य विचेष्टितम् मिथो निघ्नंति भूतानि भावयंति च यन्मिथः २४ जलौकसां जले यद्वन्महांतोऽदंत्यणीयसः दुर्बलान्बलिनो राजन्महांतो बलिनो मिथः २५ एवं बलिष्ठैर्यदुभिर्महद्भिरितरान्विभुः यदून्यदुभिरन्योऽन्यं भूभारान्संजहार ह २६ देशकालार्थयुक्तानि हृत्तापोपशमानि च हरंति स्मरतश्चित्तं गोविंदाभिहितानि मे २७ एवं चिंतयतो जिष्णोः कृष्णपादसरोरुहम् सौहार्देनातिगाढेन शांतासीद्विमला मतिः २८ वासुदेवांघ्र्यनुध्यानपरिबृंहितरंहसा भक्त्या निर्मथिताशेषकषायधिषणोऽर्जुनः २९

विप्रशापेत्यादि २२ वारुणीमन्नमयीम् अजानतामिवान्योऽन्यमेरकामुष्टिभिर्विघ्नताम् २३ अवशेषिता इत्यनेनोक्तं हेतुकर्तारमाहत्रिभिः प्रायेणेति भावयंति पालयंति २४ जलौकसां मत्स्यादीनां मध्ये महांतः स्थूलाः अणीयसः सूक्ष्मान् यथा भक्षयंति २५ एवं बलिष्ठैर्महद्भिः पांडवैर्दुर्योधनजरासंधादीन्निहत्य यदून्यदुभिरन्योऽन्यं निहत्य भगवान् भुवो भारभूतान् संहृतवान् २६ अतः परं वक्तुं न शक्नोमीति सूचयन्नाह देशकालोचितार्थयुक्तानि मनःपीडोपशमकराणि च गोविंदस्य वचनानि स्मरतो मे मम चित्तं हरंति आकर्षंति २७ एवमिति सूतोक्तिः अति दृढेन स्नेहेन चिंतयतो मतिः शांता विशोका विमला विरक्ता चासीत् २८ मतिवैमल्यफलमाह वासुदेवांघ्र्यनुध्यानेन परिबृंहितं रंहो वेगो यस्याः तया निर्मथिता उन्मूलिता अशेषाः कषायाः कामादयो यस्याः सा धिषणा बुद्धि[illegible] पुनर[illegible]

५ ५ ५ ७ ७ ७

कालेनकर्मभिः तमसाभा... नच रुद्धमोह... शोकइति एनदेवशोकहेतुभावेनोपपादयति शोकस्यहिहेतुर्द्वैतभ्रमः तस्यदेहः तस्यलिंगम् तस्यगुणाः तेषामविद्यातत्रब्रह्मसंपत्त्या ब्रह्माहमिति ज्ञानेनलीनाप्रकृतिरविद्यायस्मिन् तन्नैर्गुण्यंभवति ततुस्तस्मिन्प्रलययोऽविद्याविद्याशेषम् तस्मान्नैर्गुण्याद्गुणकार्यलिंगनाशः अलिंगत्वाच्च असंभवः सम्यग्भोगायभवति पुनःपुनरितिसंभवः स्थूलदेहः तद्रहितः ततश्चतस्यच्छेदाभावात् संच्छिन्नोद्वैतलक्षणः संशयोभ्रमोयस्यसविशोकःजातइति ३१ भगवतोमार्गमालक्ष्ययदुकुलस्यसंस्थांनाशंश्रुत्वा नारदोक्तंचानुस्मृत्यस्वः प्रयायस्वर्गमार्गीयनिभृतात्मानिश्चलचित्तः ३२ तांदुर्विज्ञेयाम् वक्ष्यतिहि सौदामन्यायथाऽऽकाशेयांत्याहित्वाऽभ्रमंडलम् गतिर्नलक्ष्यतेमर्त्यैस्तथाकृष्णस्यदैवतैरितिसंसृतेरुपरराम जीवन्मुक्ताबभूव देहंजहौवेतिवा ३३ तदेवमुक्तमपियादवेभ्योभगवतोवैलक्षण्यमबुध्वातत्साम्यंवदतोमंदमतीन् प्रतिवैलक्षण्यंस्पष्टयतिद्वा-

गीतंभगवताज्ञानंयत्तत्संग्राममूर्धनि कालकर्मतमोरुद्धंपुनरध्यगमत्प्रभुः ३०विशोकोब्रह्मसंपत्त्यासंछिन्नद्वैतसंशयः लीनप्रकृतिनैर्गुण्यादलिंगत्वादसंभवः ३१ निशम्यभगवन्मार्गंसंस्थांयदुकुलस्यच स्वःपथायमतिंचक्रेनिभृतात्मायुधिष्ठिरः ३२ पृथाऽप्यनुश्रुत्यधनंजयोदितंनाशंयदूनांभगवद्गतिंचताम् एकांतभक्त्याभगवत्यधोक्षजेनिवेशितात्मोपररामसंसृतेः ३३ ययाऽहरद्भुवोभारंतांतनुंविजहावजः कंटकंकंटकेनेवद्वयंचापीशितुःसमम् ३४ यथामत्स्यादिरूपाणिधत्तेजह्याद्यथानटः भूभारःक्षपितोयेनजहौतच्चकलेवरम् ३५ यदामुकुंदोभगवानिमांमहींजहौस्वतन्वाश्रवणीयसत्कथः तदाहरेवाप्रतिबुद्धचेतसामधर्महेतुःकलिरन्ववर्तत ३६ युधिष्ठिरस्तत्परिसर्पणंबुधःपुरेचराष्ट्रेचगृहेतदात्मनि विभाव्यलोभानृतजिह्महिंसनाद्यधर्मचक्रंगमनायपर्यधात् ३७स्वराट्पौत्रंविनयिनमात्मनःसुसमंगुणैः तोयनीव्याःपतिंभूमेरभ्यषिंचद्गजाह्वये ३८ मथुरायांतथावज्रंशूरसेनपतिंततः प्राजापत्यांनिरूप्येष्टिमग्नीनपिबदीश्वरः ३९ विसृज्यतत्रतत्सर्वंदुकूलवलयादिकम् निर्ममोनिरहंकारःसंछिन्नाशेषबंधनः ४०

भ्याम् ययायादवरूपयातन्वाभुवोभारंकंटकेनकंटकमिवाहरत् यादवतनुः भूभारतनुश्चेतिद्वयमपीश्वरस्यसंहार्यत्वेनसममेव ३४ श्रीकृष्णमूर्तेर्विशेषमाह यथेति तान्यपियथाधत्तेजहातिच तदाह यथानटोनिजरूपेणस्थितोरूपांतराणिधत्तेनर्धत्तेच तथातदपिकलेवरंजहौअंतरधादित्यर्थः ३५ युधिष्ठिरस्यस्वर्गारोहप्रसंगायकलिप्रवेशमाह स्वतन्वाजहौस्वतनोरेववैकुंठारोहात् श्रवणार्हासतीकथायस्य तदायदहस्तस्मिन्नेव अहरितिलुप्तसप्तम्यंतंपदम् अप्रतिबुद्धचेतसामितिविवेकिनांतुनप्रभुरित्युक्तम् अन्ववर्ततेतिपूर्वमेवांशेनप्रविष्टस्यतेनरूपेणानुवृत्तिरुक्ता ३६ बुधोयुधिष्ठिरः तस्यकलेःपरिसर्पणंप्रसरणंविलोक्य कथंभूतंलोभाद्यधर्मचक्रंयस्मिन् जिह्मंकौटिल्यंपर्यधात् तदुचितपरिधानमकरोत् ३७ आत्मनःस्वस्यगुणैःसुसममतिसदृशम् तोयंसर्वतःस्थितंसमुद्रोदकमेवनीवीपरिधानविशेषोयस्याःतस्याभूमेःपतित्वेनाभिषिक्तवान् ३८ वज्रमनिरुद्धस्यपुत्रम् निरूप्यकृत्वेत्यर्थः अपिबत् आत्मन्यारोपयामास ईश्वरःसमर्थः ३९ संछिन्नान्यशेषाणिबंधनानिउपाधयोयेन ४०

तदेव दर्शयति द्वाभ्याम् वाचमित्युपलक्षणम् सर्वेंद्रियाणि मनसि प्रविलापितवानित्यर्थः तच्च मनः प्राणे प्राणाधीनवृत्तित्वात् तं च प्राणमितरे अपानेनेनाकर्षणात् अपानव्यापार उत्सर्गः तत्सहितमपानं मृत्यौ तदधिष्ठातृदेवतायाम् अनेनैव वागादिष्वर्पितत्तत्कर्मसाहित्यं ज्ञेयम् तं मृत्युं पंचत्वे पंच भूतानामैक्ये देहे देहस्यैव मृत्युकर्तात्मन इति भावितवानित्यर्थः अजोहवीदिति यङ्लुगंतात् लुङि स्वरूपम् ४१ त्रित्वे गुणत्रये तच्च त्रित्वमेकत्वे अविद्यायाम् सर्वसंसारोपहेतुमविद्यामात्मनि जीवे अजोहवीदिति वक्तव्ये अजुहवीदित्यार्षम् एवं शोधितमात्मानं ब्रह्मणि अव्यये कूटस्थे न तस्यान्यत्र लय इत्यर्थः ४२ तदेवमात्मप्रतिपत्तिमुक्त्वा बाह्यस्थितिमाह चीरवासा इति द्वाभ्याम् बद्धवाक् मौनी ४३ अनवेक्षमाणः अनुजादिप्रतीक्षामकुर्वन् आशां दिशम् गतपूर्वां पूर्वैः प्रविष्टाम्

वाचं जुहाव मनसि तत्प्राण इतरे च तम् मृत्यावपानं सोत्सर्गं तं पंचत्वे ह्यजोहवीत् ४१ त्रित्वे हुत्वाऽथ पंचत्वं तच्चैकत्वेऽजुहोन्मुनिः सर्वमात्मन्यजुहवीद्ब्रह्मण्यात्मानमव्यये ४२ चीरवासा निराहारो बद्धवाङ्मुक्तमूर्द्धजः दर्शयन्नात्मनो रूपं जडोन्मत्तपिशाचवत् ४३ अनवेक्षमाणो निरगादशृण्वन्बधिरो यथा उदीचीं प्रविवेशाशां गतपूर्वां महात्मभिः हृदि ब्रह्म परं ध्यायन्नावर्तेत यतो गतः ४४ सर्वे तमनुनिर्जग्मुर्भ्रातरः कृतनिश्चयाः कलिनाधर्ममित्रेण दृष्ट्वा स्पृष्टाः प्रजा भुवि ४५ ते साधुकृतसर्वार्था ज्ञात्वाऽऽत्यंतिकमात्मनः मनसा धारयामासुर्वैकुंठचरणांबुजम् ४६ तद्ध्यानोद्रिक्तया भक्त्या विशुद्धधिषणाः परे तस्मिन्नारायणपदे एकांतमतयो गतिम् ४७ अवापुर्दुरवापां ते असद्भिर्विषयात्मभिः विधूतकल्मषास्थानं विरजेनात्मनैव हि ४८ विदुरोऽपि परित्यज्य प्रभासे देहमात्मवान् कृष्णावेशेन तच्चित्तः पितृभिः स्वक्षयं ययौ ४९ द्रौपदी च तदाज्ञाय पतीनामनपेक्षताम् वासुदेवे भगवति ह्येकांतमतिराप तम् ५० यः श्रद्धयैतद्भगवत्प्रियाणां पांडोः सुतानामिति संप्रयाणम् शृणोत्यलं स्वस्त्ययनं पवित्रं लब्ध्वा हरौ भक्तिमुपैति सिद्धिम् ५१ इति श्रीभाग० महापु० प्रथमस्कंधे स्वर्गारोहणं नाम पंचदशोऽध्यायः १५ सूत उवाच ततः परीक्षिद्द्विजवर्यशिक्षया महीं महाभागवतः शशास ह यथा हि सूत्यामभिजातकोविदाः समादिशन्विप्र महद्गुणस्तथा १

यतः यां दिशम् ४४ अधर्मो मित्रं यस्य तेन ४५ साधु कृताः सर्वे अर्था धर्मादयो यैः अत एव वैकुंठस्य चरणांबुजमेवात्यंतिकं शरणं ज्ञात्वा ४६ तदिति ४७ कथंभूते पदे विधूतकल्मषाणामास्थानं निवासस्थानं यत् तस्मिन् विरजेनात्मनैव गतिं प्रापुः न तु षोडशकलेन लिंगेन गते र्वा विशेषणम् विरजेनात्मनैवावस्थानरूपां गतिम् ते विधूतकल्मषाः प्रापुरिति ४८ तीर्थान्यटन् प्रभासे श्रीकृष्णावेशेन कृष्णे चित्तमावेश्य देहं परित्यज्य तच्चित्त एव सन् तदानीं नेतुमागतैः पितृभिः सह स्वक्षयं स्वाधिकारस्थानं ययौ ४९ आत्मानं प्रति अनपेक्षतां तदाऽऽज्ञात्वा तं प्राप ५० इति एवं यत्संप्रयाणम् अलमतिशयेन स्वस्त्ययनं मंगलास्पदम् अलं पवित्रं च ५१ इति प्रथमे टीकायां पंचदशोऽध्यायः १५ ततश्च षोडशे भूमिधर्मयोः कलिरिवृन्नयोः संवादो वर्ण्यते प्राप्तिःपालकस्य परीक्षितः १ द्विजवर्याणां शिक्षया सूत्यां [illegible] अभिजात[illegible] [illegible] महतां गुणा यस्मिन् सः १ ६ ६ ६

जनमेजयादीनित्य क्षरा[illegible] ...स्विपुपये मइरावतींत्यन्वयः योजना २ आजहारेत्यकृतवानित्यर्थः शारद्वतं कृपम् यत्र येष्वश्वमेधेषु ३ निजग्राह निगृहीतवान् कलिमेवानो[illegible] ४ कस्यहेतोरिति अयमर्थः कलिंकस्माद्धेतोः केवलंनिजग्राह नतुहतवान् यतोऽसौ शूद्रकः अतिकुत्सितः योगांपदाऽहनत् अहन्निति ५ अस्यविष्णोः पदांभोजयोर्योमकरंदः तंलिहंतिआस्वादयंतियेनेषांसतांमहतांवाकथाश्रयमिति समासान्निष्कृष्टस्यानुषंगः नर्हिकथ्यतांनचेत्किमन्यैरसद्भिरालापैः यतृयैःआयुषोवृथाक्षयः ६ अस्माकमयंसत्त्रप्रयत्नोऽपिहरिकथाऽमृतपानार्थएवेत्याह सार्द्धाभ्याम् क्षुद्रमल्पमायुर्येषाम् अतोमर्त्यानांमरणधर्मवताम् तथाऽपिक्रतंसत्संमोक्षमिच्छतांयोमृत्युःसइहसत्त्रेशमितुरिदंशामित्रंकर्मपसुहिंस

सउत्तरस्यतनयामुपयेमइरावतीम् जनमेजयादींश्चतुरस्तस्यामुत्पादयत्कृतान् २ आजहाराश्वमेधांस्त्रीन्गंगायांभूरिदक्षिणान् शारद्वतंगुरुंकृत्वादेवायत्राक्षिगोचराः ३ निजग्राहौजसावीरःकलिंदिग्विजयेक्वचित् नृपलिंगधरंशूद्रंघ्नंतंगोमिथुनंपदा ४ शौनकउवाच कस्यहेतोर्निजग्राहकलिंदिग्विजयेनृपः नृदेवचिन्हधृक्शूद्रःकोऽसौगांयःपदाऽहनत् ५ तत्कथ्यतांमहाभागयदिकृष्णकथाश्रयम् अथवास्यपदांभोजमकरंदलिहांसताम् किमन्यैरसदालापैरायुषोयदसद्व्ययः ६ क्षुद्रायुषांनृणामंगमर्त्यानामृतमिच्छताम् इहोपहूतोभगवान्मृत्युःशामित्रकर्मणि ७ नकश्चिन्म्रियतेतावद्यावदास्तइहांतकः एतदर्थंहिभगवानाहूतःपरमर्षिभिः अहोनृलोकेपीयेतहरिलीलाऽमृतंवचः ८ मंदस्यमंदप्रज्ञस्यवयोमंदायुषश्चवै निद्रयाह्रियतेनक्तंदिवाचव्यर्थकर्मभिः ९ सूतउवाच यदापरीक्षित्कुरुजांगलेवसन्कलिंप्रविष्टंनिजचक्रवर्तिते निशम्यवार्त्तामनतिप्रियांततःशरासनंसंयुगशौंडिराददे १० स्वलंकृतंश्यामतुरंगयोजितंरथंमृगेंद्रध्वजमाश्रितःपुरात् वृतोरथाश्वद्विपपत्तियुक्तयास्वसेनयादिग्विजयायनिर्गतः ११ भद्राश्वंकेतुमालंचभारतंचोत्तरान्कुरून् किंपुरुषादीनिसर्वाणिविजित्यजगृहेबलिम् १२ तत्रतत्रोपशृण्वानःस्वपूर्वेषांमहात्मनाम् प्रगीयमानंचयशःकृष्णमाहात्म्यसूचकम् १३

तंतदर्थमुपहूतः ७ ततःकिमतआह नकश्चिदिति ततोऽपिकिमतआह अहोनृलोकेहरिलीलाऽमृतंवचःपीयेतेत्येतदर्थम् हरिलीलैवामृतंयस्मिन्नृनतत् ८ तदभावेवृथैवजीवनमित्याह मंदस्यअलसस्यनक्तंरात्रौयदृय आयुःतन्निद्रयाह्रियतेदिवाअन्हिचयद्वयःतद्व्यर्थकर्मभिरपह्रियते ९ तत्रतावत्कलिनिग्रहप्रसंगमाह यदानिजचक्रवर्तितेस्वसेनयापालितेदेशेकलिंप्रविष्टंशुश्राव तदातामनतिप्रियांवार्त्तांकिंचित्प्रियांच युद्धकौतुकसंपत्तेःतांनिशम्यततःशरासनंदुष्टनिग्रहार्थमाददे संयुगेशौंडिः युद्धेप्रगल्भःपार्थःनरेयुद्धेशौरितुल्यः १० ततश्चदिग्विजयायनिर्गतः ११ भद्राश्वादीनिपूर्वपश्चिमदक्षिणोत्तरतःसमुद्रलग्नानिवर्षाणिमेरोःसर्वतःइलावृतम् ततउत्तरतोरम्यकंहिरण्मयंचदक्षिणतोहरिवर्षंकिंपुरुषंचतानिविजित्य १२ प्रगीयमानंयशःयशआदीनिशृण्वन् तेभ्योददावितितृतीयेनान्वयः १३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

१४ १५ किंच स्निग्धेषु पांडवेषु विष्णोर्यानि सारथ्यादीनि कर्माणि तानि शृण्वन् तथा विष्णोर्जगत्कर्तृकां प्रणतिं च शृण्वन् नृपतिः परीक्षित् विष्णोश्चर
णारविंदे भक्तिं करोति स्म पारषदमिति रेफ षकारयोर्विश्लेषश्छांदसः तत्र पार्षदं सभापतित्वम् सेवनं चित्तानुवृत्तिः वीरासनं रात्रौ खड्गहस्तस्य तिष्ठतो जा
गरणम् १६ वृत्तमनुवर्तमानस्य सतः नातिदूरे शीघ्रमेव १७ धर्मो वृषरूपः विच्छायां हतप्रभाम् गां गोरूपां पृथ्वीम् विवत्सां नष्टापत्याम् १८ ते आत्मनो देहस्य
यद्यपि बहिरामयो न लक्ष्यते तथाऽपि अंतर्मध्ये आधिः पीडा यस्यास्तां त्वामालक्षये केन यतो विच्छायासि अत ईषत् म्लायता वैवर्ण्यं भजता मुखेन लिंगेन
तत्र कारणानि कल्पयन्पृच्छति दूरे बंधुमित्यादि पंचभिः दूरे स्थितं बंधुम् १९ त्रिभिः पादैर्न्यूनमत एकैकपादम् मां मामल्लक्षणं जनमित्यर्थः वृषलैः इत ऊर्ध्वं भो

आत्मानं च परित्रातमश्वत्थाम्नोऽस्त्रतेजसः स्नेहं च वृष्णिपार्थानां तेषां भक्तिं च केशवे १४ तेभ्यः परमसंतुष्टः प्रीत्युज्जृंभितलोचनः महा
धनानि वासांसि ददौ हारान्महामनाः १५ सारथ्यपारषदसेवनसख्यदौत्यवीरासनानुगमनस्तवनप्रणामम् स्निग्धेषु पांडुषु जगत्प्रणतिं च
विष्णोर्भक्तिं करोति नृपतिश्चरणारविंदे १६ तस्यैवं वर्त्तमानस्य पूर्वेषां वृत्तमन्वहम् नातिदूरे किलाश्चर्यं यदासीत्तन्निबोध मे १७ धर्मः पदैके
न चरन् विच्छायामुपलभ्य गाम् पृच्छति स्माश्रुवदनां विवत्सामिव मातरम् १८ कच्चिद्भद्रेऽनामयमात्मनस्ते विच्छायाऽसि म्लायतेषन्मुखेन
आलक्षये भवतीमंतराधिं दूरे बंधुं शोचसि कंचनांब १९ पादैर्न्यूनं शोचसि मैकपादमात्मानं वा वृषलैर्भोक्ष्यमाणम् अथो सुरादीन् हृतयज्ञभा
गान् प्रजा उत स्विन्मघवत्यवर्षति २० अरक्ष्यमाणाः स्त्रिय उर्वि बालान् शोचस्यथो पुरुषादैरिवार्त्तान् वाचं देवीं ब्रह्मकुले कुकर्मण्यब्रह्मण्ये
राजकुले कुलाग्र्यान् २१ किं क्षत्रबंधून्कलिनोपसृष्टान् राष्ट्राणि वा तैरवरोपितानि इतस्ततो वाऽशनपानवासःस्नानव्यवायोन्मुखजीवलो
कम् २२ यद्वाऽम्ब ते भूरिभरावतार कृतावतारस्य हरेर्धरित्रि अंतर्हितस्य स्मरती विसृष्टा कर्माणि निर्वाणविलंबितानि २३ इदं ममाचक्ष्व त
वाधिमूलं वसुंधरे येन विकर्शिताऽसि कालेन वा ते बलिनां बलीयसा सुरार्चितं किं हृतमद्य सौभगम् २४ धरण्युवाच भ वान्हि वेद
तत्सर्वं यन्मां धर्मानुपृच्छसि चतुर्भिर्वर्त्तसे येन पादैर्लोकसुखावहैः २५

क्ष्यमाणम् पुंस्त्वमात्मपदविशेषणत्वात् हृतयज्ञभागायेषां तान् यज्ञाद्य
करणात् २० हे उर्वि पृथ्वि भर्तृभिररक्ष्यमाणाः स्त्रियः पितृभिररक्ष्यमाणान् बालान् प्रत्युतैरेव निर्दयैरेव पुरुषादैरिवार्त्तान् क्लिष्टान् वाचं देवीं सरस्वतीं कुकर्मणि
दुराचारे स्थितानाम् कुलाग्र्यान् ब्राह्मणोत्तमान् सेवकान् २१ उपसृष्टान्व्याप्तान् अवरोपितानि उद्वासितानि व्यवायो मैथुनं इतस्ततः निषेधानादरेण सर्वतोऽशनादि
षून्मुखं प्रवर्त्तमानं जीवलोकं वा २२ हे अंब मातः हे धरित्रि तेन वयो भूरिभारः तस्यावतारणार्थं कृतावतारस्य कर्माणि स्मरंती तेन विसृष्टा सती शोचसि विलंबितमा-
श्रितं येषु तानि पाठांतरे निर्वाणं विडंबितमुपहसितं यैः मोक्षादप्यधिकसुखानीत्यर्थः २३ हे अंब ते सौभाग्यं कालेन वा हृतम् २४ भवान् जानात्येव तथाऽपि वक्ष्या
मीत्याह येन हेतुभूतेन त्वं च [illegible] पादैर्वर्त्तसे यत्र [illegible] श्रीनिवासेन रहितं लोकं शोचामीति षष्ठेनान्वयः २५ ६९ ६९

सत्यंयथार्थभाषणम् [illegible] चित्तसंयमनम् त्यागः अर्थिषुमुक्तहस्तता संतोषः अलंबुद्धिः आर्जवमव
क्रता शमोमनोनैश्चल्यम् दमोबाह्येंद्रियनैश्चल्यम् त[illegible] साम्यमरिमित्राद्यभावः तितिक्षापरापराधसहनम्उपरतिर्लाभप्राप्तावौदासीन्यम् श्रुतं
शास्त्रविचारः २६ ज्ञानमात्मविषयम् विरक्तिर्वैतृष्ण्यम् ऐश्वर्यंनियंतृत्वम् शौर्यंसंग्रामोत्साहः तेजःप्रभावः बलंदक्षत्वम् स्मृतिः कर्तव्यार्थानुसंधा
नम् स्वातंत्र्यमपराधीनताकौशलंक्रियानिपुणता कांतिःसौंदर्यम् धैर्यमव्याकुलता मार्दवंचित्ताकाठिन्यम् २७ प्रागल्भ्यंप्रतिभाऽतिशयः प्रश्रयोवि
नयः शीलंसुस्वभावः सहओजोबलानिमनसः ज्ञानेंद्रियाणांकर्मेंद्रियाणांचपाटवानि भगःभोगास्पदत्वम् गांभीर्यमक्षोभ्यत्वम् स्थैर्यमचंचलताआस्ति-
क्यंश्रद्धाकीर्तिर्यशः मानःपूज्यत्वम् अनहंकृतिःगर्वाभावः २८ एतेएकोनचत्वारिंशत् अन्येचब्रह्मण्यत्वशरण्यत्वादयोमहांतोगुणायस्मिन्नित्याः सहजाः

सत्यंशौचंदयाक्षांतिस्त्यागःसंतोषआर्जवम् शमोदमस्तपःसाम्यंतितिक्षोपरतिःश्रुतम् २६ ज्ञानंविरक्तिरैश्वर्यंशौर्यंतेजोबलंस्मृतिः स्वा
तंत्र्यंकौशलंकांतिर्धैर्यंमार्दवमेवच २७ प्रागल्भ्यंप्रश्रयःशीलंसहओजोबलंभगः गांभीर्यंस्थैर्यमास्तिक्यंकीर्तिर्मानोऽनहंकृतिः २८ ए
तेचान्येचभगवन्नित्यायत्रमहागुणाः प्रार्थ्यामहत्त्वमिच्छद्भिर्नवियंतिस्मकर्हिचित् २९ तेनाहंगुणपात्रेणश्रीनिवासेनसांप्रतम् शोचा
मिरहितंलोकंपाप्मनाकलिनेक्षितम् ३० आत्मानंचानुशोचामिभवंतंचामरोत्तमम् देवान्पितॄनृषीन्साधून्सर्वान्वर्णांस्तथाऽश्रमान् ३१
ब्रह्मादयोबहुतिथंयदपांगमोक्षकामास्तपःसमचरन्भगवत्प्रपन्ना साश्रीःस्ववासमरविंदवनंविहाययत्पादसौभगमलंभजतेऽनुरक्ता ३२
तस्याहमब्जकुलिशांकुशकेतुकेतैःश्रीमत्पदैर्भगवतःसमलंकृतांगी त्रीनत्यरोचउपलभ्यततोविभूतिंलोकान्समांव्यसृजदुत्स्मयतींतदं
ते ३३ योवैममातिभरमासुरवंशराज्ञामक्षौहिणीशतमपानुददात्मतंत्रः त्वांदुःस्थमूनपदमात्मनिपौरुषेणसंपादयन्यदुषुरम्यमबिभ्रदंगम्
३४

नवियंति नक्षीयंतेस्म २९ तेनगुणपात्रेणगुणालयेन पाप्मनापापहेतुना ३० ३१ तस्यविरहोदुःसहइत्याहचतुर्भिः ब्रह्मादयोयस्याः श्रियःअपां
गमोक्षः स्वस्मिन्दृष्टिपातः तत्कामाःसंतः बहुतिथंबहुकालंतपःसमचरन् सम्यक्चरंतिस्म भगवद्भिरुत्तमैःप्रपन्नाआश्रिताअपि साश्रीः यस्यपा
दलावण्यमलमनुरक्तासतीसेवते ३२ तस्यभगवतःश्रीमद्भिःपदैःकेतुर्ध्वजः अब्जादयःकेताश्चिन्हानियेषांतैः यद्वा अब्जादीनामाश्रयैःसम्यगलंकृ-
तमंगंयस्याः साऽहंततोभगवतोविभूतिंसंपदमुपलभ्यप्राप्यत्रीन्लोकान्अतिक्रम्यअरोचे शोभितवत्यस्मि पश्चात्तस्याविभूतेरंतेनाशकालेप्राप्ते
सतिउत्स्मयंतींगर्वंकुर्वाणांमांसव्यसृजत्त्यक्तवान् ३३ नकिंच योवैआसुरोवंशोयेषांतेषांराज्ञामक्षौहिणीशतरूपंममातिभरंभारमपनीतवान् त्वांच
ऊनपदत्वादुःस्थंसंतंपौरुषेणपुरुषकारेणात्मनिस्वस्मिन्संपूर्णपदंसुस्थंसंपादयन् लक्षणहेत्वोःक्रियायाइति हेतौशतृप्रत्ययः संपादयितुमित्यर्थः
अबिभ्रत्धृतवानित्यर्थः ३४

तस्यविरहंकावासहेन प्रेमावलोकस्वरुचिरस्मितंचवल्गुजल्पश्चतैः मधुमानिनीनांसत्यभामादीनांसमानंगर्वसहितंस्थैर्यंस्तब्धत्वंयः अहरत् यस्यांघ्रि
णारजस्फाल्पितेनविटंकितायाः अलंकृतायाःसस्यादिमिषेणरोमोत्सवोभवति ३५ कथयतोः सतोः प्राचींपूर्ववाहिनींकुरुक्षेत्रे ३६ इतिप्रथमेटीकायां
षोडशोऽध्यायः १६ ततःसप्तदशेराजाकलेर्निग्रहउच्यते तस्यैवंवीर्यभाजोऽपिवैराग्यंवक्तुमद्भुतम् १ हन्यमानंताड्यमानम् १ मृणालंपद्मकंदः तद्वद्धवलम्
भयाद्वेपितंमूत्रयंतम् इवेत्यनेनपादावशेषोधर्मोभयात्मूत्रयन्निवप्रतीक्षणंक्षीयमाणांशः तस्याप्यनिर्वाहात् कंपमानइवेतिदर्शितम् २ धर्मदुघांहविर्दोग्ध्रीं
म् क्षामांकृशाम् यवसंतृणम् अत्रसस्यादिप्रसवक्षयाद्विवत्सेव यज्ञाद्यभावात्कृशा अतएवयज्ञभागमिच्छंतीपृथ्वीतिसूचितम् ३ कार्तस्वरंसुवर्णंतत्कृतःपरि

कावासहेतविरहंपुरुषोत्तमस्यप्रेमावलोकरुचिरस्मितवल्गुजल्पैः स्थैर्यंसमानमहरन्मधुमानिनीनांरोमोत्सवोममयदंघ्रिविटंकितायाः ३५
तयोरेवंकथयतोःपृथिवीधर्मयोस्तदा परीक्षिन्नामराजर्षिःप्राप्तःप्राचींसरस्वतीम् ३६ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेप्रथमस्कंधेपृथ्वी
धर्मसंवादोनामषोडशोऽध्यायः १६ सूतउवाच तत्रगोमिथुनंराजाहन्यमानमनाथवत् दंडहस्तंचवृषलंददृशेनृपलांछनम् १ वृ
षंमृणालधवलंमेहंतमिवबिभ्यतम् वेपमानंपदैकेनसीदंतंशूद्रताडितम् २ गांचधर्मदुघांदीनांभृशंशूद्रपदाहताम् विवत्सांसाश्रुवदनां
क्षामांयवसमिच्छतीम् ३ पप्रच्छरथमारूढःकार्तस्वरपरिच्छदम् मेघगंभीरयावाचासमारोपितकार्मुकः ४ कस्त्वंमच्छरणेलोकेबलाद्ध
स्यबलान्बली नरदेवोऽसिवेषेणनटवत्कर्मणाऽद्विजः ५ कस्त्वंकृष्णेगतेदूरंसहगांडीवधन्वना शोच्योऽस्यशोच्यान्रहसिप्रहरन्वध
मर्हसि ६ त्वंवामृणालधवलःपादैर्न्यूनःपदाचरन् वृषरूपेणकिंकश्चिद्देवोनःपरिखेदयन् ७ नजातुकौरवेंद्राणांदोर्दंडपरिरंभिते भूत
लेऽनुपतंत्यस्मिन्विनातेप्राणिनांशुचः ८ मासौरभेयानुशुचोव्येतुतेवृषलाद्भयम् मारोदीरंबभद्रंतेखलानांमयिशास्तरि ९ यस्यरा
ष्ट्रेप्रजाःसर्वास्त्रस्यंतेसाध्व्यसाधुभिः तस्यमत्तस्यनश्यंतिकीर्तिरायुर्भगोगतिः १० एषराज्ञांपरोधर्मोह्यार्त्तानामार्त्तिनिग्रहः अतए
नंवधिष्यामिभूतद्रुहमसत्तमम् ११ कोऽवृश्चत्तवपादांस्त्रीन्सौरभेयचतुष्पद माभूवंस्त्वादृशाराष्ट्रेराज्ञांकृष्णानुवर्तिनाम् १२

च्छदःपरिकरोयस्य स्वर्णनिबद्धमित्यर्थः सज्जीकृतकार्मुकः ४ हंसियातयसि राजाऽहमितिचेत्तत्राह नटइववेषमात्रेण नरदेवोऽसि कर्मणातुअद्विजःशूद्रः ५ अ
शोच्यान्निरपराधान् रहसियस्त्वंप्रहरन् प्रहरसि सशोच्यःसापराधोऽसि अतोवधमर्हसि ६ वृषंप्रत्याह त्वंवाकःस्वयमेवसंभावयति किंकश्चिद्देवोवृषरूपेणा-
स्मान्परिखेदयन् वर्तसे ७ दोर्दंडैःपरिरंभितेविधिवद्रक्षिते तेशुचःअश्रूणिविनाऽन्येषामश्रूणिनानुपतंतीतिखेदहेतुसंदर्शितम् ८ एवमुक्तेपुनरपिशोचंतंम
त्वाह भोसौरभेय पुत्रमाशुचःशोकंमाकुरु व्येतुअपयातु [illegible] अंबमातःशास्तरिमयिजीवतिसतितेभद्रमेव अतोमारोदीः ९ मद्धितार्थमेवैनंहनिष्यामिन
तवोपकारायेत्याह यस्येति [illegible] सांध्रि सर्व [illegible] त्रस्यंतेपीड्यंतइत्यर्थः भगोभाग्यम् गतिःपरलोकः १० ११ पुनरपिशोचंतंवृषं
[illegible] बद्धिधाःदुःखिताः १२

वोभद्रमस्तु आत्मन[illegible] ...र्व्याहि ननु तदाख्याने कृते कथं भद्रं स्यादित्यत आह यस्मादनागसिजनेयः अघं दुःखं युंजन् कुर्वन् भवान् अस्य एवंभूतस्य मत्तः स[illegible] ...पभयं भवति ततः साधूनां भद्रं भवेदेवेति १३ एतस्य दंडे अहमसमर्थ इति मां शंकीरित्याह अनागस्स्विति आगस्कृत् अपराधकर्त्ता तस्यामर्त्यस्य देवस्यापि भुजमाहर्त्ताऽस्मि आहरिष्यामि सांगदमित्यनेन मूलत उत्पाट्याहरिष्यामीति दर्शितम् १४ नन्वेकस्य निग्रहेणान्यस्यानुग्रहेन वा किं मयोजनं तत्राह राज्ञोहीति अन्यान् अधर्मिष्ठान् शासतः दंडयतः १५ आर्त्तानामभयं यस्मात्तद्वचो वो युष्माकं युक्तमुचितमेव १६ वयं तु यतः पुरुषात्प्राणिनां क्लेशहेतवो भवेयुः तं पुरुषं न विजानीमः यतः वादिनां वाक्यभेदैर्विमोहिताः १७ वाक्यभेदानेवाह विकल्पं भेदं वसते आच्छादयंति ये योगिनः ते आत्मानमेवात्मनः प्रभुं सुखदुःखप्रदमाहुः तदुक्तम् आत्मैव ह्यात्मनो बंधुरात्मैव रिपुरात्मन इति यद्वा विकल्पैः कुतर्कैः माढताः नास्तिकाः ए

आख्याहि वृषभद्रं वः साधूनामकृतागसाम् आत्मवैरूप्यकर्त्तारं पार्थानां कीर्त्तिदूषणम् जनेऽनागस्यघं युंजन् सर्वतोऽस्य च मद्भयम् १३ अनागःस्विह भूतेषु य आगस्कृन्निरंकुशः आहर्त्ताऽस्मि भुजं साक्षादमर्त्यस्यापि सांगदम् १४ राज्ञो हि परमो धर्मः स्वधर्मस्थानुपालनम् शासतोऽन्यान्यथाशास्त्रमनापद्युत्पथानिह १५ धर्म उवाच एतद्वः पांडवेयानां युक्तमार्त्ताभयं वचः येषां गुणगणैः कृष्णो दौत्यादौ भगवान्कृतः १६ न वयं क्लेशबीजानि यतः स्युः पुरुषर्षभ पुरुषं तं विजानीमो वाक्यभेदविमोहिताः १७ केचिद्विकल्पवसना आहुरात्मानमात्मनः दैवमन्ये परे कर्म स्वभावमपरे प्रभुम् १८ अप्रतर्क्यादनिर्देश्यादिति केष्वपि निश्चयः अत्रानुरूपं राजर्षे विमृश स्वमनीषया १९ एवं धर्मे प्रवदति स सम्राड्द्विजसत्तम समाहितेन मनसा विखेदः पर्यचष्टत २० धर्मं ब्रवीषि धर्मज्ञ धर्मोऽसि वृषरूपधृक् यदधर्मकृतः स्थानं सूचकस्यापि तद्भवेत् २१ अथवा देवमायाया नूनं गतिरगोचरा चेतसो वचसश्चापि भूतानामिति निश्चयः २२ तपः शौचं दया सत्यमिति पादाः प्रकीर्त्तिताः अधर्मांशैस्त्रयो भग्नाः स्मयसंगमदैस्तव २३

वं हि ते वदंति न तावद्देवतादीनां प्रभुत्वं कर्माधीनत्वात् न च कर्मणः स्वाधीनत्वात् अतः स्वयमेव प्रभुर्न चान्यः कश्चिदिति अन्ये दैवज्ञाः दैवं ग्रहादिरूपां देवताम् परे तु मीमांसकाः कर्म अपरे लोकायतिकाः स्वभावम् १८ केष्वपि सेश्वरेषु मध्ये केष्वपीति दुर्लभत्वं दर्शितम् निश्चय इति सिद्धांतत्वम् अप्रतर्क्यात् मनोऽगोचरादनिर्देश्यात् वचनागोचरात्परमेश्वरात्सर्वं भवतीति विमृश्य विचारय स्वबुद्ध्या १९ विखेदः गतमोहः पर्यचष्टत प्रत्यभाषत ज्ञानवानिति वा २० अनिर्धारितमिव ब्रुवन् घातकं जानन्नपि न सूचयेदित्येवं रूपं धर्मं ब्रवीषि अतो धर्मोऽसि सूचने को दोष इत्यत आह यदिति स्थानं नरकादि २१ यद्वा अज्ञानादप्यकथनं भवतीत्याह अथवेति देवस्य मायाया गतिर्वध्यघातकलक्षणा वृत्तिर्भूतानां चेतसो वचसश्चागोचरा सा ज्ञेया न भवति इति निश्चयः २२ धर्मोऽसीति विज्ञात्वा तस्य पादानुवादेन व्यवस्थामाह तप इति द्वाभ्याम् अधर्मपादैस्तव त्रयः पादास्त्रिभिरंशैर्भग्नाः स्मयो विस्मयः २३ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

इदानींकलौहेधर्मतेपादः चतुर्थोंऽशः तत्रापिसत्यमेवास्ति यतःसत्यात्भवानात्मानंनिवर्त्तयेत् कथंचिद्धारयेत् यद्वा पुरुषस्त्वांसाधयेत् तमपिपादमनृ
तेनसंवर्द्धितः कलिरूपोऽयमधर्मः गृहीतुमिच्छति तत्रेयंस्थितिः कृतयुगेप्रथमंसंपूर्णश्चतुष्पाद्धर्मः त्रेतायांचतुर्णामपिपादानांमध्येस्म येनतपः संगेनशौच
म् मदेनदया अमृतेनसत्यमिति एवंचतुर्थोंऽशोहीयते द्वापरेत्वर्द्धम् कलौचतुर्थोंशोऽवशिष्यते सोऽपिअंतेनंक्ष्यतीति २४ न्यासितः अन्योऽन्यद्वारेणाव
तारितःउरुर्भरोभारोयस्याः कृतंकौतुकं मंगलंयस्याःसा २५ अश्रूणिकलयतिमुंचतीत्यश्रुकला तेनत्यक्तासतीशूद्राभोक्ष्यंतिमामितिशोचति २६ निशा
तंनिशितम् अधर्मस्यहेतुर्यःकलिस्तंहंतुमित्यर्थः २७ अभिप्रेत्यज्ञात्वा २८ शरण्यः आश्रयार्हः श्लोक्यःसत्कीर्त्यर्हः २९ गुडाकेशोऽर्जुनः तस्ययशोधरायेवयं

इदानींधर्मपादस्तेसत्यंनिर्वर्त्तयेद्यतः तंजिघृक्षत्यधर्मोऽयमनृतेनैधितःकलिः २४ इयंचभूर्भगवतान्यासितोरुभरासती श्रीमद्भिस्तत्प
दन्यासैःसर्वतःकृतकौतुका २५ शोचत्यश्रुकलासाध्वीदुर्भगेवोज्झिताऽधुना अब्रह्मण्यानृपव्याजाःशूद्राभोक्ष्यंतिमामिति २६ इतिधर्म
महींचैवसांत्वयित्वामहारथः निशातमाददेखड्गंकलयेधर्महेतवे २७ तंजिघांसुमभिप्रेत्यविहायनृपलांछनम् तत्पादमूलंशिरसासम
गाद्भयविह्वलः २८ पतितंपादयोर्वीक्ष्यकृपयादीनवत्सलः शरण्योनावधीच्छ्लोक्यआहचेदंहसन्निव २९ राजोवाच नते
गुडाकेशयशोधराणांबद्धांजलेर्वैभयमस्तिकिंचित् नवर्त्तितव्यंभवताकथंचनक्षेत्रेमदीयेत्वमधर्मबंधुः ३० त्वांवर्त्तमानंनरदेवदेहेष्व
नुप्रवृत्तोऽयमधर्मपूगः लोभोऽनृतंचौर्यमनार्यमंहोज्येष्ठाचमायाकलहश्चदंभः ३१ नवर्त्तितव्यंतदधर्मबंधोधर्मेणसत्येनचवर्त्ति
तव्ये ब्रह्मावर्त्तेयत्रयजंतियज्ञैर्यज्ञेश्वरंयज्ञवितानविज्ञाः ३२ यस्मिन्हरिर्भगवानिज्यमानइज्यामूर्त्तिर्यजतांशंतनोति कामानमो
घान्स्थिरजंगमानामंतर्बहिर्वायुरिवैषआत्मा ३३ सूतउवाच परीक्षितैवमादिष्टःसकलिर्जातवेपथुः तमुद्यतासिमाहेदंदं
डपाणिमिवोद्यतम् ३४ यत्रक्वचनवत्स्यामिसार्वभौमतवाज्ञया लक्षयेतत्रतत्रापित्वामात्तेषुशरासनम् ३५ तन्मेधर्मभृतांश्रेष्ठस्थानंनि
र्देष्टुमर्हसि यत्रैवनियतोवत्स्येआतिष्ठंस्तेनुशासनम् ३६

तेषाम् तान्मनिबद्धोंऽजलिर्येनतस्यते किंतु कथंचनकेनाप्यंशेननवर्त्तितव्यम् यस्मात्त्वम
धर्मस्यबंधुः ३० तदेवाह राजदेहेषुवर्त्तमानंत्वामनुसर्वतः प्रवृत्तः अनार्यंदौर्जन्यम् अंहः स्वधर्मत्यागः ज्येष्ठा अलक्ष्मीः मायाकपटम् ३१ तत्तस्मात् वर्त्तितव्ये
वर्त्तितुमर्हे ब्रह्मावर्त्तेदेशे यज्ञस्यवितानंविस्तारः तत्रविज्ञाःनिपुणाः ३२ इज्यायागस्तद्रूपामूर्त्तिर्यस्यशंक्षेमम् कामांश्च नविंद्रादयोदेवाइज्यंतेनतुहरिस्त
त्राह एषःस्थावरादीनामात्मेति तथाऽपिजीववन्नपरिच्छिन्नइत्याह अंतर्बहिरिति यथावायुः प्राणरूपेणांतस्थोऽपिबहिरप्यस्ति तद्वत्सर्वांतर्यामीश्वरोऽ
पीति ३३ उद्यतासिमुद्धृतखड्गं दंडपाणिंयमम् उद्यतमुद्युक्तम् ३४ अत्रनवस्तव्यमिति यातवाज्ञानयायत्रक्वापिवत्स्यामि किंतु तत्रतत्रापिआत्तःगृहीतः
इषुः शरासनंचयेनतंत्वामेव[illegible] ३५ तत्तस्मा[illegible] ३६ ५ ५ ५ ५

पानंमद्यादेः सूनाः प्राणि [illegible] ऽनृतम् पानम [illegible] ऽ अत्रतुगर्वद्वारातपोनाशकत्वेन स्त्रीषु संगः हिंसायां क्रौर्यं दयानाशकमिति ज्ञे यम् यद्यपिसर्वैः सर्वत्र संभवति तथाऽपिप्राधान्येनानृतादीनां द्यूतादिषु यथासंख्यं ज्ञेयम् द्वादशस्कंधेतु सत्यं दयातपो दानमिति पादाविभोर्नृपेत्यत्रदानशब्दे नशौचमेवोक्तम् मनःशुद्धिरूपत्वाद्भूताभयदानस्य त्रेतायांधर्मपादानांतुर्यांशोहीयतेशनैः अधर्मपादैरनृतहिंसाऽसंतोषविग्रहैरित्यत्रच असंतोषशब्देनत स्यहेतुर्गर्वोलक्ष्यते विग्रहशब्देनचतद्धेतुःस्त्रीसंगइत्यविरोधः ३७ चतुर्विधस्याप्येकत्रैवावस्थानं देहीतिपुनर्याचमानायजातरूपंस्वर्णं दत्तवान् ततःसु वर्णदानात् अनृतंमदंकाममितिस्त्रीषुसंगम् रजइतिरजोमूलांहिंसाम् एतानिचत्वारिपंचमंवैरंचाददादिति ३८ औत्तरेयेणपरीक्षितामूनिअमूषुस्थानेषु न्यवसदित्यर्थः ३९ अथइतिहेतोः बुभूषुः उद्भवितुमिच्छुः स्त्रीस्वर्णयोरसेवनंनामतयोरनासक्तिः ४० एवंकलिंनिगृह्य वृषस्य पादान्प्रतिसंदधे तपआदी

सूतउवाच अभ्यर्थितस्तदातस्मैस्थानानिकलयेददौ द्यूतंपानंस्त्रियःसूनायत्राधर्मश्चतुर्विधः ३७ पुनश्चयाचमानायजातरूपमदात्प्रभुः ततोऽनृतंमदंकामंरजोवैरंचपंचमम् ३८ अमूनिपंचस्थानानिह्यधर्मप्रभवःकलिः औत्तरेयेणदत्तानिन्यवसत्तन्निदेशकृत् ३९ अथैतानि नसेवेतबुभूषुःपुरुषःक्वचित् विशेषतोधर्मशीलोराजालोकपतिर्गुरुः ४० वृषस्यनष्टांस्त्रीन्पादांस्तपःशौचंदयामिति प्रतिसंदधआश्वास्य महींचसमवर्द्धयत् ४१ सएषएतर्ह्यध्यास्तेआसनंपार्थिवोचितम् पितामहेनोपन्यस्तंराज्ञाऽरण्यंविविक्षता ४२ आस्तेऽधुनासराजर्षिः कौरवेंद्रश्रियोल्लसन् गजाह्वयेमहाभागश्चक्रवर्तीबृहच्छ्रवाः ४३ इत्थंभूतानुभावोऽयमभिमन्युसुतोनृपः यस्यपालयतःक्षोणींयूयं सत्रायदीक्षिताः ४४ इतिश्रीभागवतेम॰प्रथमस्कंधेकलिनिग्रहोनामसप्तदशोऽध्यायः १७ सूतउवाच योवैद्रौ ण्यस्त्रविप्लुष्टोनमातुरुदरेमृतः अनुग्रहाद्भगवतःकृष्णस्याद्भुतकर्मणः १ ब्रह्मकोपोत्थितायस्तुतक्षकात्प्राणविप्लवात् नसंमुमोहो रुभयाद्भगवत्यर्पिताशयः २ उत्सृज्यसर्वतःसंगंविज्ञाताजितसंस्थितिः वैयासकेर्जहौशिष्योगंगायांस्वंकलेवरम् ३ नोत्तमश्लोक वार्त्तानांजुषतांतत्कथामृतम् स्यात्संभ्रमोऽन्तकालेऽपिस्मरतांतत्पदांबुजम् ४

निप्रवर्तितवानित्यर्थः ४१ युष्मदीयसत्रप्रवृत्तिरपितत्प्रभावा देवेत्याह त्रिभिः एतर्हि इदानींयुधिष्ठिरेणारण्यंप्रवेष्टुमिच्छताऽपन्यस्तंसमर्पितमासनमध्यास्ते ४२ अधुनासांप्रतमास्ते पालयतइतिवर्त्तमानसामीप्येवर्त्तमानवन्निर्दे शः स्मेत्यध्याहारोवा ४३ सत्रायसत्रंकर्तुंदीक्षिताः दीक्षांप्राप्तवंतः ४४ इतिप्रथमेटीकायांसप्तदशोऽध्यायः १७ राज्ञस्त्वष्टादशेतस्यब्रह्मशापोनिरूप्य ते सचानुग्रहएवास्यजातो वैराग्यमावहन् १ परीक्षितोनिर्याणमत्याश्चर्यंवक्तुंतत्संभावनायजन्माश्चर्यमनुस्मारयति योवाइति विप्लुष्टोनिर्दग्धःसन् १ ब्रह्मकोपादुत्थि तात्तक्षकात् यःप्राणविप्लवःप्राणनाशःतस्माद्यद्दुरुभयंतस्मान्नसंमुमोह तत्रहेतुः यस्तुभगवत्येवार्पिताशयइति २ किंतुउत्सृज्येति वैयासकेःशुकस्यशिष्यःसन्वि ज्ञाता अजितस्य हरेःसंस्थितिस्तत्त्वंयेनसः ३ नचैतच्चित्रमित्याह उत्तमश्लोकस्यैववार्त्ता येषु अतएवनित्यंतत्कथारूपममृतंजुषतांसंभ्रमोनस्यात् ४ ७

तस्मिन्राज्ञि कृतरांतन्न चित्रमित्याशयेनाह तावदिति अभिमन्योः पुत्रः एकराट् चक्रवर्त्ती ईशः पतिः यावत् ५ ननु तदा कलेरप्रवेशएवास्तु प्रविष्टोऽपिन प्राभ
वदिति कुतस्तत्राह यस्मिन्नहनि यर्हि यस्मिन्नेव क्षणे गां पृथ्वीम् अनुवृत्तः प्रविष्टः अधर्मस्य प्रभवो यस्मिन् ६ नन्व धर्महेतुं कलिं सर्वथा किं न हतवांस्तत्राह ना
नुद्वेष्टीति सारंगो भ्रमर इव सारग्राही सारमाह यद्यस्मिन्कुशलानि पुण्यानि आशु संकल्पमात्रेण फलंति इतराणि पापानि आ कृतसिद्ध्यंति यतस्तानि कृ-
तान्येव सिद्ध्यंति न तु संकल्पितमात्राणीति ७ ननु दोषाधिक्यात् द्वेष एव युक्तः न धीरेषु तस्याकिंचित्करत्वात् इत्याह किन्विति किंतु तेन भवेत् बालेषु अधी
रेषु अप्रमत्तः अवहितः सन् यो वृक इव वर्त्तते ८ पारीक्षितमाख्यानं अपृच्छत पृष्टवंतो यूयम् ९ किं बहुना नरैरेतावदेव कर्त्तव्यमिति सर्वशास्त्रार्थसारं कथ-
यति यायाइति कथनीयान्यूरूणि कर्माणि यस्य तस्य गुणकर्मविषयाः बुभूषुभिः सद्भावमिच्छद्भिः १० पुनर्विस्तरेण कथनार्थं सूतोक्तिं तत्संगं चाभिनंद-

तावत्कलिर्न प्रभवेत्प्रविष्टोऽपीह सर्वतः यावदीशो महानुर्व्यामाभिमन्यव एकराट् ५ यस्मिन्नहनि यर्ह्येव भगवानुत्ससर्ज गाम् तदैवेहा
नुवृत्तोऽसावधर्मप्रभवः कलिः ६ नानुद्वेष्टि कलिं सम्राट् सारंग इव सारभुक् कुशलान्याशु सिद्ध्यंति नेतराणि कृतानि यत् ७ किं नु बालेषु
शूरेण कलिना धीरभीरुणा अप्रमत्तः प्रमत्तेषु यो वृको नृषु वर्त्तते ८ उपवर्णितमेतद्वः पुण्यं पारीक्षितं मया वासुदेवकथोपेतमाख्यानं यद
पृच्छत ९ या याः कथा भगवतः कथनीयोरुकर्मणः गुणकर्माश्रयाः पुंभिः संसेव्यास्ता बुभूषुभिः १० ऋषय ऊचुः सूत जीव समाः
सौम्य शाश्वतीर्विशदं यशः यस्त्वं शंससि कृष्णस्य मर्त्यानाममृतं हि नः ११ कर्मण्यस्मिन्ननाश्वासे धूमधूम्रात्मनां भवान् आपाययति
गोविंदपादपद्मासवं मधु १२ तुलयाम लवेनापि न स्वर्गं नापुनर्भवम् भगवत्संगिसंगस्य मर्त्यानां किमुताशिषः १३ को नाम तृप्येद्रस
वित्कथायां महत्तमैकांतपरायणस्य नांतं गुणानामगुणस्य जग्मुर्योगेश्वरा ये भवपाद्ममुख्याः १४ तन्नो भवान्वै भगवत्प्रधानो महत्त
मैकांतपरायणस्य हरेरुदारं चरितं विशुद्धं शुश्रूषतां नो वितनोतु विद्वन् १५

ति सूतेति त्रिभिः शाश्वतीः समाः अनंतान् वत्सरान् जीव अत्यं
तसंयोगे द्वितीया विशुद्धं यशः कीर्त्तयसि तच्चास्माकं मर्त्यानाममृतं मरणनिवर्त्तकम् ११ किंच अस्मिन्कर्मणि सत्त्रे अनाश्वासे अविश्वसनीये वैगुण्यबा
हुल्येन फलनिश्चयाभावात् धूमेन धूम्रः विवर्ण आत्मा शरीरं येषां तानस्मान् कर्मणि षष्ठी आसवं मकरंदम् मधु मधुरम् १२ भगवत्संगिनो विष्णुभक्ताः तेषां
संगस्य यो लवः अत्यल्पकः कालः तेनापि स्वर्गं न तुलयाम समं न पश्याम न चापवर्गम् संभावनायां लोट् मर्त्यानां तुच्छा आशिषो राज्याद्यास्तुलयामेति-
किमु वक्तव्यम् १३ एवं सत्संगमभिनंद्य श्रवणोत्कंठ्यमाविष्कुर्वंति को नामेति रसवित् रसज्ञः महत्तमानामेकांतेन परमयनमाश्रयो यः तस्य कथायाम्
अगुणस्य प्राकृतगुणरहितस्य कल्याणगुणानामंतं ये योगेश्वरास्तेऽपि न जग्मुः एतावंत इति न परिगणयांचक्रुः भवः शिवः पाद्मो ब्रह्मा च मुख्यो येषां ते १४
नोऽस्माकं मध्ये भगवान् प्र[illegible] [illegible] यस्य स भव[illegible] [illegible] विस्तारयतु १५ ५ ५ १ १

तच्च शुकपरीक्षित्संवादेन क[...]हुः सर्वाङ्गीन ह[...]येन ज्ञानेन ज्ञानसाधनेन अपवर्ग इत्याख्या यस्य तत् खगेंद्रध्वजस्य हरेः पाद
मूलं भेजे १६ ततु असंवृतार्थं यथा तथा आख्याहि तदेव निर्दिशति परीक्षिते कथितं पारीक्षितं आख्यानं श्रीभागवतं पुराणं परं पुण्यं सत्त्वशोधकम् अत्यद्भुते यो
गे निष्ठा यस्य अनंतस्याचरितैरुपपन्नं युक्तम् अत एव भागवतानामभिरामं प्रियम् एतैर्विशेषणैः कर्मज्ञानभक्तियोगप्रकाशकत्वं दर्शितम् १७ श्रीभागवतव्या
ख्यानेन लब्धप्रसंगं महतामादरपात्रमात्मानं श्लाघते द्वाभ्याम् अहो इत्याश्चर्ये ह इति हर्षे वयमिति बहुवचनं श्लाघायाम् प्रतिलोमजा अपि अद्य जन्मभृतः
सफलजन्मानः आस्म जाताः वृद्धानामनुवृत्त्या आदरेण ज्ञानवृद्धः शुकः तस्य सेवयेति वा यतो दुष्कुलत्वं तन्निमित्तमाधिं च मनःपीडां महत्तमानामभिधान
योगः लौकिकोऽपि संभाषणलक्षणः संबंधः विधुनोति अपनयति १८ कुतः पुनर्वक्तव्यम् तस्यानंतस्य नाम गृणतः पुंसो महत्तमानामभिधानयोगो दौष्कुल्यं-

सर्वै महाभागवतः परीक्षिद्येनापवर्गाख्यमदभ्रबुद्धिः ज्ञानेन वैयासकिशब्दितेन भेजे खगेंद्रध्वजपादमूलम् १६ तन्नः परं पुण्यमसंवृता
र्थमाख्यानमत्यद्भुतयोगनिष्ठम् आख्याह्यनंताचरितोपपन्नं पारीक्षितं भागवताभिरामम् १७ सूत उवाच अहो वयं जन्मभृतोऽद्य
हास्म वृद्धानुवृत्त्यापि विलोमजाताः दौष्कुल्यमाधिं विधुनोति शीघ्रं महत्तमानामभिधानयोगः १८ कुतः पुनर्गृणतो नाम तस्य महत्तमैकांत
परायणस्य योऽनंतशक्तिर्भगवाननंतो महद्गुणत्वाद्यमनंतमाहुः १९ एतावताऽलं ननु सूचितेन गुणैरसाम्यानतिशायनस्य हित्वेतरान्प्रा
र्थयतो विभूतिर्यस्यांघ्रिरेणुं जुषतेऽनभीप्सोः २० अथापि यत्पादनखावसृष्टं जगद्विरिंच्योपहृतार्हणांभः सेशं पुनात्यन्यतमो मुकुंदा-
त्को नाम लोके भगवत्पदार्थः २१ यत्रानुरक्ताः सहसैव धीरा व्यपोह्य देहादिषु संगमूढम् व्रजंति तत्पारमहंस्यमंत्यं यस्मिन्नहिंसोपशमः स्वधर्मः
२२

विधुनोतीति यद्वा नाम गृणतः पुनर्दौष्कुल्यमिति यद्वा गृणतः पुंसः तस्य नाम दौष्कुल्यं विधुनोतीति किं वक्तव्यमिति कैमुत्यन्यायमेवाह अनंताः श
क्तयो यस्य स ततोऽप्यनंतः किंच महत्त्वगुणा यस्य स महद्गुणः तस्य भावः तस्मात् यं गुणतोऽप्यनंतमाहुः १९ एतत्प्रपंचयति त्रिभिः एतावतेति तस्य यदसाम्यमन
तिशायनं च गुणैस्तत्साम्यं तदाधिक्यं चान्यस्य नास्तीत्यस्यार्थस्य ज्ञाने एतावता सूचितेनालं पर्याप्तम् कस्तद्विस्तरतो वक्तुं शक्नोति तदेवाह इतरान् ब्रह्मादीन् प्रा
र्थयमानान् हित्वा विभूतिर्लक्ष्मीः अनभीप्सोरपि यस्यांघ्रिरेणुं सेवत इति २० अथेत्यर्थांतरे यस्य पादनखावसृष्टं निःसृतमपि विरिंच्येनोपहृतं समर्पितमर्हणां
भः अर्घोदकमीशसहितं जगत्पुनाति विरिंच्योपहृतं सेशमिति च तयोरप्युपासकत्वमुक्तम् तस्मान्मुकुंदव्यतिरिक्तः को नाम भगवत्पदस्यार्थः सर्वेश्वर इत्यर्थः २१
धीराः संतः ऊढं धृतमंत्यं परमकाष्ठापन्नम् तदाह यस्मिन्नहिंसा उपशमश्च स्वाभाविको धर्मः २२

एवंस्वभाग्यमभिनंद्यपरीक्षितोपाख्यानं वक्तुमाह अहंहीति अर्यमणः हेसूर्याः त्रयीमूर्तयः अत्रयावानात्मावगमः ममज्ञानंतावदाचक्षेप्रवक्ष्यामि तथाहि य
यापक्षिणोनभः आत्मसमंस्वशक्त्यनुरूपमेवोत्पतंति नकृत्स्नम् तथाविपश्चितोऽपिविष्णोर्गतिंलीलांसमंस्वमत्यनुरूपमेववदंतीत्यर्थः २३ २४ अचक्षा
णः अपश्यन् तंप्रसिद्धमाश्रमम् तस्मिंश्चमुनिंशमीकम् २५ प्रतिरुद्धाः प्रत्याहृताइंद्रियादयोयेनतम् अतएवोपरतंस्थानत्रयात् जाग्रदादिलक्षणात्
परंतुरीयंपदंप्राप्तम् अतएवब्रह्मभूत त्वादविक्रियं २६ विप्रकीर्णाभिर्जटाभिराच्छन्नम् रुरुर्मृगविशेषः तस्यचर्मणाचाच्छन्नम् विशेषेणशुष्यत्ता
लुर्यस्यसः तथाभूतंमुनिम् २७ नलब्धंतृणं तृणासनं भूमिरुपवेशस्थानंचयेनसः नसंप्राप्तः अर्घः सूनृतंप्रियवचनंचयेनसः २८ मत्सरः तदुत्कर्षासहन

अहंहिपृष्टोऽर्यमणोभवद्भिराचक्षआत्मावगमोऽत्रयावान् नभःपतंत्यात्मसमंपतत्रिणस्तथासमंविष्णुगतिंविपश्चितः २३ एकदाधनुरुद्य
म्यविचरन्मृगयांवने मृगाननुगतःश्रांतः क्षुधितस्तृषितोभृशम् २४ जलाशयमचक्षाणःप्रविवेशतमाश्रमम् ददर्शमुनिमासीनंशांतं
मीलितलोचनम् २५ प्रतिरुद्धेंद्रियप्राणमनोबुद्धिमुपारतम् स्थानत्रयात्परंप्राप्तंब्रह्मभूतमविक्रियम् २६ विप्रकीर्णजटाच्छन्नंरौरवेणा
जिनेनच विशुष्यत्तालुरुदकंतथाभूतमयाचत २७ अलब्धतृणभूम्यादिरसंप्राप्तार्घसूनृतः अवज्ञातमिवात्मानंमन्यमानश्चुकोपह २८
अभूतपूर्वःसहसाक्षुत्तड्भ्यामर्दितात्मनः ब्राह्मणंप्रत्यभूद्ब्रह्मन्मत्सरोमन्युरेवच २९ सतुब्रह्मऋषेरंसेगतासुमुरगंरुषा विनिर्गच्छ
न्धनुःकोट्यानिधायपुरमागमत् ३० एषकिंनिभृताशेषकरणोमीलितेक्षणः मृषासमाधिराहोस्वित्किंनुस्यात्क्षत्रबंधुभिः ३१ त
स्यपुत्रोऽतितेजस्वीविहरन्बालकोऽर्भकैः राज्ञाघंप्रापितंतातंश्रुत्वातत्रेदमब्रवीत् ३२ अहोअधर्मःपालानांपीव्नांबलिभुजामिव स्वा
मिन्यघंयद्दासानांद्वारपानांशुनामिव ३३ ब्राह्मणैःक्षत्रबंधुर्हिद्वारपालोनिरूपितः सकथंतद्गृहेद्वास्थःसभांडंभोक्तुमर्हति ३४ कृष्णे
गतेभगवतिशास्तर्युत्पथगामिनाम् तद्भिन्नसेतूनद्याहंशास्मिपश्यतमेबलम् ३५ इत्युक्त्वारोषताम्राक्षोवयस्यानृषिबालकान् कौशि-
क्यापउपस्पृश्यवाक्वज्रंविससर्जह ३६

म् २९ गतासुंमृतम् धनुष्कोट्याचापाग्रेण ३० सर्पनिधानेराज्ञोऽभिप्रायमाह एषकिंप्रत्या
हृतसर्वेंद्रियः सन्मीलितेक्षणःस्थितः यद्वा क्षत्रबंधुभिरागतैर्वाकिंनुस्यादित्यवज्ञयामृषासमाधिःसन्निति जिज्ञासयेत्यर्थः ३१ तस्यपुत्रःशृंगीनामा अ
घंदुःखम् तत्रअर्भकमध्ये ३२ पालानांराज्ञांपीव्नांपुष्टानाम् अधर्ममेवनिर्दिशति स्वामिनिदासानांयदघंपापाचरणम् बलिभुजांकाकानामिवशुनामि
वचेति ३३ दासत्वंदर्शयति ब्राह्मणैरिति सभांडंभांडेस्थितम् ३४ ततनदनंतरम् अहंशास्मिदंडयामि ३५ इतिवयस्यानुक्त्वारोषेणताम्रेअ
क्षिणीयस्यसः कौशि[illegible] अप[illegible] ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

इति एवं सर्पनिक्षेपेण द... [illegible] ...पादपूरणे कुलस्यांगारतुल्यम् मे मया तनेति न्हस्समार्षम् ३७ गले सर्पक-
लेवरं यस्येत्यलुक् समासः मुक्तकंठः उच्चैरित्यर्थः ३८ ३९ तं सर्पं विसृज्य केनापकारः कृतः ४० अनभिनंदनवाक्यम् अहो इत्यादि बत कष्टम् ते
त्वया महत्पापं कृतम् द्रोहे अपराधे दमो दंडः ४१ परो विष्णुरित्याख्याख्यातिर्यस्य तं नरदेवं नृभिः समातुं समं द्रष्टुम् ४२ अलक्ष्यमाणे अदृश्यमाने-
अविवरूथवत् मेषसंघवत् ४३ नष्टो नाथो यस्य लोकस्य तस्य वसोः वसुनो धनस्य विलुंपकाद पहर्तुश्चोरादेर्हेतोर्यत्पापं भविष्यति तदस्मान्निमित्तत्वा
दस्मानुपैष्यति अनन्वयं संबंधशून्यमेव तदेव पापं दर्शयति परस्परमिति शपंति परुषं वदंति पश्वादीन्व्यंजते अपहरंति पुरुदस्यवः चोर बहुलाः ४४

इति लंघितमर्यादं तक्षकः सप्तमेऽहनि दंक्ष्यति स्म कुलांगारं चोदितो मे ततद्रुहम् ३७ ततोऽभ्येत्याश्रमं बालो गले सर्पकलेवरम् पितरं वी-
क्ष्य दुःखार्तो मुक्तकंठो रुरोद ह ३८ स वा आंगिरसो ब्रह्मन् श्रुत्वा सुतविलापनम् उन्मील्य शनकैर्नेत्रे दृष्ट्वा स्वांसे मृतोरगम् ३९ विसृज्य
पुत्रं पप्रच्छ वत्स कस्माद्धि रोदिषि केन वा ते प्रतिकृतमित्युक्तः स न्यवेदयत् ४० निशम्य शप्तमतदर्हं नरेंद्रं स ब्राह्मणो नात्मजमभ्यनंदत्
अहो बतांहो महदद्य ते कृतमल्पीयसि द्रोह उरुर्दमो धृतः ४१ न वै नृभिर्नरदेवं पराख्यं संमातुमर्हस्यविपक्वबुद्धे यत्तेजसा दुर्विषहेण गु
प्ता विंदंति भद्राण्यकुतोभयाः प्रजाः ४२ अलक्ष्यमाणे नरदेवनाम्नि रथांगपाणावयमंग लोकः तदा हि चोरप्रचुरो विनंक्ष्यत्यरक्ष्यमाणोऽ
विवरूथवत्क्षणात् ४३ तदद्य नः पापमुपैत्यनन्वयं यन्नष्टनाथस्य वसोर्विलुंपकात् परस्परं घ्नंति शपंति वृंजते पशून् स्त्रियोऽर्थान् पुरुदस्य
वो जनाः ४४ तदार्यधर्मः प्रविलीयते नृणां वर्णाश्रमाचारयुतस्त्रयीमयः ततोऽर्थकामाभिनिवेशितात्मनां शुनां कपीनामिव वर्णसंकरः
४५ धर्मपालो नरपतिः स तु सम्राड्बृहच्छ्रवाः साक्षान्महाभागवतो राजर्षिर्हयमेधयाट् क्षुत्तृट्श्रमयुतो दीनो नैवास्मच्छापमर्हति
४६ अपापेषु स्वभृत्येषु बालेनापक्वबुद्धिना पापं कृतं तद्भगवान् सर्वात्मा क्षंतुमर्हति ४७ तिरस्कृता विप्रलब्धाः शप्ताः क्षिप्ता हता अपि
वा नास्य तत्प्रतिकुर्वंति तद्भक्ताः प्रभवोऽपि हि ४८

आर्यधर्मः सदाचारः शुनां कपीनामिव वाऽर्थकामयोरेवाभिनिवेशितचित्तानाम् ४५ एवं राजमात्रस्य शापानर्हत्वमुक्त्वा प्रस्तुते विशेषमाह धर्मपाल
इति सार्द्धेन हयमेधयाट् अश्वमेधयाजी नन्वेवंभूतश्चेत्कुतोऽपकृतवांस्तत्राह क्षुत्तृडिति स्वागतप्रश्नाद्यभावेनावज्ञानः प्रत्युत शापं कथमर्हती
त्यर्थः ४६ अस्य महापापस्यान्यत्प्रायश्चित्तमदृष्ट्वा पापमावेदयन्भगवंतं प्रार्थयते अपापेष्विति ४७ राजा चेत्प्रतिशापं दद्यात्तर्हि निष्कृतिर्भवे-
दपि तत्तु न संभवति तस्य महाभागवतत्वादित्याह तिरस्कृताः विप्रलब्धाः वंचिताः क्षिप्ताः अवज्ञाताः हताः ताडिताः अस्य तिरस्कारादिकर्तुः न
तत्प्रतीकारं कुर्वंति तद्भक्ताः विष्णुभक्ताः प्रभवः समर्था अपि ४८ ७ ७ ७ ७ ७ ७

विप्रकृतः अपकृतः अघमपराधम् ४९ युक्तं चैतदित्याह प्रायशइति द्वंद्वेषु सुखदुःखादिषु अगुणाश्रयः सुखदुःखाद्याश्रयो न भवति ५० इति प्रथमे टीकायामष्टादशोऽध्यायः १८ प्रायोपविष्टे गंगायां राज्ञि योगिजनावृते शुकस्यागमनं तत्र प्रोक्तमेकोनविंशके १ स्वकृतं तत्कर्म मुनिस्कंधे सर्पप्रक्षेपणं गर्ह्यं निंद्यं चिंतयन् सुदुर्मना जातः चिंतामेवाह सार्द्धाभ्याम् अहो इति नीचं पापम् अमीवमिति पाठे स एवार्थः ब्रह्मणि ब्राह्मणे गूढं गुप्तं तेजो यस्य तस्मिन् १ कृतं यद्देवहेलनमीश्वरावज्ञा पापमित्यर्थः तस्मान्मे व्यसनं भविष्यति तत्तु नातिदीर्घात्कालात् अचिरादेवास्तु तत्रापि अन्द्धा साक्षान्न पुत्रादिद्वारेणेति प्रार्थना काममसंकोचतः एवं प्रार्थनायाः प्रयोजनमघस्य निष्कृताय प्रायश्चित्ताय यथा पुनरेवं न कुर्यामिति च २ एवं साक्षात्स्वस्यैव व्यसनं संप्रार्थ्य तत्प्रागेव किंचित्प्रार्थयते अद्यैव मे राज्यादि दहतु प्रकोपितं ब्रह्मकुलमेवानलः पुनर्द्विजान् पीडयितुं धीर्मे माभूत् नभवेदित्यर्थः ३

इति पुत्रकृताघेन सोऽनुतप्तो महामुनिः स्वयं विप्रकृतो राज्ञा नैवाघं तदचिंतयत् ४९ प्रायशः साधवो लोके परैर्द्वंद्वेषु योजिताः न व्यथंति न हृष्यंति यत आत्माऽगुणाश्रयः ५० इति श्रीभागवते महापुराणे प्रथमस्कंधे विप्रशापोपलंभनं नामाष्टादशोऽध्यायः १८ सूत उवाच महीपतिस्त्वथ तत्कर्म गर्ह्यं विचिंतयन्नात्मकृतं सुदुर्मनाः अहो मया नीचमनार्यवत्कृतं निरागसि ब्रह्मणि गूढतेजसि १ ध्रुवं ततो मे कृतदेवहेलनाद्दुरत्ययं व्यसनं नातिदीर्घात् तदस्तु कामं ह्यघनिष्कृताय मे यथा न कुर्यां पुनरेवमद्धा २ अद्यैव राज्यं बलमृद्धकोशं प्रकोपितब्रह्मकुलानलो मे दहत्वभद्रस्य पुनर्न मेऽभूत्पापीयसी धीर्द्विजदेवगोभ्यः ३ स चिंतयन्नित्थमथाशृणोद्यथा मुनेः सुतोक्तो निर्ऋतिस्तक्षकाख्यः स साधु मेने न चिरेण तक्षकानलं प्रसक्तस्य विरक्तिकारणम् ४ अथो विहाय ममं च लोकं विमर्शितौ हेयतया पुरस्तात् कृष्णांघ्रिसेवामधिमन्यमान उपाविशत्प्रायममर्त्यनद्याम् ५ या वै लसच्छ्रीतुलसीविमिश्रकृष्णांघ्रिरेण्वभ्यधिकांबुनेत्री पुनाति लोकानुभयत्र सेशान् कस्तां न सेवेत मरिष्यमाणः ६

इत्थं चिंतयन् स राजा मुनेः सुतेनोक्तः सप्तमेऽहनि निर्ऋतिर्मृत्युर्यथा भविष्यति तथाऽशृणोत् शमीकप्रेषितशिष्यात् श्रुत्वा च स तक्षकस्य विषाग्निं साधु मेने यतो विषयेषु प्रसक्तस्य विरक्तिकारणम् ४ अथोऽनंतरमुभौ लोकौ पुरस्तात् राज्यमध्य एव हेयतया विचारितौ विहाय श्रीकृष्णांघ्रिसेवामेवाधिमन्यमानः सर्वपुरुषार्थाधिकां जानन् प्रायमनशनं तस्मिन्निस्यर्थः तत्संकल्पेनोपाविशदितियावत् यद्वा प्रायं प्रकृष्टमयनं शरणं यथा भवति तथा ५ अमर्त्यनद्यामिति विशेषणस्य फलमाह यागंगा लसंती श्रीर्यस्याः स्तुलस्याः तया विमिश्राये कृष्णांघ्रिरेणवः तैरभ्यधिकं सर्वोत्कृष्टं यदंबु तस्य नेत्री तद्वाहिनी उभयत्र अंतर्बहिश्च सेशान् लोकपालैः सहितान् लोकान् पुनाति मरिष्यमाणः आसन्नमरणः मरणस्यानियतकालत्वात् सर्वोऽपि तथा अ तस्तां कोन से

इति एवं विष्णुपद्यां गंगा[illegible] कुलौचित्यं दर्शयति नास्त्यन्यस्मिन् भावो यस्य सः कुतः मुनिव्रतः उपशांतः नष्कुतः मुक्तः समस्त संगो येन सः ७ तत्र तदा तद्दर्शनार्थं मुनय उपागताः ननु तीर्थस्नानार्थम् कृतार्थत्वात् ननु तादृशानामपि तीर्थयात्रा दृश्यते तत्राह प्रायेणेति तीर्थयात्राव्याजैः ८ ९ १० अरुणादयः कांडर्षित्व विशेषेण पृथक् निर्दिष्टाः नानायान्यार्षेयाणि ऋषीणां गोत्राणि तेषु प्रवरान् श्रेष्ठान् शिरसा भुवं स्पृष्ट्वा ववंदे ११ विज्ञापनार्थं पुनः कृतप्रणामः विविक्तं शुद्धं चेतो यस्य अभिगृहीतौ संयोजितौ पाणी येन सः स्वचिकीर्षितं प्रायोपवेशनादि पुरुकं मयुक्तं वेति विज्ञापयामास अनुमोदनेनानुग्रहमालक्ष्यात्मानं श्लाघते अहो इति नृपाणां मध्ये महत्तमैः अनुग्रहणीयं शीलं वृत्तं येषां ते एतच्च राज्ञामति दुर्लभमित्याह ब्राह्मणानां पा

इति व्यवच्छिद्य स पांडवेयः प्रायोपवेशं प्रति विष्णुपद्याम् दध्यौ मुकुंदांघ्रिमनन्यभावो मुनिव्रतो मुक्तसमस्तसंगः ७ तत्रोपजग्मुर्भुवनं पुनाना महानुभावा मुनयः सशिष्याः प्रायेण तीर्थाभिगमापदेशैः स्वयं हि तीर्थानि पुनंति संतः ८ अत्रिर्वसिष्ठश्च्यवनः शरद्वानरिष्टनेमिर्भृगुरंगिराश्च पराशरो गाधिसुतोऽथ राम उतथ्य इंद्रप्रमदेध्मवाहौ ९ मेधातिथिर्देवल आर्ष्टिषेणो भारद्वाजो गौतमः पिप्पलादः मैत्रेय और्वः कवषः कुंभयोनिर्द्वैपायनो भगवान्नारदश्च १० अन्ये च देवर्षिब्रह्मर्षिवर्या राजर्षिवर्या अरुणादयश्च नानार्षेयप्रवरान्समेतानभ्यर्च्य राजा शिरसा ववंदे ११ सुखोपविष्टेष्वथ तेषु भूयः कृतप्रणामः स्वचिकीर्षितं यत् विज्ञापयामास विविक्तचेता उपस्थितोऽग्रेऽभिगृहीतपाणिः १२

राजोवाच अहो वयं धन्यतमा नृपाणां महत्तमानुग्रहणीयशीलाः राज्ञां कुलं ब्राह्मणपादशौचाद्दूराद्विसृष्टं बत गर्ह्यकर्म १३ तस्यैव मेऽघस्य परावरेशो व्यासक्तचित्तस्य गृहेष्वभीक्ष्णम् निर्वेदमूलो द्विजशापरूपो यत्र प्रसक्तो भयमाशु धत्ते १४ तं मोपयातं प्रतियंतु विप्रा गंगा च देवी धृतचित्तमीशे द्विजोपसृष्टः कुहकस्तक्षको वा दशत्वलं गायत विष्णुगाथाः १५

दशौचात् पादक्षालनोदकात् दूरादुच्छिष्टविण्मूत्रपादांभांसि समुत्सृजेदिति स्मृतेः दूरे हि नैस्तद्विसृज्यते ततोऽपि दूरादेव विसृष्टं क्षिप्तम् तत्रापि स्थातुमयोग्यमित्यर्थः गर्ह्यं कर्म यस्येत्यात्मानमुद्दिश्योक्तम् १३ आस्तां तावदनुग्रहः ब्रह्मशापोऽपि भगवत्प्रसादादेव जात इत्याह तस्य गर्ह्यकर्मण एव अतः अघस्य पापात्मनो गृहेष्वासक्तचित्तस्य मे स्वप्राप्तये परावराणामीश एव द्विजशापतया बभूव यत्र यस्मिन् शापे सति गृहेषु प्रसक्तो भयं धत्ते निर्विण्णो भवति यतो निर्वेदमूलः निर्वेदो वैराग्यं मूलं प्राप्तिकारणं यस्मिन् स्वस्य वैराग्यप्राप्यत्वात्तस्य च भयमूलत्वात्तदर्थं द्विजशापं कारितवानित्यर्थः १४ तान् प्रार्थयते तमिति द्वाभ्याम् तं मा माम् उपयातं शरणागतं प्रतियंतु जानंतु देवी देवतारूपा गंगा च प्रत्येतु वा शब्दः प्रतिक्रियाऽनादरे गाथाः कथाः १५ ६

भा॰प्र॰टी॰ ३९ | अ॰ १९

तमित्यादीनां प्रत्युत्थिता इति तृतीयश्लोकेनान्वयः द्विगुणान्यष्टौ वर्षाणि यस्य सुकुमारौ पादौ करौ ऊरू बाहू अंसौ कपोलौ गात्रं च यस्य चारुणी आयते अक्षिणी यस्मिन् उन्नता नासा यस्मिन् लंबकत्वादि वैषम्यं विना तुल्यौ कर्णौ यस्मिन् शोभने च सुभ्रुवौ यस्मिन् एवंभूतमाननं यस्य कंबुवत् रेखात्रयांकितः सुजातः कंठो यस्य २६ कंठस्याधोभागयोः स्थिते अस्थिनी जत्रुणी मांसेन निगूढे जत्रुणी यस्य पृथु विस्तीर्णं तुंगमुन्नतं च वक्षो यस्य आवर्तवन्नाभिर्यस्य वलिभिस्तिर्यङ्निम्नरेखाभिर्वल्गु रम्यमुदरं यस्य दिश एव अंबरं यस्य वक्रा विकीर्णाः केशा यस्य प्रलंबौ बाहू यस्य स्वमरेषु श्रेष्ठदेवेषु उत्तमो हरिः तद्वत् आभा य

तं द्व्यष्टवर्षं सुकुमारपादकरोरुबाह्वंसकपोलगात्रम् चार्वायताक्षोन्नसतुल्यकर्णसुभ्र्वाननं कंबुसुजातकंठम् २६ निगूढजत्रुं पृथुतुंगवक्षसमावर्तनाभिं वलिवल्गूदरं च दिगंबरं वक्रविकीर्णकेशं प्रलंबबाहुं स्वमरोत्तमाभम् २७ श्यामं सदाऽपीच्यवयोऽङ्गलक्ष्म्या स्त्रीणां मनोज्ञं रुचिरस्मितेन प्रत्युत्थितास्ते मुनयः स्वासनेभ्यस्तल्लक्षणज्ञा अपि गूढवर्चसम् २८ स विष्णुरातोऽतिथय आगताय तस्मै सपर्यां शिरसाजहार ततो निवृत्ता ह्यबुधाः स्त्रियोऽर्भका महासने सोपविवेश पूजितः २९ स संवृतस्तत्र महान्महीयसां ब्रह्मर्षिराजर्षिदेवर्षिसंघैः व्यरोचतालं भगवान्यथेंदुर्ग्रहर्क्षतारानिकरैः परीतः ३० प्रशांतमासीनमकुंठमेधसं मुनिं नृपो भागवतोऽभ्युपेत्य प्रणम्य मूर्ध्नाऽवहितः कृतांजलिर्नत्वा गिरा सूनृतयाऽन्वपृच्छत ३१ अहो अद्य वयं ब्रह्मन् सत्सेव्याः क्षत्रबंधवः कृपयातिथिरूपेण भवद्भिस्तीर्थकाः कृताः ३२ येषां संस्मरणात्पुंसां सद्यः शुद्ध्यंति वै गृहाः किं पुनर्दर्शनस्पर्शपादशौचासनादिभिः ३३

स्य तम् २७ सदा अपीच्यमत्यंतोत्तमं वयः यो यौवनं तेन या अंगलक्ष्मीर्देहकांतिस्तया रुचिरस्मितेन च गूढवर्चसमपि प्रत्युत्थिताः तं दृष्ट्वा प्रत्युद्गमं कृतवंत इत्यर्थः २८ शिरसैव सपर्यामाजहार आत्मनिवेदनं कृतवान् तेन सहागताः रुक्मपत्यादयो निवृत्ताः स चोपविवेश संधिरार्षः २९ स भगवान् ब्रह्मर्ष्यादिसंघैः संवृतः सन् अलं व्यरोचत यथा ग्रहाः शुक्रादयः ऋक्षाण्यश्विन्यादीनि अन्यास्ताराः ३० नकुंठा सर्वार्थेषु मेधा यस्य तम् प्रश्नार्थं पुनर्नत्वा ३१ सूनृतां गिरमाह अहो इति पंचभिः सतां सेव्या जाताः यतः अतिथिरूपेण [illegible]र्थकाः योग्याः कृताः ३२ ३३

सआश्रयोयेषांतेतेषुप्रकृष्टःसंगोभूयात् तस्यांतस्यां[illegible]ान १६ अध्यवसायोनिश्चयः प्राचीनानिप्रागग्राणिमूलानियेषांतेषु प्रागग्रेषुकुशेषुआ-
स्तेस्म स्वसुतेजनमेजयेन्यस्तोभारोराज्यंयेनसः १७ मुदाव्यकिरन् देवसंघैर्वादितानेदुः १८ प्रजानुग्रहेशीलंस्वभावः सारोबलंचयेषाम् उत्तमश्लोकगुणै
रभिरूपंसुंदरमिव १९ भवत्सुपांडोर्वंशेषु येजहुरितियुधिष्ठिराद्यभिप्रायेण २० परस्परंसंमंत्रयंते सर्वइति परंश्रेष्ठंलोकम् तत्रहेतुःविरजस्कंनिर्मायम्
विशोकंचयास्यतीतिकुतस्तत्राह अयमिति २१ आश्रुत्य आकर्ण्य समंपक्षपातशून्यम् मधुच्युत् अमृतस्रावि गुरुगंभीरार्थम् अव्यलीकंसत्यम् २२

पुनश्चभूयाद्भगवत्यनंतेरतिःप्रसंगश्चतदाश्रयेषु महत्सुयांयामुपयामिसृष्टिंमैत्र्यस्तुसर्वत्रनमोद्विजेभ्यः १६ इतिस्मराजाऽध्यवसाय
युक्तःप्राचीनमूलेषुकुशेषुधीरः उदङ्मुखोदक्षिणकूलआस्तेसमुद्रपत्न्याःस्वसुतन्यस्तभारः १७ एवंचतस्मिन्नरदेवदेवेप्रायोपवि
ष्टेदिविदेवसंघाः प्रशस्यभूमौव्यकिरन्प्रसूनैर्मुदामुहुर्दुंदुभयश्चनेदुः १८ महर्षयोवैसमुपागतायेप्रशस्यसाध्वित्यनुमोदमानाः ऊ
चुःप्रजानुग्रहशीलसारायदुत्तमश्लोकगुणाभिरूपम् १९ नवाइदंराजर्षिवर्यचित्रंभवत्सुकृष्णंसमनुव्रतेषु येऽध्यासनंराजकिरीट
जुष्टंसद्योजहुर्भगवत्पार्श्वकामाः २० सर्वेवयंतावदिहास्महेऽथकलेवरंयावदसौविहाय लोकंपरंविरजस्कंविशोकंयास्यत्ययंभाग
वतप्रधानः २१ आश्रुत्यतदृषिगणवचःपरीक्षित्समंमधुच्युद्गुरुचाव्यलीकम् आभाषतैनानभिनंद्ययुक्तान्शुश्रूषमाणश्चरितानिविष्णोः
२२ समागताःसर्वतएवसर्वेवेदायथामूर्तिधरास्त्रिपृष्ठे नेहाथवाऽमुत्रचकश्चनार्थऋतेपरानुग्रहमात्मशीलम् २३ ततश्चवःपृच्छ्य
मिमंविपृच्छेविश्रभ्यविप्राइतिकृत्यतायाम् सर्वात्मनाम्रियमाणैश्चकृत्यंशुद्धंचतत्रामृशताभियुक्ताः २४ तत्राभवद्भगवान्व्यास
पुत्रोयदृच्छयागामटमानोऽनपेक्षः अलक्ष्यलिंगोनिजलाभतुष्टोवृतश्चबालैरवधूतवेषः २५

त्रयाणांलोकानांपृष्ठेउपरि सत्यलोकेवेदायथामूर्तिधराभवंतितत्तुल्याःज्ञानातिशययुक्ताःकृपालुतामाह नेहेति भवतांप्रयोजनंपरानुग्रहंविनानास्ति तर्हिस-
एवार्थःस्यात् न आत्मशीलंस्वस्वभावम् २३ पृच्छ्यंप्रष्टव्यम् विश्रभ्यविश्वासंकृत्वा एवंकर्तव्यस्यभावइतिकृत्यता तस्मिन्विषयेसर्वात्मनासर्वावस्थासुयत्कृत्य
म् विशेषतश्चम्रियमाणैः तच्चशुद्धंपापसंपर्करहितंअमृशत विचारयत अभियुक्ताःएकमतयः २४ तत्रतेषुयागयोगतपोदानादिभिर्विवदमानेषुसत्सुयदृच्छया
गांपर्यटन् व्यासपुत्रःतत्रअभवत् प्राप्तः नलक्ष्यमाश्रमादिलिंगंयस्य अवधूतःअवज्ञायजनैस्त्यक्तोयःतस्येववेषोयस्यसः २५ ५ ५ ५

विष्णोः सान्निध्यादस्फुरदयइव ३४ पांडुस्रुतानांप्रियः अतस्तेषांपैतृष्वस्रेयानांप्रीत्यर्थंतद्गोत्रस्यमेआत्तंस्वीकृतंबांधवंबंधुकृत्यंयेनसः ३५ अन्यथाश्री
कृष्णप्रसादंविना अव्यक्तागतिर्यस्य म्रियमाणानांनितरांकथंस्यात् वनयितायाचयिता वनयितृतमोवनीयान्तस्य अल्पदारतयायाचेथाइतिप्रवर्त्तक
स्येत्यर्थः ३६ सम्यक्सिद्धिर्यस्मात्तंकार्यंकर्तुंयोग्यंकर्त्तव्यंतु आवश्यकमितिभेदः अतएवसर्वथाम्रियमाणस्यपुरुषस्ययस्मिन्कृतेसंसिद्धिर्मोक्षलक्ष
णासिद्धिर्भवति तांयोगिनांगुरुंपृच्छामि ३७ यत्श्रोतव्यंयत्जाप्यंयत्कर्त्तव्यंयत्स्मर्तव्यंयदाराध्यंतद्ब्रूहिविपर्ययमश्रोतव्यादि ३८ तवदर्शनस्यपुनर्दुर्लभ

सान्निध्यात्तेमहायोगिन्पातकानिमहांत्यपि सद्योनश्यंतिवैपुंसांविष्णोरिवसुरेतराः ३४ अपिमेभगवान्प्रीतःकृष्णःपांडुसु
तप्रियः पैतृष्वस्रेयप्रीत्यर्थंतद्गोत्रस्यात्तबांधवः ३५ अन्यथातेऽव्यक्तगतेर्दर्शनंनःकथंनृणाम् नितरांम्रियमाणानांसंसिद्धस्य
वनीयसः ३६ अतःपृच्छामिसंसिद्धिंयोगिनांपरमंगुरुम् पुरुषस्येहयत्कार्यंम्रियमाणस्यसर्वथा ३७ यच्छ्रोतव्यमथोजाप्यं
यत्कर्त्तव्यन्नृभिःप्रभो स्मर्त्तव्यंभजनीयंवाब्रूहियद्वाविपर्ययम् ३८ नूनंभगवतोब्रह्मन्गृहेषुगृहमेधिनाम् नलक्ष्यतेह्यवस्था
नमपिगोदोहनंक्वचित् ३९ सूतउवाच एवमाभाषितःपृष्टःसराज्ञाश्लक्ष्णयागिरा प्रत्यभाषतधर्मज्ञोभगवान्बादरा
यणिः ४० इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपारमहंस्यांसंहितायांप्रथमस्कंधेशुकागमनंनामएकोनविंशोऽध्यायः १९

त्वादिदानीमेवकथनीयमित्याशयेनाह नूनमिति गोदोहनमात्रकालमपि ३९ एवमहोइत्यादिकयाश्लक्ष्णयामधुरयागिरा आभाषितःअभिमुखीकृ
तःपृष्टश्च ४० आर्यंधर्मजमाहतारिमवनौकृत्वापरीक्षिन्नृपंब्रह्मास्त्रा दभिरक्षितंकलिजयख्यातंचकृत्वाभुवि अंतेयःशुकरूपतःस्वपरमज्ञानोपदे-
शेनतंशापादावदमुंनमामिपरमानंदाकृतिंमाधवम् १ इतिश्रीभागवतभावार्थदीपिकायांश्रीधरस्वामिविरचितायांप्रथमस्कंधेएकोनविं
शोऽध्यायः १९ ॥ श्रीकृष्णार्पण[illegible]जयते ॥ अयंप्रथमस्कंधःसमाप्तः ॥ शुभंभवतु ॥

इतिश्रीमद्भागवतप्रथमस्कंधःसमाप्तः

[OrderDescription]
,CREATED=24.02.20 16:08
,TRANSFERRED=2020/02/24 at 16:22:40
,PAGES=83
,TYPE=STD
,NAME=S0002875
,Book Name=M-2851-SHRIMAD BHGWAT PRATHAM SAKAN
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF

FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF

FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF

FILE76=00000076.TIF
,FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF
,FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
,FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF
,